આત્મજાગૃતિ

લેખક
મુનિવર્ય શ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી મહારાજ
(ચિત્રભાનુ)

પ્રકાશક
જૈન પત્રની ઓફિસ
ભાવનગર

પ્રાપ્તિસ્થાન
ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી રસ્તા અમદાવાદ

અનુક્રમ

મૂલ્ય રૂા ૧-૪-૦

મુદ્રક
શેઠ હરિલાલ દેવચંદ
આનંદ પ્રિંટીંગ પ્રેસ
ભાવનગર

નિવેદન

સંસ્કારી સાહિત્ય એ એક એવો દીપક છે કે જે જીવનના સઘળા પાસાઓને અજવાળે છે "જૈન" સાપ્તાહિકે આજસુધી વિવિધ દૃષ્ટિબિંદુઓને અનુલક્ષીને ઐતિહાસિક, ધાર્મિક, નૈતિક તેમજ સામાજિક પરિસ્થિતિનુ દિગ્દર્શન કરાવતા ભેટ પુસ્તકો આપ્યા છે

પહેલા કરતા આજે છાપકામ તેમજ કાગળની સવિશેષ મોઘવારી હોવા છતા અમોએ આ પ્રથાને ગમે તે ભોગે પણ ટકાવી રાખી છે અને આ પ્રથા સતત ચાલુ રહે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ

ભૌતિક સાહિત્યની લાલસાભરી જ્વાળાઓથી માનવ આત્માઓ ત્રાસ્યા છે અને વિશ્વયુદ્ધ તેમજ અણુશક્તિના દાનવતાભર્યા આવિષ્કારે માનવ આત્માને ઢઢોળ્યો છે ભૌતિકતાથી કટાળેલા માનવ-આત્મામા અધ્યાત્મજ્ઞાનની ભૂખ જાગી છે એવા સમયે, આજના યુગને અનુરૂપ કયુ પુસ્તક ભેટ આપવુ તેની અમો વિચારણા કરી રહ્યા હતા તેવામા અત્રે બિરાજતા પ્રસિદ્ધવક્તા અને જીવનચિંતક મુનિરાજશ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી (ચિત્રભાનુ) કે જેઓનુ 'સંસ્કાર-સંભાર' નામે પુસ્તક અમે સને ૧૯૫૨માં અમારા માનવતા ગ્રાહકોને ભેટ આપેલ અને જેના સરળ અને

હૃદયસ્પર્શી ભાવોએ સર્વત્ર અપૂર્વ આદર મેળવ્યો, તેથી આ વર્ષે પણ અમે તેમના પ્રેરક પ્રવચનોનો સંગ્રહ કે જેનું અભિધાન 'આત્મજાગૃતિ' આપીને પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ. આ પ્રવચનો વિવિધ સ્થળે અપાયા છે અને આ પ્રવચનોએ હજારો હૃદયોને પ્રેરણાના પીયૂષ પાયા છે જેની ટૂંકી નોંધ ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ દૈનિક 'સંદેશ'માં પ્રગટ થએલ છે, તેને પ્રગટ કરવા અમોને તેમણે સંમતિ આપી તે બદલ અમે મુનિશ્રીનો આભાર માનીએ છીએ

આ પુસ્તક વાંચતા જીવનના તાપથી તપેલા આત્માને આનંદ સાગરમાં અવગાહન કરવા જેવો આહ્લાદક અનુભવ થશે એવી અમારી પૂર્ણ માન્યતા છે

આ પ્રવચનો વિષે વધારે પરિચય પ્રાપ્ત કરવા પ્રાધ્યાપક શ્રી તખ્તસિંહજી પરમારે લખેલ પ્રસ્તાવના જોઈ જવા અમો વાચકોને ભલામણ કરીએ છીએ

આ 'આત્મજાગૃતિ'ના પ્રકાશથી સૌના જીવન પર દિવ્ય પ્રકાશ પથરાય અને સૌના જીવન પ્રકાશિત થાય તે જ શુભ અભિલાષા

તા ૨૧–૧–૫૭ પ્રકાશક

પ્રસ્તાવના

"આજના જગતનું દૃશ્ય કેવું બિહામણું છે? કેટલાક શ્રીમંતો ઐહિક સુખમાં જ મગ્ન બની જીવનનાં ઉદાત્ત તત્ત્વને ભૂલી બેઠા છે, સત્તાધીશો સત્તાના ઘેનમાં મૂર્છિત થઈ ઉદ્‌ઘાટન ક્રિયામાંથી ઊંચા આવતા નથી. કેટલાક ધર્મગુરુઓ પોતાને માટે મંદિર બનાવવાની ધૂનમાં વ્યસ્ત બની રહ્યા છે, મધ્યમવર્ગ જીવનનિર્વાહની ચક્કીમાં પિસાઈ ગયો છે. વિજ્ઞાનના બિહામણા સાધનો લાખો માનવીઓને મૃત્યુના મોંમાં ધકેલી ગયા છે. અશાંતિ ડાકણની જેમ આખો કાળ માનવી સામે ઘૂરકી રહી છે, આવા વિષમ સમયમાં માનવતાના તત્ત્વોને વિકસાવે એવા ઉપદેશકનો એ ઉપદેશને જીવનમાં વણનાર જિજ્ઞાસુ શ્રોતાઓની, કોઈ પણ સમય કરતાં આજે વધારેમાં વધારે જરૂર છે"

માનવતાના સોપાન' નામના પોતાના વ્યાખ્યાનમા પ્રખ્યાત વક્તા મુનિશ્રી ચદ્રપ્રભસાગરજીએ જગતની પરિસ્થિતિનું જે ચિત્ર અકિત કરી, માનવતાના તત્ત્વોને વિકસાવનાર ઉપદેશકની આવશ્યકતા પર ભાર મૂક્યો છે, એવા ઉપદેશકના ગુણ પોતે ધરાવે છે એમ 'આત્મ-જાગૃતિ'ના સાતેય વ્યાખ્યાનો વાચ્યા પછી લાગ્યા વગર રહેશે નહિ. સામાન્ય રીતે સન્યાસીઓ કે જૈન મુનિઓ સસારથી અનભિજ્ઞ હોય એ તો રાત-દિવસ સ્વાધ્યાય કે આત્મસાધનમા જ રત રહે, જગત સાથે એમને કાઈ નિસ્બત ન હોય એમ માનવામા આવે છે. આવી માન્યતાને કારણે જ

સમાજમા સડો પેઠો મુનિશ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજી આ કોટના જગતથી દૂર ભાગતા સત નથી એ 'સસ્કાર સભાર', 'જીવન અને દર્શન', 'વીતરાગ સ્તોત્ર', 'સુધારયન્દિની', 'સૌરભ' 'હસનો ચારો', 'મોતીની ખેતી', બિન્દુમા સિન્ધુ!' આદિ કૃતિઓના વાચન પરથી સમજી શકાય તેમ છે પોતાને જે પ્રકાશ લાધ્યો હોય તે પ્રકાશ અન્યને દાખવી તેમને દોરવાનુ કાર્ય મુનિશ્રી પોતાના ઉપદેશો દ્વારા તેમજ આ પ્રકારના પુસ્તકો દ્વારા કરી રહ્યા છે

'આત્મજાગૃતિ'મા પોતે ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે આપેલ સાત પ્રવચનોનો સગ્રહ છે આ પ્રવચનોમા મુનિશ્રીએ જીવનને ઉઘાડી આખે જોયુ છે એની પ્રતીતિ અનેક સ્થળે થાય છે પ્રવચન પધ્ધતિ તર્કબદ્ધ હોવા છતા જડ નથી જૈન આગમ સાહિત્ય, સસ્કૃત સાહિત્ય, ગુજરાતી સાહિત્ય, હિંદી અગ્રેજી અને કન્નડ સાહિત્યના વિશાળ વાચનના પુટ અવતરણો દ્વારા, યોગ્ય ઉદાહરણો દ્વારા અનેક સ્થળે સાપડે છે

નિષ્પ્રાણ જીવનમા ચેતનાના પ્રાણ ફૂકી આત્મજાગૃતિ લાવવા પ્રબોધતુ પ્રવચન 'આત્મજાગૃતિ', માનવતા, ધર્મશ્રવણ, શ્રદ્ધા અને સયમમાં પુરુષાર્થ પ્રબોધતુ 'ચાર મગળ', જીવનમા ધર્મનુ મહત્ત્વ સમજાવતુ 'જીવનમા ધર્મ', શૂર, પડિત, વક્તા અને દાતાની વ્યાખ્યા આપી જીવનના વિકાસ સોપાન દર્શાવતુ 'માનવતાના સોપાન', કેળવણીના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતા 'આદર્શ-શિક્ષક' અને 'જીવનશિક્ષણ' તેમજ પ્રથમ પ્રવચન સાથે અનુસધાન બાધી આપતુ 'દિવ્ય દૃષ્ટિ ધર્મરત્ન–એ આઠેય પ્રવચનોનો સૂર માનવતાના પ્રતિસ્થાપનનો છે, આત્મજાગૃતિનો છે તેથી સમગ્ર સગ્રહને એ નામ અપાયુ છે તે સાર્થક છે

મુનિશ્રી પોતાના મતવ્યોના પ્રતિપાદન અર્થે જે દૃષ્ટાતો યોજે છે તે ખૂબ સુંદર છે તેમણે યોજેલ દૃષ્ટાંતોમા પ્રથમ પ્રવચનમા આવતુ 'વાણી સુમતિ'નુ દૃષ્ટાત, 'જીવનમા ધર્મ' એ પ્રવચનમા યોજાયેલ યોગીના શબને ખાવા આવેલ શિયાળિયુ હાથ, પગ, કાન, પેટ કે મસ્તક તે તે અવયવો દ્વારા પુણ્ય કર્મ નહિ કરેલ હોવાથી તેને ખાઇ શકતુ નથી એમ દર્શાવી પુણ્યાચરણ બોધતુ સુદર દૃષ્ટાત ખાસ ધ્યાન ખેચે છે

આ પ્રવચનોનો હેતુ સાહિત્યિક નહિ હોવા છતા શૈલીની તેજોમયતા તેમજ અસરકારકતાને લઈને સમગ્ર પુસ્તકનુ વાચન મનનીય બની રહે છે 'આદર્શ શિક્ષક'મા અ ગ્રેજી કેળવણી અને બુનિયાદી કેળવણી વિશે અતિસક્ષેપમા પણ પોતે જે છાપ ઊપસાવી છે તે જોવા સરખી છે –

સદાચરણ વિના માત્ર જ્ઞાનને ધારણ કરનારને પણ જ્ઞાનનો ભાગ મળે છે પણ સદ્‌ગતિ–ઊર્ધ્વગતિ નથી મળતી અગ્રેજી કેળવણી તો વેલ જેવી છે તેને ઝાડનો ટેકો જોઇએ પરતુ બુનિયાદી કેળવણી તો વડના ઝાડ જેવી છે તેને ટેકાની જરૂર નથી તે અન્યને છાયડો આપે છે, પક્ષીઓ તથા માનવોને વિશ્રામ આપે છે' (પૃ ૧૨૧)

'ઇશ્વર રૂપિયા નીચે દટાઇ ગયો છે!, ''કેળવણી નીચે માણસ દબાઈ ગયો છે' કે કીર્તિદાન આપનાર માટે કરેલ ઉલ્લેખ–' બે દિવસ વાહ વાહ થાય અને પછી હવા હવા થઇ જાય!" વિષય નિરુપણની પકડ દાખવે છે 'સોગઠ'મા કે 'હસનો ચારો' અને 'મોતીની ખેતી' મા જે પ્રકારના વિચાર મૌકિતકો છે એવા અનેક વિચાર મૌકિતકો આ પ્રવચનોમા વેરાયેલ પડયા છે

આ પ્રવચનોનુ મુખ્ય લક્ષણ અસાપ્રદાયિકતા છે આ પ્રવચનો જૈન મુનિએ કર્યા હોવા છતા કોઇ પણ ધર્માનુયાયી

આત્મજાગૃતિ

[સૂર્યના સોનેરી કિરણો કમળના હૃદયને જગાડે છે અને એની પાંખડિયોને વિકસાવે છે. તેમ જ મહાવીરના જ્ઞાનવચનો પણ તમારા આત્માને જગાડો અને આત્મની પાંખડિયોને વિકસાવો એવી શુભેચ્છાપૂર્વક આજના વ્યાખ્યાનનો હું પ્રારંભ કરીશ]

તેજનો તણખો

જે માણસને આત્મા વિશે શ્રદ્ધા હોય છે, તેને જ આત્મોન્નતિનો વિચાર આવે છે. તેનો જ આત્મા જાગે છે, પણ આત્માની જ જેને જાણ નથી, આત્માને જે સમજતો નથી, તેને આત્મોન્નતિનો વિચાર ક્યાંથી આવે? તેનો આત્મા કેમ જાગે? જે માણસ કેવળ જડ વસ્તુઓની મોહકતામાં મગ્ન રહે છે, તેને આત્મા કેવો બળવાન છે એ નહિ સમજાય અને જેને આત્માની તાકાતનો ખ્યાલ નથી તે મૃતજીવન જીવે છે આજે એવા મૃતજીવનોની સંખ્યા વધી રહી છે એ મૃતજીવનમાં ચેતનાના પ્રાણ ફૂંકવા માટે જ આજના સંબોધનનો વિષય રાખ્યો છે–આત્મજાગૃતિ

મને એવા કેટલાય માણસો મળે છે, જેમને પોતાના શબ્દોમાં વિશ્વાસ નથી, વાણીમાં શ્રદ્ધા નથી, જીવનમાં તેજ કે તાકાત નથી, એ નિર્માલ્યની જેમ કહે 'મારાથી આ કામ કેમ થશે? આ કામ તો ખૂબ અઘરું છે' આ નિર્માલ્ય શબ્દો

હોયુ બોલાવે છે? દેહભાવ બોલાવે છે આત્મભાનવાળા આવું કદી ન બોલે. ચેતનાવંતની વાણીમા તો તેજના કિરણો ચમકતા હોય, તાકાતના તણખા ઝરતા હોય!

રઘુવંશમા કાલિદાસે લખ્યુ છે' રઘુવંશના બાળકો એવા હતાં જે—

શૈશવે અભ્યસ્ત-વિદ્યાનાં

બાલ્યકાળમા જ આત્મ-વિદ્યાનુ સિંચન પામતા હતા. એ કઇ વિદ્યા? પેટ ભરવાની નહિ. પૈસા ભેગા કરવાની નહિ. એ વિદ્યા તો કીડી-મંકોડાને પણ આવડે છે એ પણ ગળપણ મળે ત્યા દોડી જાય આમ ત્રણુની પણ રાહ ન જુએ! અમે બેઠા હતા ત્યા એક વાર કીડીઓ ઊભરાઇ એક ભાઇએ તેની આસ પાસ રાખ નાખી. એટલે થોડીવારમા તે ચાલી ગઇ રસવૃત્તિને પોષવામા તો કીડીઓ પણ પાવરધી છે માણસની વિશિષ્ટતા પેટ ભરવાની વિદ્યામા નથી એની વિશિષ્ટતા અંધકારમાથી પ્રકાશમા લઇ જાય એ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામા છે. પ્રાચીનકાળમા શિશુને નાનપણથી જ એવા વિચારામા ઉછેરવામા આવતુ જેથી એનો આત્મા સદા જાગૃત રહેતો નિરાશાજનક કે નિર્માલ્ય વાતો એમની આગળ ઉચ્ચારવામા આવતી જ નહિ.

રામચન્દ્રજી યૌવનને આંગણે રમતા હતા તે સમયે ચીનનુ સૈન્ય મિથિલા પર ચઢી આવ્યુ જનકે પોતાના મિત્ર દશરથ પાસે સહાયતા માગી અને કહેવડાવ્યુ: 'તમારા વીરપુત્ર રામ અને લક્ષ્મણને સૈન્ય સાથે અમારી વારે મોકલો' દશરથ જરા થથ્યા મમતાને લીધે વિચારના વમળિયામા એ અટવાઇ ગયા એ જંગલી ને કદાવર માણસો સાથે આ બાળકો કેવી રીતે લડી શકશે? છતા એ બોલ્યા નહિ મનમા જ વિચારતા હતા, પણ રામ પિતાનો આશય સમજી ગયા. એમણે કહ્યુ 'પિતાજી! શુ

સિંહનું નાનું બચ્ચું મોટા હાથીના ગંડસ્થળને ભેદી શકતું નથી ?' લાકર બચ્ચા લાખ, લાખે બિચારા, સિંહનું બચ્ચું એક, એકે હજારા આ વીરતાભર્યો ઉત્તર સાંભળતા જ દશરથનો ભ્રમ ટળી ગયો અને કુમારો ધનુષ્ય બાણ લઇ મિથિલા ગયા. શત્રુઓને હરાવી, વિજયપતાકા ફરકાવી, ગૌરવપૂર્વક ઘેર આવ્યા !

આ ખમીર કયાથી આવ્યુ ? એ બહારથી નથી આવ્યુ અંદર જ છે એને જાગૃત કરવાની જરૂર છે આત્મામા અનંત શક્તિ છે, એ ભાન થતા, એ કોઇથી ય નહિ ગભરાય ! કોઇનાથી ય નહિ અંજાય

આજે માબાપ બાળકને વીર બનાવવાને બદલે કાયર બનાવે છે બાળક રડતુ હોય કે ઊંઘતુ ન હોય તો, 'જો બાવો આવ્યો, પકડી જશે ' આવા ભીરુતાભર્યા વાકયો સંભળાવે છે આથી બાળકની છાતી બેસી જાય છે પછી એ મોટો થાય, બહાર બહાદૂર દેખાય, પણ અંદરથી ડરપોક હોય આવા માણસો નાગરિક તરીકે પણ નકામા. બાયલા નાગરિકોથી દેશનુ પણ રક્ષણ ન થાય તો આત્માનુ કલ્યાણ તો થાય જ કેમ ?

માણસની કેટલી તાકાત છે, એનો પ્રત્યક્ષ દાખલો લો. એટમ-બોમ્બ ભયંકર છે હાઇડ્રોજન બોમ્બ એથી પણ ભયંકર છે એનામા સંહારની અનંત શક્તિ છે રતલ દોઢ રતલનો બોમ્બ લાખો માનવીનો સંહાર કરી શકે છે માઇલોના વિસ્તારને ઉજ્જડ કરી શકે છે એક નાનકડા બોમ્બમા આટલી શક્તિ છે, પણ એને શોધનાર તો મનુષ્ય જ છે ને ? તો વિચારી જુઓ. માનવીના સર્જનમા પણ આટલી અપ્રતિમ શક્તિ છે, તો એના સર્જક એવા માનવીના આત્મામા કેટલી શક્તિ હોવી જોઇએ ? જડને આવિષ્કૃત કરનાર ચેતનામા પ્રતિભા ન હોત તો આ અમર્યાદ શક્તિ આવિષ્કૃત કેમ પામત ? આત્માની અપ્રતિમ તાકાતનુ આ જ્વલંત દૃષ્ટાન્ત છે

અમરતાનો સંદેશ

આત્માની આ અનંત શક્તિઓને જેણે જાણી અને એને જેણે કેન્દ્રિત કરી તેણે પોતાની પ્રભુતા મેળવી, તેજ પ્રબુદ્ધ થયા, ભગવાન થયા, સંસારથી તે પાર પામ્યા

જે માણસ પ્રકૃતિના નિર્મળ તત્ત્વોથી ડરે છે અરે, પોતે એકાંતમાં ધ્યાન ધરતા પણ ડરે છે અને પોતાની જ બીક પોતાને લાગે છે, તે માણસ મહાત્મા તો ઠીક, પણ માણસ તરીકે પણ લાયક કઈ રીતે ગણાય? માણસ આમ બીકણ થઈ જાય છે, કારણ કે બાલ્યકાળમાં એને આત્મવિદ્યા મળી નથી આત્માની અમરતાનો સંદેશ મળ્યો નથી માબાપોએ એના દેહનુ ભરણપોષણ કર્યું, પણ આત્માનુ પોષણ ન કર્યું, દેહનુ પોષણ તો કૂતરા બિલાડા પણ કરે છે માનવીનુ ગૌરવ બાળકોના માત્ર દેહનુ પોષણ કરવામા જ નથી માણસનુ ગૌરવ પોતાના સંતાનને સંસ્કારી ને તેજસ્વી બનાવવામા છે મારી આ વાત તમને આજ કદાચ કડવી લાગશે, પણ તે સત્ય છે વિચારી જોજો આજ નહિ તો કાલે જરૂર સમજાશે

મદાલસા પોતાના બાળકને પારણામા ઝુલાવતા પણ ગાતી त्वं सिद्धोऽसि बुद्धोऽसि मुक्तोऽसि ! वत्स ! તુ સિદ્ધ છો સિદ્ધિઓ તારામા છે તુ શુદ્ધ છે બુદ્ધિ-પ્રજ્ઞા તારામા છે તુ મુક્ત છે તને બાંધનાર આ વિશ્વમા કોઈ તત્ત્વ નથી તુ સ્વતંત્ર છો, મુક્ત છો હાલરડામા જ જે બાળકને આવુ મુક્તિનુ ગીત સાંભળવા મળે તે યુવાન તેજસ્વી, ત્યાગી કે પ્રતાપી કેમ ન બને? આજનો યુવાન એ આશાની જ્યોત નથી પણ નિરાશાનો દરિયો છે એનામા જીવનની ખુમારી નથી પણ વાસનાની બિમારી છે

જે દેશના યુવાનો વિલાસી વાતાવરણમા ઉછરે છે, તે દેશની પ્રજા ધીમે ધીમે નિર્વીર્ય થઈ જાય છે પ્રજાને મહાન બના-

વવા યુવાનો સામે આદર્શ જોઇએ એમની સામે સયમના પ્રતિકો જોઇએ જ્યા એમને ઘડવામા આવે છે, એમને કેળવણી આપવામા આવે છે, એ સ્થાનો કેવા હોવા જોઇએ ? ત્યા વિલાસ અને વિકારની હવા હોય તે પાલવે ? પણ આજ તમે જોશો તો વિદ્યામદિરોમા પણ કટ અને વટ સિવાય વાત નથી આપણે કોલેજોને વિદ્યામદિરો કહીએ છીએ, પણ મદિરને અનુકૂળ સયમ અને પવિત્રતાથી ભરેલુ વાતાવરણ છે ?

અને કેળવણી શા માટે લેવામા આવે છે, તેનુ ધ્યેયચિત્ર પણ વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ ક્યા છે ? 'ज्ञानस्य फल विरति' જ્ઞાનનુ ફળ વૃત્તિઓનો વિરામ છે જ્ઞાન મળે તો વિરામ આવવો જોઇએ, પણ આજે એવુ દેખાય છે ? વિદ્યાર્થીઓમા શિસ્ત ને સભ્યતા છે ? આજે માણસ વૃત્તિઓથી વિરમવા માટે નથી ભણતો પણ વૃત્તિઓના તાતણા કરોળિયાની માફક વધારે ને વધારે કઇ રીતે કાઢી શકાય એ માટે ભણે છે સીધી ભાષામા કહીએ તો એમ કહી શકાય કે ગુનો કરીને છુપાવવો કેમ, અસત્યને સત્ય બનાવવુ કેમ, એ માટેનુ કૌટિલ્ય શાસ્ત્ર ભણે છે

એક ભાઇને મે પૂછ્યુ 'તમારા અભ્યાસનુ ધ્યેય શુ ?' એ કહે 'સાહેબ, ધ્યેય વળી શુ ? આજકાલ કાયદા વધી પડ્યા છે ભણીએ નહિ તો એ કાયદાઓમાથી બારી ક્યાથી જડે ? હવેના જમાનામા વકીલોના આધારે જીવાય એમ નથી, જાતે જ જાણવુ જોઇએ, નહિ તો રળીએ તેમાથી અડધો ભાગ તો વકીલો ખાઇ જાય જાતે શીખ્યા હોઇએ તો જ કાયદાના ફાયદા મળે '

જોયુ, આ કેળવણી ! માણસ ભણે છે શા માટે ? ચોરી કરવા માટે ચોર બનવા પોતાની જ સરકારની આખમા ધૂળ નાખવા પૈસા રળવા છે, પણ ટેક્સ સરકારને ભરવા નથી. આ વિદ્યાથી

માણસ મુક્ત બને કે બંધાય? જે એક શ્રેષ્ઠ નાગરિક બનવાને અયોગ્ય છે, તે શ્રેષ્ઠ જીવન માટે યોગ્ય કઈ રીતે ગણાય?

મૃત્યુને જિતે તે વિદ્યા.

એક ભાઈ ઇન્ટરની પરીક્ષા આપી રજામા ઘેર આવ્યા એ અરસામા બહારગામથી એમને ત્યા એક મહેમાન આવ્યા એ મહાન ચિન્તક હતા વિદ્યાર્થીના પિતા પોતાના પુત્રને બપોરે ચિન્તકની પાસે લાવ્યા અને પોતાના પુત્રના અભ્યાસની વાત કરી ચિન્તકે પૂછ્યુ 'શુ ભણો છો?' 'સાહેબ, ઇન્ટરની પરીક્ષા આપીને આવુ છુ' 'હવે શુ કરશો?' 'બી એ થઇશ' 'પછી શુ કરશો?' 'પછી તો જો ફર્સ્ટ ક્લાસ આવીશ તો ફોરેન જઇશ-અને એમ એ થઇશ' 'એમ એ થઇને પછી શુ કરશો?' 'પછી કોઇ સારી નોકરી મેળવીશ' પેલા ચિંતક તો આગળ વધી રહ્યા હતા એમણે પૂછ્યુ 'પછી?' પેલો વિદ્યાર્થી જરા ચમક્યો એને થયુ આ શુ પૂછે છે? પણ ઉત્તર આપ્યા વિના ચાલે તેમ ન હતુ, એટલે એણે કહી નાખ્યુ 'પછી પ્રભુતામા પગલા માડીશુ' ચિન્તકે 'પ્રભુતામા પગલા' આ શબ્દ ચાખ્યો. શબ્દ તો ઘણો સારો છે પશુતા માટે વધારેમા વધારે છૂટ મેળવનારા પણ આ જ શબ્દ વાપરતા હોય છે 'ઠીક પછી શુ?' વિદ્યાર્થીએ કહ્યુ 'પછી વળી શુ? ઘરડા થઈશુ' ચિન્તકને પોતાના પ્રશ્નનો દોર બરાબર હાથમા આવતો લાગ્યો. એટલે ધીમેથી પૂછ્યુ 'પછી શુ?' પેલો વિદ્યાર્થી મુઝાઇ ગયો થોડો અકળાયો એણે એના પિતા સામે જોયુ એના પિતા પણ વિચારોમા તણાતા હતા, હવે પછી શુ ...? એના પિતાની આખમાં પણ પ્રશ્નાર્થ હતો એટલે વિદ્યાર્થીએ કહી નાખ્યુ 'પછી મરી જઇશુ' ચિન્તકે કહ્યુ 'બરાબર, હુ એ જ કહેવા માગતો હતો આટલા અભ્યાસ પછી, આટલી પ્રવૃત્તિ

પછી પણ મરવાનું ! મરવા માટે આટલું બધું કરવાનું ? મરવું જ હોય તો આટલો અભ્યાસ ન કરો, દેશાટન ન કરો તો પણ મરી શકાય છે શું અભણ નથી મરતા ? અભણ પણ મરી શકે છે વિદ્યાવાન તો એમ કહે કે–પછી અમર બનીશ, મૃત્યુ સામે યુદ્ધ કરીશ, વૃત્તિઓ પર વિજય મેળવીશ, જીવનમા પ્રેમ, પ્રકાશ અને શ્રદ્ધાને ભરીશ અને મૃત્યુને તરી જઇશ, વિદ્યા તો મૃત્યુને જિતવા માટે છે એક કવિ કહે છે હસી મૃત્યુમુખે ધસવાનુ જ હે ધમી મૃત્યુમુખે હસવાનુ જ હે

વિદ્યાવાનમા જીવનની ખુમારી જોઇએ સુખમા કે દુ ખમા, સંપત્તિમા કે વિપત્તિમા, સંયોગમા કે વિયોગમા પોતાના આત્માની અને પોતાના મનની મસ્તી ન ગુમાવે તે જ અભ્યાસી

જેમ પ્રકૃતિના રહસ્યને જાણનાર માણસ ઉનાળો આવતા અકળાતો નથી, શિયાળો આવતા ફરિયાદ કરતો નથી કે વર્ષાકાળ આવતા બબડાટ કરતો નથી, એ જાણે છે આ તો ઋતુ ઋતુના ખેલ છે શિયાળામા ટાઢ પડે છે પણ ઘઉં ને કપાસ એમા જ તૈયાર થાય છે વર્ષામા વૃષ્ટિ થાય અને કીચડ થાય પણ જુવાર બાજરી એમા જ પાકે છે ઉનાળામા તડકો પડે પણ મીઠી કેરીઓ અને રાયણ એ ઋતુમા જ પાકે છે, તેમ દુ:ખ, વિપત્તિ, વિયોગ પણ માણસને ઘડવા આવે છે એથી માણસની કસોટી થાય છે માણસનુ હીર આવા સંયોગોમા જ પ્રગટે છે સાચો અભ્યાસી દુ ખને પણ કુદરતની પ્રિય ભેટ માની હસતા મુખે એનુ સ્વાગત કરે છે એ સમજતો હોય છે કે આજનુ દુ ખ એ મારી ગઇકાલની ભૂલનુ જ પરિણામ છે એક ભૂલને સુધારવી હોય તો બીજી નવી ભૂલ ન કરવી દુ ખ વખતે અફસોસ કરવો એ જૂની ભૂલમા નવી ભૂલનો ઉમેરો કરવા બરાબર છે

ઋતુનો ખેલ

પણ કેટલાક માણસો આ વાતનો વિચાર કર્યા વિના કેવળ ફરિયાદ જ કરતા ફરતા હોય છે વર્ષાદ આવે તો કહે ' આહ ! શુ વર્ષાદ છે ! બધ થતો જ નથી મારી નાખ્યા ' ટાઢ પડે ત્યારે કહે 'શુ ટાઢ પડે છે ! ચામડા ચીરાઇ ગયા' તાપ પડે તો કહે 'તડકો પડે છે કાઇ તડકો ! ધરતી તો ભડકે બળી રહી છે ! ' આમ રોદણા રોયા જ કરે, પણ આ તો ઋતુનો ખેલ છે એમ ન સમજે તેમ કેટલાક માણસો પણ જીવન અગે રોદણા જ રોતા હોય છે કોઈ પુત્ર માટે તો કોઈ પત્ની માટે, કોઈ ધન માટે તો કોઈ ધધા માટે ! પણ ફરિયાદ કર્યા વિના પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ, એમ ન વિચારે

આવા સયોગોમા માણસને સાચી વિદ્યા મળે તો જ માણસ જીવનના તત્વોને સ્પર્શી શકે અને દુખના તાપને, પણ જીવનના ઘઉ પકવવાનુ સાધન માની, એને સ્વીકારી શકે વિષમ પ્રસગો માથી પણ કાંઇક બોધ મેળવી જીવનને ઘડી શકે

આપણુ કોઈ સ્વજન મરી જાય છે, ત્યારે આપણને કેટલો બધો શોક થાય છે ! આપણુ મન દુખના અગાધ સાગરમા કેવુ ડૂબી જાય છે ! પણ તે પ્રસગે આપણે સ્વસ્થ ચિત્તે વિચારીએ કે આ શોક શાથી આવ્યો ? શા કારણે આવ્યો ? ગામમા આટલા મરી જાય છે, છતા આખે એક આસુ પણ નથી આવતુ અને અત્યારે આ આસુઓનો સાગર કેમ છલકાઇ ગયો ? મૃત્યુ એ જ જો અનિષ્ટ અને દુખનુ કારણ હોય તો ગામમા કોઈ મૃત્યુ પામે છે ત્યારે શોક કેમ આપણને ઘેરી વળતો નથી ? મહોલ્લામા કોઈ મરી ગયુ હોવા છતા તે દિવસે ભોજનમા મિષ્ટાન્ન આવ્યુ હોય તોય ભોજન કરતા શોક થતો નથી અને પોતાનુ સ્વજન જતા હૃદય રડે છે, એનુ કારણ શુ ? એનુ કારણ એ છે કે, એને જે

વ્યક્તિ પ્રત્યે રાગ હતો, જેના તરફથી 'કાંઇક' મળતુ હતુ, તે હવે બંધ થયુ છે, તે હવે મળવાનુ નથી એટલે એ રડે છે, પણ એ કોને માટે રડે છે? જનાર વ્યક્તિ માટે નહિ, પણ એ વ્યક્તિ તરફથી જે મળતુ હતુ, તેને માટે એટલે કે પોતાના અર્થ માટે રડે છે અને એ અર્થ માણસને બીજી કોઈ વ્યક્તિ તરફથી મળતો હોય તો તે શોક શમી જાય છે ધીમે ધીમે શોકમા ઓટ આવે છે અને માણસ મૂળ સ્થિતિએ આવી જાય છે હા, આમ છતા સ્નેહ જેવી એક પવિત્ર અને ચિરસ્મરણીય વસ્તુ પણ દુનિયામા છે જે અર્થ અને કામની નહિ, ચેતનાની ભૂખ છે આ ભૂખ એક આત્મજ્યોતમાથી જન્મેલી છે અને બીજી કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી તે મળતી નથી જ્યાથી એ પ્રગટે છે ત્યા જ એ વિલીન થાય છે એટલે આવા પ્રસગોમા માણસના હૈયા ઉપર શોકની છાયા ઘણી ઘેરી થઇ જાય છે અને આવા કેટલાક પ્રસગોમા તો માણસ કા જ્ઞાની બને, કા ઉન્મત્ત બને, જ્ઞાની વિચારે કે મારુ પ્રિયજન એક એવા પ્રવાસે ઊપડયુ છે, કે જ્યા અતે મારે પણ જવાનુ જ છે એ પહેલા ગયેલ છે; હુ પછી જઇશ એમ વિચારી સમાધાન મેળવી લે છે જ્યારે અજ્ઞાનીને થાય છે હવે શુ થશે? ખેલ ખલાસ! બાજી બધી બગડી ગઇ મારે જીવનભર ઝુરવાનુ. હવે ક્યા મળવાના છીએ? જીવન શૂન્ય થઇ ગયુ અને એવા વિચારોમા અજ્ઞાનતા અને ઉન્મત્તતા વધતી જ જાય છે આ બને પ્રસગોમા પ્રિયજન તો બનેએ ગુમાવેલ છે, પણ એક સમાધાન મેળવે છે, બીજો ઝૂરે છે કવિ જીબ્રાન કહે છે "When you are sorrowful, look again in your heart, and you shall see that in truth you are weeping for that which has been your delight" જ્યારે તમને શોક લાગે ત્યારે વળી તમારા હૃદયમા જોજો અને તમને જણાશે કે સાચે

જ તમે તેને માટે રડી રહ્યા છો જે તમારા હર્ષનો વિષય હતો, એટલે જે હર્ષ આપે એ શોક આપે જ આપે. એ શોકને ટાળવાનો માર્ગ એક જ છે અને તે આત્માનુ જ્ઞાન અને પ્રકૃતિનુ ઊંડાણ !

આત્મજ્ઞાન થતા શોક કેવો હળવો થાય છે એનુ આ એક જ્વલત દષ્ટાન્ત તમારી સામે મૂકુ છુ

શોકના તળિયે શાન્તિ

શાણી સુમતિ ભગવાન મહાવીરની વાણી સાભળવા ગઈ હતી એનો પતિ આત્મારામ બહાર ગયો હતો એના બને યુવાન પુત્રો તળાવમા સ્નાન કરવા ગયા હતા

સુમતિએ વ્યાખ્યાનમા સાભળ્યુ જ્યા સયોગ છે, ત્યા વિયોગ છે આત્મા સિવાય જગતની પ્રત્યેક વસ્તુ વિખૂટી પડે છે આજે આપણે જેના માટે હસીએ છીએ તેજ વસ્તુ આવતી કાલે રડાવે છે આનદ અને શોક એક જ ત્રાજવાના બે પલ્લાં છે અનત સમાધિનો માર્ગ એક જ છે મોહનો ત્યાગ ! આ મોહનો ત્યાગ જન્મે છે આત્માની એકલતામાથી !

સુમતિએ આ ઉપદેશને પોતાના હૈયાની દાબડીમાં ઝીલ્યો અને એનો જ વિચાર કરતી, એને જીવનમા વણવા મથતી, એ ઘેર આવી ત્યારે સમાચાર મળ્યા "એના નહાવા ગયેલા બને દિકરા ડૂબી મર્યા છે પહેલા એક નહાવા પડયો, પણ એ તો કીચડમા ખુચતો જણાયો એને કાઢવા બીજો ગયો પણ એ ખુચતો છોકરો બીજાને બાઝયો અને બને ડૂબ્યા"

જુવાનજોધ બે દિકરા જાય તો કઇ માતાનુ હૈયુ શોકમા ન ડૂબે ? સુમતિના હૈયાના કટકે કટકા થવા લાગ્યા એ શોકના

વ્યક્તિ પ્રત્યે રાગ હતો, જેના તરફથી 'કાઇક' મળતુ હતુ,'તે હવે બધ થયુ છે, તે હવે મળવાનુ નથી એટલે એ રડે છે, પણ એ કોને માટે રડે છે? જનાર વ્યક્તિ માટે નહિ, પણ એ વ્યક્તિ તરફથી જે મળતુ હતુ, તેને માટે એટલે કે પોતાના અર્થ માટે રડે છે અને એ અર્થ માણસને બીજી કોઈ વ્યક્તિ તરફથી મળતો હોય તો તે શોક શમી જાય છે ધીમે ધીમે શોકમા ઓટ આવે છે અને માણસ મૂળ-સ્થિતિએ આવી જાય છે હા, આમ છતા સ્નેહ જેવી એક પવિત્ર અને ચિરસ્મરણીય વસ્તુ પણ દુનિયામા છે જે અર્થ અને કામની નહિ, ચેતનાની ભૂખ છે આ ભૂખ એક આત્મજ્યોતમાથી જન્મેલી છે અને બીજી કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી તે મળતી નથી જ્યાથી એ પ્રગટે છે ત્યા જ એ વિલીન થાય છે એટલે આવા પ્રસગોમા માણસના હૈયા ઉપર શોકની છાયા ઘણી ઘેરી થઇ જાય છે અને આવા કેટલાક પ્રસગોમા તો માણસ કા જ્ઞાની બને, કા ઉન્મત્ત બને, જ્ઞાની વિચારે કે મારુ પ્રિયજન એક એવા પ્રવાસે ઊપડયુ છે, કે જ્યા અંતે મારે પણ જવાનુ જ છે એ પહેલા ગયેલ છે, હુ પછી જઇશ એમ વિચારી સમાધાન મેળવી લે છે જ્યારે અજ્ઞાનીને થાય છે હવે શુ થશે? એવ ખલાસ! બાજી બધી બગડી ગઇ મારે જીવનભર ઝુરવાનુ. હવે ક્યા મળવાના છીએ? જીવન શૂન્ય થઇ ગયુ અને એવા વિચારોમા અજ્ઞાનતા અને ઉન્મત્તતા વધતી જ જાય છે આ બંને પ્રસગોમા પ્રિયજન તો બંનેએ ગુમાવેલ છે, પણ એક સમાધાન મેળવે છે, બીજો ઝૂરે છે કવિ જીબ્રાન કહે છે "When you are sorrowful, look again in your heart, and you shall see that in truth you are weeping for that which has been your delight" જ્યારે તમને શોક લાગે ત્યારે વળી તમારા હૃદયમા જોજો અને તમને જણાશે કે સાચે

જ તમે તેને માટે રડી રહ્યા છો જે તમારા હર્ષનો વિષય હતો, એટલે જે હર્ષ આપે એ શોક આપે જ આપે. એ શોકને ટાળવાનો માર્ગ એક જ છે અને તે આત્માનુ જ્ઞાન અને પ્રકૃતિનુ ઊંડાણ!

આત્મજ્ઞાન થતા શોક કેવો હળવો થાય છે એનુ આ એક જ્વલત દૃષ્ટાન્ત તમારી સામે મૂકુ છુ

શોકના તળિયે શાન્તિ

શાણી સુમતિ ભગવાન મહાવીરની વાણી સાભળવા ગઈ હતી એનો પતિ આત્મારામ બહાર ગયો હતો એના બને યુવાન પુત્રો તળાવમા સ્નાન કરવા ગયા હતા

સુમતિએ વ્યાખ્યાનમા સાભળ્યુ જ્યા સયોગ છે, ત્યા વિયોગ છે આત્મા સિવાય જગતની પ્રત્યેક વસ્તુ વિખૂટી પડે છે આજે આપણે જેના માટે હસીએ છીએ તે જ વસ્તુ આવતી કાલે રડાવે છે આનદ અને શોક એક જ ત્રાજવાના બે પલ્લાં છે અનત સમાધિનો માર્ગ એક જ છે મોહનો ત્યાગ! આ મોહનો ત્યાગ જન્મે છે આત્માની એકલતામાથી!

સુમતિએ આ ઉપદેશને પોતાના હૈયાની દાબડીમા ઝીલ્યો અને એનો જ વિચાર કરતી, એને જીવનમા વણવા મથતી, એ ઘેર આવી ત્યારે સમાચાર મળ્યા "એના નહાવા ગયેલા બને દિકરા ડૂબી મર્યા છે પહેલા એક નહાવા પડ્યો, પણ એ તો કીચડમા ખુચતો જણાયો એને કાઢવા બીજો ગયો પણ એ ખુચતો છોકરો બીજાને બાઝ્યો અને બને ડૂબ્યા"

જુવાનજોધ બે દિકરા જાય તો કઈ માતાનુ હૈયુ શોકમા ન ડૂબે? સુમતિના હૈયાના કટકે કટકા થવા લાગ્યા એ શોકના

પ્રામાણિક નિષ્ઠામાંથી પ્રગટે છે અને તે પ્રસંગે મૃત્યુનો પણ એક પ્રકારનો આનંદ માણી શકાય છે માળો છોડી અનંત ગગનમાં ઊડતા પંખી જેવો

માનવી અને માળો.

આત્મપંખી! તું ગગનવિહારી છે અનંત આકાશમાં ઊડનાર તું મુક્ત પંખી છે માળામાં તું વસે છે, પણ માળો એ તું નથી માળો તારાથી ભિન્ન છે તું તારા માળાને સ્વચ્છ ને સુંદર રાખજે. કાંટા-ઝાંખરા લાવીને તારા માળામાં ન ભરતો નહિ તો અવસરે તું જ એમાં ભરાઇ જઈશ ઊડવા ધારીશ ત્યારે નહિ ઊડી શકે અને તારા માળાના દ્વાર પણ મોટા રાખજે કે જેથી ઊડતી વખતે તારાં પાંખોને ઇજા ન થાય

માણસો ઘર ઇંટ ચૂનાથી બાંધે છે પંખીઓ માળો ઘાસથી બાંધે છે-દેહને રહેવાનો માળો ઇંટ, ચૂના ને માટીથી બંધાય, પણ રે આપણા આત્માનો માળો કયો? આ દેહ એ આત્માનો માળો છે પંખી જેમ માળાને મૂકીને ઊડે છે અને માણસ બંગલાને છોડીને બહાર વિહરવા જાય છે, તેમ આત્મા આ દેહને છોડીને પરલોકના પ્રવાસે ઊપડે છે પંખીને માળો સાથે નથી આવતો માણસને બંગલો સાથે નથી આવતો, આત્માને આ દેહ સાથે નથી જતો છતાં પંખીને અને માણસને કેવી મમતા છે? એક ભાઇને પૂછ્યું 'આ બંગલો કોનો છે?' એણે પોતાની છાતી પર હાથ મૂકતાં ગર્વથી કહ્યું 'મારો છે આપ જોતા નથી? બંગલા પર મારું જ નામ છે!' એમ કહી એણે તકતી સામે આંગળી ચીંધી, પણ આ ભોળા જીવને વિચાર પણ નથી આવતો કે આ કયાં તારો છે? તારા દાદા મૂકીને ગયા, તારા બાપા ય મૂકીને ગયા અને હવે થોડા દિવસમાં તું ય મૂકીને જવાનો તારા સગા દિકરા પણ તારો અંત્ય-સંસ્કાર આ

'ક પાઉન્ડમા નહિ કરવા દે તને તો ઉચકીને જમાલપુર ભેગો કરશે ! છતા મકાન જોઇ મલકાય છે અને કહે છે આ મારુ છે !

આવી મમતાવાળા માણુસો કરતા તો પખી સારા કે સમય આવે, આસક્તિ રાખ્યા વિના માળો મૂકીને ઊડી જાય માણુસ પોતાના માળા માટે કેટલી મુશીબત ઉઠાવે છે ? ટુકડા જમીન માટે કેવા વેરઝેર બાધે છે ? માળાની ચિતામા અતસમયે આપણો આત્મપખી જ અટવાઈ જાય છે !

માણુસ જાગે તો ચિતા ભાગે માણુસને ખ્યાલ આવવો જોઇએ કે એના દેહમા કોઈ મહાન વને છે ઇશ્વર વસે છે, પરમાત્મા વાસ કરે છે આવા વિચાર આવે તો માણુસ કેવો નિર્ભય રહે ? એના મોપર અભયનુ કેવુ તેજ ચમકતુ હોય !

અત્યારે માણુસની એવી સ્થિતિ છે કે એક પ્રધાન સાથે વાત કરવી હોય તોય એના હાથ ધ્રુજે અને જીભનો લોચો વળી જાય જો કે આવો માણુસ પણ પોતાના નોકર આગળ કે પોતાના આશ્રિત આગળ દમ મારતો હોય છે, પણ એથી કાઇ તેજસ્વિતા આવી ગઈ એમ ન કહેવાય

માણુસને પિછાનવાની રીત એ સભ્યતા છે જે સભ્યતાથી એક પ્રધાન સાથે વર્તો એ જ સભ્યતાથી તમારા નોકર સાથે પણ વર્તો અને જે ગૌરવ તમારા માણુસો આગળ બતાવો એ જ ગૌરવ એક પ્રધાન સામે પણ રાખો

વલસાડના સ્ટેશને એક યુરોપિયન ફર્સ્ટ ક્લાસનો આખો ડબ્બો રાકીને બેઠો હતો જે કોઈ એ ડબ્બામા બેસવા આવે એની સામે એ ઘૂરકીને પૂછે Who are you ? તુ કોણ છે ? યુરોપિયનનો આ પ્રશ્ન સાભળતા જ આવનાર ભાગે એક આત્મગૌરવ અબ્યો એણે બારણુ

પેલો ધૂરકયો Who aro you? યુવાને શાંતિથી કહ્યુ I am your father–હુ તારો બાપ પેલો યુરોપિયન ખુશ થઇ ગયો એણે કહ્યુ Come in પેલા યુવાનને પોતાની પાસે બેસાડતા એણે કહ્યુ તમારા જેવા ગૌરવવાળા અને નિર્ભય મિત્રની મારે જરૂર હતી, કારણ કે બીકણ, નિર્માલ્ય અને ડરપોકની સાથે બેસવામા પણ પાપ છે કાયરની મૈત્રી નકામી એથી સસ્કાર ન આવે, સયમ પણ ન આવે અને પ્રતિષ્ઠા પણ ન મળે

સોબત ઉત્તમની જોઇએ આપણાથી અધિક ગુણુસપન્ન માણુસની સોબત કરીએ તો એના ગુણ આપણામા આવે અને અધમની સોબત કરીએ તો આપણા ગુણ જાય અને એની અધમતા આપણામા આવે સડેલા પાન સાથે મૂકેલા સારા પાન પણ સડે છે અને એ તાજા પાનને પણ ડાઘ લાગે છે

આપણા આત્માની પણ એ જ દશા છે વિષય, વાસના અને વૃત્તિઓના સગથી એ પોતાનુ સ્વરૂપ, પોતાની શક્તિ અને પોતાનો પ્રકાશ ભૂલી ગયો છે

સિહ ને ઘેટા

એક સિહણુનુ બચ્ચુ હતુ, એની મા એને જન્મ આપી તરત મરણ પામી માવિહોણા આ સિહબાળને એક ભરવાડ ઊંચકી લાવ્યો અને પોતાના ઘેટાની સાથે એને પણ વાડામા પૂર્યું દૂધ પર એ મોટુ થવા લાગ્યુ ઘેટા–બકરા જગલમા ચરવા જાય ત્યારે આ પણ એમની સાથે જાય એ બધાની સાથે આ એવુ તો હળી ગયુ કે પોતાને પણ તેઓમાનુ એક માને અને બે બે કરે ભરવાડ સિશકારા કરે ત્યારે ઘેટા સાથે તે પણ ભરવાડ પાછળ દોડે

સિહણનુ પડખુ સેવ્યુ હોત, મુક્ત જગલમા ઉછર્યું હોત અને સિહણના દૂધને પાચ્યુ હોત તો એ ગર્જના કરી સ્વતત્ર

રીતે વનવિહાર કરી શકત, પણ આ તો ઘેટા સાથે રમેલુ આમા શૌર્ય કે શક્તિ કેમ પ્રગટે ?

એક વાર સરિતાકિનારે આ ઘેટા પાણી પી રહ્યા હતા ત્યારે પર્વતની ગુફામાથી કોઈ સિહ બહાર આવ્યો અને પર્વતની ટોચ પર આવી એણે ગર્જના કરી ત્રાડ સાભળી ઘેટા ને ભરવાડ તો જીવ લઈ નાઠા આ સિહબાળ પણ દોડયુ, એણે દોડતા દોડતા પાછુ વાળીને જોયુ ત્યા બનેની આખો મળી ટોચ પર રહેલા સિહને થયુ કે આ તો મારો જાત ભાઈ છે સિહ ઘેટાના ટોળામા કેમ? આ મારાથી કેમ ડરે છે? એણે ગર્જના કરી કહ્યુ વિચાર કર દોડ નહિ આપણે એક જ કુળના છીએ તારે મારાથી ડરવાનુ ના હોય તુ પણ મારી જેમ ગર્જના કરી શકે, ત્રાડ નાખી શકે, પૂછડુ પછાડી શકે અને મુક્ત રીતે આ જગલમા વિહરી શકે જો તુ તને ઓળખે તો!

પણ એમ કાઈ એ માને? વર્ષોથી ઘર કરીને બેઠેલી વાત એક ક્ષણમા કાઈ નીકળી જાય? એ તો નાઠુ અને ઘેટાના ટોળા ભેગુ થઈ ગયુ પણ પેલા સિહના છેલ્લા શબ્દોના પડઘા એના મગજમા રમવા લાગ્યા, 'તુ તને ઓળખ ગર્જના કરવા પ્રયત્ન કરી જો' આ શબ્દો એના મનમાથી કેમેય ખસે નહિ એણે અવાજ કરવા પ્રયત્ન આદર્યો પણ બે બે અવાજ નીકળ્યો ઘણા કાળના ઘેટાના સહવાસથી એ પોતાનો અવાજ પણ ખોઈ બેઠુ હતુ

એક સાજે સરિતાકિનારે એ સિહ પાણી પીવા ગયો ત્યારે એણે પોતાનુ પ્રતિબિબ પાણીમા જોયુ તો પોતાનુ શરીર આ ઘેટા જેવુ નહિ પણ પેલા સિહ જેવુ હતુ! હવે એને સિહના શબ્દોમા વિશ્વાસ બેઠો એણે પ્રયત્ન આદર્યો એક વાર-બે વાર-ત્રણ વાર અને એના અવાજમા રણકો આવ્યો ઘેટા ભડકયા ભાગવા લાગ્યા સિહમા આત્મવિશ્વાસ પ્રગટયો એણે જરા જોર કર્યુ ત્યાં

પેલો ઘૂરકયો Who are you? યુવાને શાંતિથી કહ્યું I am your father–હું તારો બાપ પેલો યુરોપિયન ખુશ થઇ ગયો એણે કહ્યુ Come in પેલા યુવાનને પોતાની પાસે બેસા- ડતા એણે કહ્યુ તમારા જેવા ગૌરવવાળા અને નિર્ભય મિત્રની મારે જરૂર હતી, કારણ કે બીકણ, નિર્માલ્ય અને ડરપોકની સાથે બેસવામા પણ પાપ છે કાયરની મૈત્રી નકામી એથી સરકાર ન આવે, સયમ પણ ન આવે અને પ્રતિષ્ઠા પણ ન મળે

સોબત ઉત્તમની જોઈએ આપણાથી અધિક ગુણસપન્ન માણસની સોબત કરીએ તો એના ગુણ આપણામા આવે અને અધમની સોબત કરીએ તો આપણા ગુણ જાય અને એની અધમતા આપણામા આવે સડેલા પાન સાથે મૂકેલા સારા પાન પણ સડે છે અને એ તાજા પાનને પણ ડાઘ લાગે છે

આપણા આત્માની પણ એ જ દશા છે વિષય, વાસના અને વૃત્તિઓના સગથી એ પોતાનુ સ્વરૂપ, પોતાની શક્તિ અને પોતાનો પ્રકાશ ભૂલી ગયો છે

સિહ ને ઘેટા

એક સિહણનુ બચ્ચુ હતુ. એની મા એને જન્મ આપી તરત મરણ પામી માવિહોણા આ સિહબાળને એક ભરવાડ ઊંચકી લાવ્યો અને પોતાના ઘેટાની સાથે એને પણ વાડામા પૂર્યુ દૂધ પર એ મોટુ થવા લાગ્યુ. ઘેટા-બકરા જગલમા ચરવા જાય ત્યારે આ પણ એમની સાથે જાય એ બધાની સાથે આ એવુ તો હળી ગયુ કે પોતાને પણ તેઓમાનુ એક માને અને બે બે કરે ભરવાડ સિસકારા કરે ત્યારે ઘેટા સાથે તે પણ ભરવાડ પાછળ દોડે

સિહણનુ પડખુ સેવ્યુ હોત, મુક્ત જગલમા ઉછર્યુ હોત અને સિહણના દૂધને પામ્યુ હોત તો એ ગર્જના કરી સ્વતત્ર

રીતે વનવિહાર કરી શકત, પણ આ તો ઘેટા સાથે રમેલુ આમા શૌર્ય કે શક્તિ કેમ પ્રગટે ?

એક વાર સરિતાકિનારે આ ઘેટા પાણી પી રહ્યા હતા ત્યારે પર્વતની ગુફામાથી કોઈ સિંહ બહાર આવ્યો અને પર્વતની ટોચ પર આવી એણે ગર્જના કરી ત્રાડ સાભળી ઘેટા ને ક્ષરવાડ તો જીવ લઈ નાઠા આ સિંહબાળ પણ દોડયુ, એણે દોડતા દોડતા પાછુ વાળીને જોયુ ત્યા બનેની આખો મળી ટોચ પર રહેલા સિંહને થયુ કે આ તો મારો જાત ભાઈ છે સિંહ ઘેટાના ટોળામા કેમ ? આ મારાથી કેમ ડરે છે ? એણે ગર્જના કરી કહ્યુ· વિચાર કર દોડ નહિ આપણે એક જ કૂળના છીએ તારે મારાથી ડરવાનુ ના હોય તુ પણ મારી જેમ ગર્જના કરી શકે, ત્રાડ નાખી શકે, પૂછડુ પછાડી શકે અને મુક્ત રીતે આ જગલમા વિહરી શકે જો તુ તને ઓળખે તો!

પણ એમ કાઈ એ માને ? વર્ષોથી ઘર કરીને બેઠેલી વાત એક ક્ષણમા કાઈ નીકળી જાય ? એ તો નાઠુ અને ઘેટાના ટોળા ભેગુ થઈ ગયુ પણ પેલા સિંહના છે'લા શબ્દોના પડઘા એના મગજમા રમવા લાગ્યા, તુ તને ઓળખ ગર્જના કરવા પ્રયત્ન કરી જો' આ શબ્દો એના મનમાથી કેમેય ખસે નહિ એણે અવાજ કરવા પ્રયત્ન આદર્યો પણ એ એ અવાજ નીકળ્યો ઘણા કાળના ઘેટાના સહવાસથી એ પોતાનો અવાજ પણ ખોઈ બેઠુ હતુ

એક સાજે સરિતાકિનારે એ સિંહ પાણી પીવા ગયો ત્યારે એણે પોતાનુ પ્રતિબિબ પાણીમા જોયુ તો પોતાનુ શરીર આ ઘેટા જેવુ નહિ પણ પેલા સિંહ જેવુ હતુ ! હવે એને સિંહના શબ્દોમા વિશ્વાસ બેઠો એણે પ્રયત્ન આદર્યો એક વાર-બે વાર-ત્રણ વાર અને એના અવાજમા રણકો આવ્યો ઘેટા ભડકયા ભાગવા લાગ્યા સિંહમા આત્મવિશ્વાસ પ્રગટયો એણે જરા જોર કર્યું—ત્યાં

ભરવાડ અને ઘેટાના કાળજા ફાડી નાખે એવી ગર્જના એના અવાજમાંથી પ્રગટી! ભરવાડ ને ઘેટા હવે ઊભા રહે ? સિંહે પોતાના સ્વરૂપને ઓળખ્યું તો તે વનરાજ થયો,-પ્રભુ થયો.

તમે પણ તમારા સ્વરૂપને ઓળખો જીવનના ઉન્નત શિખર પર ચઢી ગર્જના કરો, સિંહવૃત્તિ કેળવો, તમારી આસપાસ ઘેરો ઘાલીને બેઠેલ વાસનાના બકરા ભાગવા માંડશે તમારી ત્રાડ સાંભળી લાલસા તો જીવ લઈ દોડશે આજ સુધી ઇન્દ્રિયોના સહવાસમાં રહીને આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાની શક્તિ, પોતાનો શાશ્વત પ્રકાશ બધું જ ભૂલી ગયો છે અને ઇન્દ્રિયોની પ્રેરણાથી વાસના પાછળ પરવશ બનીને દોડે છે એને જગાડો જીવનદ્રષ્ટાઓ આપણને સંબોધે છે જાગો અને જુઓ, તમે કોણ છો? તમારામાં કેવી અદમ્ય શક્તિ છુપાયેલી છે! તમે ધારો તે કરી શકો જે દુનિયામાં મહાન થયા તે તમારામાંના જ એક હતા ભ નેમિ નાથને શ્રી કૃષ્ણે પૂછ્યું ત્યારે અને ભ૦ મહાવીરને મગધપતિ શ્રેણિકે પૂછ્યું ત્યારે એમણે આ જ ઉત્તર આપ્યો હતો તમારો આત્મા પણ મારા જેવો જ છે અને મારા જેવું જ સ્થાન તમને મળવાનું છે, પણ આજ તમારો આત્મા કર્મોને આધીન છે એટલી જ ભિન્નતા છે કર્મના અને વૃત્તિઓના ક્ષયે આપણે સમાન છીએ-સિદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્ત

બંધુઓ, આજના પ્રવચનનો ઉપસંહાર કરતા એક જ વાત હવે કહેવાની છે તમે તમારી ઇન્દ્રિયોનો, તમારા મનનો, તમારી યૌવનવંતી શક્તિઓનો અને તમારો બુદ્ધિનો તમે એ રીતે ઉપ યોગ કરજો કે જેથી તમારો આત્મા આજ જ્યાં છે ત્યાંથી આવતીકાલે એક કદમ આગળ હોય અને તમારા પ્રત્યેક નવ પ્રભાતમાં આત્મજાગૃતિભરી પ્રગતિ હોય!

ચાર મંગળ

[પ્રસિદ્ધ વક્તા મુનિરાજ શ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી તા. ૨૭-૧૦-૫૪ ના અમદાવાદ એલિસબ્રીજ ખાતે ચંદ્રનગરમાં આવેલ જાણીતા લેખક શ્રી જયભિખ્ખુના નિવાસસ્થાને પધાર્યા હતા. નવ વાગે વ્યાખ્યાન ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષરવર્ય શ્રી ધૂમકેતુ, સંદેશ પત્રના સહતંત્રી શ્રી જયંતકુમાર પાઠક, શ્રીજીવનના તંત્રી શ્રી મનુભાઈ જોધાણી, નવચેતનના તંત્રી શ્રી ચાંપશી ઉદ્દેશી, ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલયવાળા શ્રી ગોવિંદલાલ, માજી કેળવણી અધિકારી મનુભાઈ પરીખ, ડૉ. ગિરધરલાલ પરીખ, જાણીતા ચિત્રકાર શ્રી છગનલાલ જાદવ તથા વિખ્યાત તસ્વીરકાર શ્રી જગન મહેતા વગેરે ઉપસ્થિત હતા. તે પ્રસંગે આપેલ મંગળ પ્રવચન]

चत्तारि परमंगाणि, दुल्लहाणिह जंतुणो ।
माणुसत्तं सुई सद्धा, संजमम्मि अ वीरिअं ॥

—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

આ ચાર સાધનો આ ચેતનને ઘણાં જ દુર્લભ છે. માનવતા, ધર્મશ્રવણ, શ્રદ્ધા અને સંયમમાં વીર્યનો–પરાક્રમનો–ઉપયોગ

ચાર મંગળ

વિદાય વેળાએ પિતા જેમ પોતાના સુપુત્રોને છેલ્લા વારમાની ભલામણ કરે છે, તેમ ભગવાન મહાવીરે પાવાપુરીમા દેહ છોડતા પહેલા માનવજાતને આ ચાર અંગો કહ્યા

'મહાનુભાવો ! આ વિશ્વમા આ ચાર અંગ પરમ મંગળ છે મનુષ્યત્વ, શાસ્ત્રનુ શ્રવણ, શ્રદ્ધા અને સંયમમા પુરુષાર્થ.'

મહત્તા મનુષ્યજન્મની નહિ, મનુષ્યત્વની છે મનુષ્યત્વ વિના આ મનુષ્યજન્મ ભયરૂપ છે આજે વિશ્વમા મનુષ્યો તો અબજોની સંખ્યામા છે, પણ મનુષ્યત્વ ન હોવાને લીધે, આટલા વિજ્ઞાનના સાધનો હોવા છતા, અશાન્તિ છે, હિંસા છે, ભય છે

ચતુર માણસ પોતાના ચાતુર્યથી અન્યને છેતરી રહ્યો છે બળવાન માણસ પોતાના બળના પ્રતાપે બીજાને દબાવી રહ્યો છે, સત્તાવાન માણસ પોતાની સત્તાથી સામાને નિર્દય રીતે કચડી રહ્યો છે, શ્રીમન્ત માણસ પોતાના ધનના જોરે માણસને ગુલામ ગણી ખરીદી રહ્યો છે આ બધુ બની રહ્યુ છે, કારણ કે મનુષ્યત્વ નષ્ટ થઇ રહ્યુ છે

મનુષ્યત્વ એ ગુલાબનુ ફૂલ છે ફૂલને ઉષ્ણ જળમા ઉકાળશો તોય એ પાણીને ગુલાબજળ બનાવશે, એને ઉકરડા પર ફેંકશો તોય એ ત્યા પડયુ પડયુ સુવાસ પ્રસરાવશે એને સુંદરી વેણીમાં ગુંથશે તોય એ ત્યા શોભામા અભિવૃદ્ધિ કરશે અને કોઇ ભક્ત એને પ્રભુના મસ્તક પર ચઢાવશે તો તેય એટલી જ

નમવાથી સૌરભ મહેકાવશે. એને ગમે તે સ્થાનમા મૂકો, પણ એ પોતાનો ધર્મ નહિ ચૂકે

મનુષ્યમા મનુષ્યત્વ જીવત હોય છે ત્યારે એ પણ સુમનની જેમ મહેકતુ હોય છે એ જો ચતુર હોય તો ભોળા માણસને બુદ્ધિભરી સલાહ આપે, એ લેખક હોય તો શિષ્ટ સાહિત્ય સર્જને સમાજને સન્માર્ગે વાળે, એ બળવાન હોય તો નિર્બળનુ રક્ષણ કરે, એ સત્તાવાન હોય તો પ્રજાને સહાયતા આપે, ને ધનવાન હોય તો એ નિર્ધનનો મિત્ર બને, કારણ કે એનુ મનુષ્યત્વ એને આવા સારા કાર્યો કરવા અવિરત પ્રેરતુ જ હોય છે

સૂર્યનો પ્રકાશ જગતને લોકવ્યવહારમા પ્રેરે છે, તેમ મનુષ્યત્વ ભલાઈની પ્રવૃત્તિમા પ્રેરે છે, સૂર્યના પ્રકાશમા પ્રાણીસમૂહ અભય હોય છે, તેમ મનુષ્યત્વના પ્રકાશમા માણસનો પ્રત્યેક વ્યવહાર અભય હોય આજ તમે જોયો તો મનુષ્ય મામા મનુષ્યથી ચેતીને દૂર દૂર ચાલે છે, કારણ કે મનુષ્યત્વનો હ્રાસ થયો છે, માટે મનુષ્યજન્મને મગળમય બનાવવા મનુષ્યત્વની પુન પ્રતિષ્ઠા કરો

બીજુ મગળ છે—શાસ્ત્રનુ શ્રવણ મનુષ્યત્વનો વિકાસ કરવામાં શ્રવણ ખૂબ સહાયક બને છે માણસનુ મન પાણી જેવુ છે એ સદા નીચાણવાળા પ્રદેશમા જતુ હોય છે એમા પણ જો ઢાળ મળી જાય તો તો પૂછવુ જ શુ ! એનો વેગ દ્વિગુણિત થઈ જવાનો—ખૂબ જ વેગથી નીચે જવાનુ માણસનુ મન નીચે જઈ જ રહ્યું હતુ, એમા વાસનાથી ભભૂકતુ રગીલુ વાતાવરણ મળ્યુ ડગલે ડગલે વિલાસી ગીતોનુ શ્રવણ વધ્યુ મન વધારે ને વધારે અધોગામી બન્યુ

આવા સયોગોમા નીચે લપસતા મનને ઊચે લઈ જનાર હોય તો તે સત્શાસ્ત્રનુ શ્રવણ છે જેમ પપથી પાણી ઊચે જાય છે,

તેમ મહાન પુરુષોના જીવનશ્રવણથી માણસનુ મન ઊર્ધ્વગામી થાય છે અને જેનુ મન પવિત્ર ને નિર્મળ હોય છે, તે જ આનન્દમા રહી શકે છે આનન્દ જગતની વસ્તુઓમા નથી, પણ નિર્મળ મનમા છે મનમા નીચતા હોય, અપવિત્રતા હોય, અન્ધકાર હોય, ત્યારે તો અનેક સાધનો હોવા છતા પણ નિર્ભય આનન્દ મળતો નથી અને કેટલીકવાર તો ઊંડે ઊંડે વેદના-દશથી માણસ પીડાતો હોય છે

અહીં ભગવાને વાચન કરતા શ્રવણ એટલા માટે કહ્યુ છે કે, એથી ચારિત્રશીલ પુરુષના સાનિધ્યનો લાભ મળે એની વાણી-માથી નીતરતી ચારિત્ર્યની ઉષ્મા શ્રોતાના હૈયાને ભરી દે

• શિયાળામા અગ્નિ પર લખેલ વિવેચન વાચવાથી ઉષ્મા નથી મળતી, પણ અગ્નિના સાનિધ્યથી જ ઉષ્મા મળે છે, તેમ પુસ્તકના વાચન માત્રથી આપણામા પરિવર્તન નથી આવતુ, પણ ચારિત્ર્ય વાન પુરુષોની ઉપાસનાથી આપણા જીવનમા ત્યાગની ભાવના આવે છે અને એ આદર્શ માનવીની છાપ, ઉપદેશની સાથે સાથે આપણા હૈયા પર અ કિત થાય છે

અહીં એક વાત ખૂબ સૂચક છે આપણે જેને સાભળીએ તે ત્યાગી હોવો જોઈએ ત્યાગી એટલે માત્ર કપડા બદલાવીને બેઠેલો નહિ, પણ નિ સ્પૃહી ને સ યમી એવા નિ સ્પૃહી પુરુષના મુખ માથી નિકળેલ વાણી નિર્મળ પાણીનુ કામ કરે છે પાણીથી જેમ શરીરનો ને વસ્ત્રોનો મળ દૂર થાય છે, તેમ આવી વાણીથી આપણા આત્મા પર ચઢેલા મળનો ક્ષય થાય છે

ત્રીજુ મ ગળ તે શ્રદ્ધા શ્રદ્ધ એ માનવીનુ પરમ ધન છે. માણસ જ પાસે શ્રદ્ધાની મૂડી હોય તો એ જીવનમા પ્રગતિ કરી

શકે છે જ્યારે શ્રદ્ધા ખૂટે ત્યારે માનવપ્રગતિ થભે છે જીવનના વિષમ ને વિકટ પથમા માણસ શ્રદ્ધાના પાથેયથી જ આગળ વધી શકે છે જ્યા બુદ્ધિ કુઠિત થાય છે, ત્યા શ્રદ્ધા માર્ગ કરે છે શ્રદ્ધાનો આ જેવો તેવો વિજય નથી

માણસ કોઇ પણ વસ્તુનો પ્રારભ ત્યારે કરે છે જ્યારે એની એ વસ્તુ પ્રત્યે શ્રદ્ધા હોય પણ એ વસ્તુ પ્રત્યે શ્રદ્ધા કયારે જાગે ? જ્યારે એને પોતાના જીવનમા શ્રદ્ધા હોય, પણ એને એ જીવનમા શ્રદ્ધા પણ ત્યારે જ જાગે, જ્યારે એને પોતાના આત્માના અસ્તિત્વમા અસીમ શ્રદ્ધા હોય આવો આત્મશ્રદ્ધાવાન માણસ જ આખા જગત સામે બાથ ભીડી શકે

ચોથુ મગળ તે સયમમા પુરુષાર્થ માણસ ધન રળવામાં, એને સાચવવામા, વિલાસ વધારવામા પુરુષાર્થ કરે છે, પણ સંયમની વાતના એ પુરુષાર્થહીન બની જાય છે

ભગવાન કહે છે 'તુ તારો પુરુષાર્થ ભોગમા નહિ, ત્યાગમા કર.'

ભેગુ કરવાનુ કામ તો એક ભીખારી પણ કરી શકે છે એમા પુરુષની મહત્તા શી ? એક ભીખારી પાસે બે ડબલાં હોય ને માગમા ત્રીજુ ડબલુ મળે, તો એને એ ઝોળીમા નાખવાનો ભેગુ કરવાનું ને ભોગવવાનુ કાર્ય તો ભીખારી પણ કરી શકે મહત્તા ત્યાગની છે ત્યાગ માટે અમીરી જોઇએ, મહાન હૃદય જોઇએ, પ્રકાશમય દૃષ્ટિ જોઇએ

સયમ એકદમ નથી આવતો ઇન્દ્રિયોના ઘોડા તોફાની છે એમને વશ કરવા કેવો પ્રબળ પુરુષાર્થ જોઇએ ! એમના મોમા સયમની લગામ ન હોય તો તે આપણા જીવનને કયાય ફગાવી

જીવનમાં ધર્મ

જીવન વ્યવહારમા ધર્મની અગત્ય શી છે, તેનો આજે અહીં વિચાર કરવાનો છે જગત આખુ આબાદી, સુખ, શાન્તિ, આનદ અને સપત્તિની ઈચ્છા કરે છે, પણુ તે મળે શાથી ? કારણુનો વિચાર કોઇ કરતુ નથી ! કાર્ય જોઇએ છે, પણુ કારણુ નથી જોઇતુ ! પણ એ કેમ બને ? ધર્મ સુખનુ વૃક્ષ છે, અને સુખ ધર્મનુ ફળ છે ફળ કોને હોય ? ઝાડને હોય ઝાડ વાવીએ નહિ તો ફળની પ્રાપ્તિ કયાથી થાય ? કેરીઓ જોઇએ છે પણુ આબો વાવવો નથી ધર્મનુ ફળ મેળવવુ છે, પણુ ધર્મ આચરવો નથી તો ફળ કેવી રીતે મળે !

પાપનુ ફળ બરબાદી, દુ ખ, અશાન્તિ, શોક અને દરિદ્રતા છે પાપ કુર્વન્તિ સાદરા ચોવીસે કલાક પાપમા રચ્યાપચ્યા રહેવુ છે, પાપની પ્રવૃત્તિ કરવી છે, પાપમય જીવન જીવવું છે અને પુણ્યના ફળની આશા રાખવી છે, તે કેવી રીતે બને ? ગમાર પણ એવો વિચાર નહિ કરે કે બાવળના બી વાવીએ અને આબો ઊગી નીકળે !

જીવનમા પાપનુ પરિબળ છે વાણી, વર્તન અને વાચન સુખ્યત્વે વિલાસ તરફી છે, અને ફરિયાદ કરીએ છીએ કે સુખ મળતુ નથી ! પણુ સુખ આવે કયાથી ? સુખ જોઈતુ હોય તો ધર્મમય જીવન બનાવો, પણુ ધર્મની વાત આવે ત્યા તો કહેશો કે પુરસદ નથી પણુ યાદ રાખજો કે એક દિવસ તમારે પરાણે-અનિચ્છાએ પણુ પુરસદ કાઢવી પડશે, અને તે અતિમ પળે

તમારુ ઘર ગમે તેટલા વૈભવથી છલકાતુ હશે તોયે તે આકરુ લાગશે, ભારે પડશે આ જ સુખના સાધનો એ વખતે ભયકર લાગશે આજે અહીં પણ કેટલાય એવા બાહ્ય દૃષ્ટિએ સુખી દેખાતા માણસો હશે, જેમના અતરને દુ ખનો કોઈ ગુપ્ત કીડો સતત કોરી ખાતો હશે !

મસાલા નાખી દૂધપાક બનાવ્યો હોય, અદરથી સુગધી મહેક આવતી હોય, તેને પીવા મો સુધી કટોરો લઈ જઈએ, ત્યા કોઈ કહે કે એમા ઝેરના બે બિંદુઓ પડ્યા છે, તો તરત આપણે એ કટોરો ફેંકી દઈએ છીએ તેને પીતા નથી, શુ કારણ ? કારણ એ કે વસ્તુ સુદર છે, તેના પ્રતિ પ્રીતિ પણ છ, પણ તે પ્રય છે તવી શ્રેય નથી વસ્તુ સુદર હોવા છતા મારી નાખે તેવી તે ચીજ છે તેમ જ્યા જ્યા ધર્મ નથી ત્યા ત્યા બધુ હોય તો પણ ત ઝેરમિશ્રિત છે ધર્મ વિના જીવનમા સુખ નહિ, શાતિ નહિ જેમ શરીર સારુ ન હોય તો ગમે તટલો પૈસો હોય તો પણ માણસને ચેન પડતુ નથી, તેમ જીવનમા ધર્મ ન હોય તો બહારની ગમે તેવી વસ્તુઓ પણ આત્માને શાતિ આપી શકતી નથી

અતર ઉજ્જડ છે

જગત પર નજર નાખો ! બહારથી સુખી દેખાતા અતરથી બળી રહેલા જણાશે તમને બહારથી જોનાર કોઈ ભલ કહે કે, ‘ભાઈ ! તમે તો પરમ સુખી છો. ’ પણ સાભળનારનુ અતર જાણતુ હોય છે કે તેમના અતરમા કેટલા કાટા ભર્યા છે ! પોતાની પીડા પોતે જ જાણે ! કપડા ઉતારે ત્યારે શરીર પરના ગુમડા દેખાય બહારથી તો સૌ કહે કે, ‘ભાઈ દસ લાખના ધણી છે, બબ્બે મોટરો છે અને આલીશાન બગલો છે, શો વૈભવ છે !’ પણ એકાન્તમા એને પૂછશો તો કહેશે કે, ‘આ બધુ છે,

, જીવનના મર્મને ભેદી નાખે એવી આ પળ હોય છે આ સમયે પ્રભુનુ નામ કોને મોઢે ચડે ? જેણે સારા કાર્યો કર્યાં હોય, જેણે જીવનમા પ્રકાશનો વિચાર કર્યો હોય, તે માણસ આવા સમયે પ્રભુનુ સ્મરણ કરી શકે આખી જિંદગી જે ઘૂટ્યુ હશે તે અ તસમયે આવીને ઊભુ રહેશે પણ જેણે જીવનભર પાપનો અને અ ધકારનો વિચાર કર્યો હોય તેને કોઈ 'નમો અરિહ તાણ' સ ભળાવે તોય સાભળવુ ન ગમે, કેમકે જિંદગીમા તે અ ગે પ્રેમ કેળવ્યો નથી, તેનુ મહત્ત્વ એને સમજાયુ નથી એટલે છેલ્લી પળે આ નામનુ સ્મરણ કરવુ પણ આકરુ લાગે છે. મૃત્યુની નોબત વાગતી હોય ત્યારે પ્રભુનામની પિપુડી ક્યાથી સ ભળાય ? મૃત્યુની ભય કર કલ્પનામા એનો આત્મા ગૂ ગળાતો હોય ત્યા શાતિ ક્યાથી હોય ? સમાધિ કેવી રીતે મળે ? ભગવાન પાસે રોજ ચૈત્યવ દન કરતા હો, ને જે સૂત્ર બોલતા હો, તેનો અર્થ સમજતા હો, તો ખબર પડે કે આપણે જય વીયરાયમા શી માગણી કરીએ છીએ ! ધન નહિ, સ્ત્રી નહિ, પુત્ર-પુત્રી નહિ, પણ સમાધિ મરણની પ્રાર્થના કરીએ છીએ સમાધિ મરણ ! પ્રભુ, મારે કાઇ ન જોઇએ ! મને સમાધિ મ ણ મળો, સા તભર્યુ પ્રશાન્ત મૃત્યુ મળો

આહ ! જ્ઞાનીઓએ મૃત્યુને પણ સત્કાર્યુ ! એની પણ માગણી કરી ! જ્ઞાનીની મૃત્યુ માટે પણ કેવી તૈયારી !

ગમે તે ઘડીએ જવાનુ છે તો દરેક માણસે જીવનની તૈયારી કરી રાખવી જોઇએ વેપારી તો ડાહ્યા કહેવાય પાણી પહેલા પાળ બાધે તમે કહેશો અમને વેપારમા સમજણ પડે, આમા સમજ ન પડે પણ જ્ઞાનીઓ કહે છે, આને પણ સમજે જ છૂટકો છે નહિ સમજો તો અ તસમય બગડી જશે વસ્તુપાળ ને તેજપાળ પણ તમારાં જેમ સ સારી હતા, પણ જીવન ધર્મમય

હતુ એમણે એમનો વૈભવ આબૂના સગેમરમરમા ને આરસમા કોરીને એમ ॥ વૈભવને, એમના જીવનને, અમર બનાવ્યુ એમનુ મૃત્યુ થયુ, પણ તે કયા ? યાત્રાએ જતા–જતા કેવુ પવિત્ર પ્રસ્થાન ? જાણે યાત્રાને બહાને મરણની સામે ગયા ! એમણે મૃત્યુને પણ શરમાવ્યુ !

એવો જ પ્રસગ ગુજરાતના મહામત્રી ઉદયનનો છે એમનુ વીરમૃત્યુ વિચારવા જેવુ છે ગુજરાતને એની પૂરી પિછાન નથી શ્રી મુનશી જેવા કેટલાક લેખકોએ ઐતિહાસિક સાહિત્યને અ યાય કર્યો છે ઇતિહાસના તેજસ્વી પાત્રોને પોતાની મનસ્વી વૃત્તિઓથી રગીને પોતાના માનસનુ પ્રદર્શન ભર્યુ છે! પ્રતાપી પાત્રોની પવિત્રતા સામાન્ય માનસમા આવતી જ નથી

મહામત્રી ઉદયનને શ્રી ક મા મુનશીએ પોતાની નવલ કથાઓમા માવ હીણુ ચીતર્યા છે એમની એ નવલકથાઓ અગ્રેજી નવલકથાઓમાથી સરજાઈ છે એ નવલકથાઓમા જે જે પાત્રો હતા, તે ત પાત્રો પોતાની નવલમા ખડા કરવા, ને ઇતિહાસનો આભાસ આપવા એમણે મોલકી યુગ લઈને એ વખતના પાત્રો મનફાવતા ગોઠવીને ગમે તે રીતે ઘડ્યા છે તેઓએ એક પ્રસગે જાહેર કર્યુ હતુ કે મુજાલને ઠેકાણે પહેલાં શાતુ મૂક્યો હતો, પણ પછી ફેરવી નાખ્યો મજરી એમની કલ્પનાનુ પાત્ર છે! આમ એમણે નવલકથાનો રસ જમાવવા ગુજરાતના પ્રતિભાશાળી પાત્રોનો ખુરદો કરી નાખ્યો છે

આ વખતે એક ભરવાડનુ દૃષ્ટાત યાદ આવે છે સ્ત્રી પુરુષ નદી ઊતરતા હતા સ્ત્રીએ પોતાના પગે સુદર મેદી મૂકી હતી. પુરુષને એનો મોહ હતો સ્ત્રીને પગે પાણી ન અડે એટલે એણે સ્ત્રીને અવળી પકડી માથુ નીચે ને પગ ઉપર સ્ત્રી પીને મરી ગઈ, પણ પેલા પુરુષે કહ્યુ 'ભલે જીવ

રગ તો રહ્યો " આમ એમણે નવલકથાનો ટેસ્ટ જાળવવા કેટલાય મહાપ્રતાપી પાત્રોનો ખુરદો કરી નાખ્યો છે આજના ઉદ્ધાર યુગમા શ્રી. મુનશી જેવાએ એ પાત્રોને ન્યાય આપી પોતાના અપકૃત્યનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવુ જોઈએ આ તો એક પ્રાસ ગિક વાત થઈ હવે આપણે મૂળ વાત પર આવીએ ગુર્જર-ઇતિહાસના ઘડવૈયા ઓમા મહામ ત્રી ઉદયનનુ સ્થાન અનુપમ છે

એ શી વર્ષના મહાયોદ્ધા ઉદયન મૃત્યુશય્યા પર પોઢ્યા છે સમરાગણની એ ભૂમિ છે એમણે સૌરાષ્ટ્ર પર કપરો વિજય તો મેળવ્યો, પણ દેહ ઘાથી જર્જરિત થયો છે આ વિદાય વેળાએ એમને ગુરુ-દર્શનની પ્યાસ જાગી જેણે સમગ્ર જીવનમા દેવ-ગુરુ-ધર્મની ઉપાસના કરી, તેને તે અત્યારે કેમ વીસરી શકે ? એમણે કહ્યુ 'મને એક જ ઇચ્છા છે પ્રભુનુ નામ સ ભળાવનાર કોઈ ત્યાગીના સાનિધ્યમા મારો દેહ છોડુ '

આ સમરભૂમિમા ત્યાગી સાધુ લાવવા કયાથી ? રણમેદાનમ એક તરગાળો હતો એણે સાધુનો વેશ ભજવવા હા કહી એ સાધુનો વેશ પહેરી હાજર થયો અને દૂરથી જ ધર્મલાભ કહી ઊભો રહ્યો મહામ ત્રી ઉદયન સાધુને જોતા જ પથારીમાથી અધ બેઠા થઇ ગયા એમની આખોમા પ્રેમના ઝળઝળિયા આવ્યા એમને થયુ, મારુ કેટલુ પુણ્ય કે અ તસમયે આવા ત્યાગી મહાત્માના પણ દર્શન થયા એણે અરણુરજ લીધી પેલાએ નમો અરિહ તાણ સ ભળાવ્યુ ઉદયનનુ માથુ નમ્યુ એણે છેલ્લુ શરણ લીધુ અરિહ ત શરણુ પવજ્જામિ અરિહ તને શરણે જાઉ છુ.

ઐસી દશા હો ભગવન, જબ પ્રાણ તનસે નીકલે,
ગુરુરાજ હો નિકટમે, ઔર ધર્મ હો મેરે ઘટમે.

જીવન ધર્મમય ને પવિત્ર હોય તો જ એ સમયે ગુરુ યા

આવે મહામંત્રી ઉદયને પ્રભુનુ નામ જપતા મૃત્યુનુ શરણુ લીધુ એ પછી રાજ્ય તરફથી તરગાળાને સારુ ઇનામ આપવા લાગ્યા, ત્યારે એણે એનો અસ્વીકાર કરતા કહ્યુ 'ના, દ્રવ્ય મારે ન ખપે જે વેશના દર્શનથી મહામંત્રી જેવાનુ મરણ સુધર્યુ, જે વેશના ચરણોમા ઉદયન જેવા મહામંત્રી પણ નમે એવો પાવનકારી પવિત્ર વેશ મળવા છતા હુ છોડુ તો મારા જેવો નિર્ભાગી કોણ ? મને ત્યાગના પથે જવા દો હુ કોઈ જ્ઞાની ગુરુના શરણમા જઈ, શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી, ચારિત્ર પાળી મારા જીવનને ધન્ય બનાવીશ મને જવા દો અરિહંત શરણ પવજ્જામિ.'

વેશ લઈને ભજવતા આવડવો જોઇએ તમે પણ મનુષ્ય-ભવનો વેશ ભજવો છો ને? છપ્પન ઈંચનો ડગલો પહેરવા માત્રથી કાઈ મનુષ્ય ન થવાય બહારના વેશમા સૌ સારા દેખાય છે, સારા દેખાવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે, પણ ખરેખર સારા થવાને પ્રયત્ન કેટલા કરે છે? ફોટો પડાવવા જાઓ ત્યારે કેવા દેખાઓ છો? બહાર સુંદર અને અંદર બગાડ, આ ક્યા સુધી ચાલશે? અંતે પ્રભુના દરબારમા તો અંદરનુ બહાર આવ્યા વિના નહિ રહે ને?

કુદરતે આપણી છાતીમા વિચારો જોવાની બારી નથી મૂકી. એવી બારી હોય તો શુ પરિણામ આવે? પોલ બધી ઊઘડી જ જાય ને! બધા દાવપેચ દેખાવા લાગે ને! તમારા દિલમા કોણ રમે છે! અને કેવા વિચારો આવે છે એ બધુ દેખાય તો પછી તમારો કોઈ સંગ પણ ન કરે! પેટનો છોકરો પણ કહે કે તમે દૂર રહો, સ્ત્રી પણ સમજાવી દે કે તમે કેવા છો તે હવે જોઈ લીધા પતિ પણ કહી દે કે તુ કેવી સતી છે તે સમજાઈ ગયુ પણ સારુ છે કે એવી બારી નથી પણ દુનિયા ન જુએ તો કાઈ નહીં અનંત સિદ્ધો તો જુએ છે ને? પ્રભુ આપણા કાર્યોના સાક્ષી છે, માટે મનુષ્યત્વની છબીને ધર્મની ફ્રેમથી મઢો.

રગ તો રહ્યો " આમ એમણે નવલકથાનો ટેસ્ટ જાળવવા કેટલાય મહાપ્રતાપી પાત્રોનો ખુરદો કરી નાખ્યો છે. આજના ઉદાર યુગમા શ્રી મુનશી જેવાએ એ પાત્રોને ન્યાય આપી પોતાના અપકૃત્યનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવુ જોઈએ આ તો એક પ્રાસંગિક વાત થઈ હવે આપણે મૂળ વાત પર આવીએ ગુર્જર-ઇતિહાસના ઘડવૈયા ઓમા મહામંત્રી ઉદયનનુ સ્થાન અનુપમ છે

એશી વર્ષના મહાયોદ્ધા ઉદયન મૃત્યુશય્યા પર પોઢ્યા છે સમરાગણની એ ભૂમિ છે એમણે સોરાષ્ટ્ર પર કપરો વિજય તો મેળવ્યો, પણ દેહ ઘાથી જર્જરિત થયો છે આ વિદાય વેળાએ એમને ગુરુ-દર્શનની પ્યાસ જાગી જેણે સમગ્ર જીવનમા દેવ-ગુરુ-ધર્મની ઉપાસના કરી, તેને તે અત્યારે કેમ વીસરી શકે? એમણે કહ્યુ 'મને એક જ ઇચ્છા છે પ્રભુનુ નામ સભળાવનાર કોઈ ત્યાગીના સાનિધ્યમા મારો દેહ છોડુ.'

આ સમરભૂમિમા ત્યાગી સાધુ લાવવા કયાથી? રણમેદાનમા એક તરગાળો હતો એણે સાધુનો વેશ ભજવવા હા કહી એ સાધુનો વેશ પહેરી હાજર થયો અને દૂરથી જ ધર્મલાભ કહી ઊભો રહ્યો મહામત્રી ઉદયન સાધુને જોતા જ પથારીમાથી અર્ધા બેઠા થઈ ગયા એમની આખોમા પ્રેમના ઝળઝળિયા આવ્યા એમને થયુ, મારુ કેટલુ પુણ્ય કે અતસમયે આવા ત્યાગી મહાત્માના પણ દર્શન થયા એણે ચરણરજ લીધી પેલાએ નમો અરિહંતાણું સભળાવ્યુ ઉદયનનુ માથુ નમ્યુ, એણે છેલ્લુ શરણ લીધુ. અરિહંત શરણું પવજ્જામિ અરિહંતને શરણે જાઉ છુ

> ઐસી દશા હો ભગવન, જબ પ્રાણ તનસે નીકલે,
> ગુરુરાજ હો નિકટમે, ઔર ધર્મ હો મેરે ઘટમે.

જીવન ધર્મમય ને પવિત્ર હોય તો જ એ સમયે ગુરુ યાદ

આવે મહામંત્રી ઉદયનને પ્રભુનું નામ જપતા મૃત્યુનું શરણ લીધું એ પછી રાજ્ય તરફથી તરગાળાને સારું ઇનામ આપવા લાગ્યા, ત્યારે એણે એનો અસ્વીકાર કરતા કહ્યું 'ના, દ્રવ્ય મારે ન ખપે જે વેશના દર્શનથી મહામંત્રી જેવાનું મરણ સુધર્યું, જે વેશના ચરણોમા ઉદયન જેવા મહામંત્રી પણ નમે એવો પાવનકારી પવિત્ર વેશ મળવા છતા હું છોડું તો મારા જેવો નિર્ભાગી કોણ ? મને ત્યાગના પથે જવા દો હું કોઈ જ્ઞાની ગુરુના શરણમા જઈ, શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી, ચારિત્ર પાળી મારા જીવનને ધન્ય બનાવીશ મને જવા દો. **અરિહંત શરણું પવજ્જામિ.'**

વેશ લઇને ભજવતા આવડવો જોઇએ તમે પણ મનુષ્ય-ભવનો વેશ ભજવો છો ને ? છપ્પન ઇંચનો ડગલો પહેરવા માત્રથી કાઈ મનુષ્ય ન થવાય બહારના વેશમા સૌ સારા દેખાય છે, સારા દેખાવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે, પણ ખરેખર સારા થવાને પ્રયત્ન કેટલા કરે છે ? ફોટો પડાવવા જાઓ ત્યારે કેવા દેખાઓ છો ? બહાર સુંદર અને અંદર બગાડ, આ ક્યા સુધી ચાલશે ? અંતે પ્રભુના દરબારમા તો અંદરનું બહાર આવ્યા વિના નહિ રહે ને ?

કુદરતે આપણી છાતીમા વિચારો જોવાની બારી નથી મૂકી એવી બારી હોય તો શું પરિણામ આવે ? પોલ બધી ઊઘડી જ જાય ને ! બધા દાવપેચ દેખાવા લાગે ને ! તમારા દિલમા કોણ રમે છે ! અને કેવા વિચારો આવે છે એ બધું દેખાય તો પછી તમારો કોઇ સંગ પણ ન કરે ! પેટનો છોકરો પણ કહે કે તમે દૂર રહો, સ્ત્રી પણ સંભળાવી દે કે તમે કેવા છો તે હવે જોઇ લીધા પતિ પણ કહી દે કે તું કેવી મતી છે તે સમજાઇ ગયું. પણ સારું છે કે એવી બારી નથી પણ દુનિયા ન જુએ તો કાઇ નહીં અનંત સિદ્ધો તો જુએ છે ને ? પ્રભુ આપણા કાર્યોના સાક્ષી છે, માટે મનુષ્યત્વની છબીને ધર્મની ફ્રેમથી મઢો

રગ તો રહ્યો " આમ એમણે નવલકથાનો ટેસ્ટ જાળવવા કેટલાય મહાપ્રતાપી પાત્રોનો ખુરદો કરી નાખ્યો છે આજના ઉદ્ધાર સુનમા શ્રી મુનશી જેવાએ એ પાત્રોને ન્યાય આપી પોતાના અપકૃત્યનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવુ જોઇએ આ તો એક પ્રાસગિક વાત થઈ હવે આપણે મૂળ વાત પર આવીએ ગુર્જર-ઇતિહાસના ઘડવૈયા ઓમા મહામત્રી ઉદયનનુ સ્થાન અનુપમ છે

એશી વર્ષના મહાયોદ્ધા ઉદયન મૃત્યુશય્યા પર પોઢ્યા છે સમરાગણની એ ભૂમિ છે એમણે સૌરાષ્ટ્ર પર કપરો વિજય તો મેળવ્યો, પણ દેહ ઘાથી જર્જરિત થયો છે આ વિદાય વેળાએ એમને ગુરુ-દર્શનની પ્યાસ જાગી જેણે સમગ્ર જીવનમા દેવ-ગુરુ-ધર્મની ઉપાસના કરી, તેને તે અત્યારે કેમ વીસરી શકે ? એમણે કહ્યુ 'મને એક જ ઇચ્છા છે પ્રભુનુ નામ સભળાવનાર કોઇ ત્યાગીના સાનિધ્યમા મારો દેહ છોડુ.'

આ સમરભૂમિમા ત્યાગી સાધુ લાવવા કયાથી? રણમેદાનમા એક તરગાળો હતો એણે સાધુનો વેશ ભજવવા હા કહી એ સાધુનો વેશ પહેરી હાજર થયો અને દૂરથી જ ધર્મલાભ કહી ઊભો રહ્યો મહામત્રી ઉદયન સાધુને જોતા જ પથારીમાથી અર્ધા બેઠા થઇ ગયા એમની આખોમા પ્રેમના ઝળઝળિયા આવ્યા એમને થયુ, મારુ કેટલુ પુણ્ય કે અતસમયે આવા ત્યાગી મહાત્માના પણ દર્શન થયા એણે ચરણરજ લીધી પેલાએ **નમો અરિહતાણ** સભળાવ્યુ ઉદયનનુ માથુ નમ્યુ એણે છેલ્લુ શરણ લીધુ. **અરિહત શરણુ પવજ્જામિ** અરિહતને શરણે જાઉ છુ

ઐસી દશા હો ભગવન, જબ પ્રાણ તનસે નીકલે,
ગુરુરાજ હો નિકટમે, ઔર ધર્મ હો મેરે ઘટમે.

જીવન ધર્મમય ને પવિત્ર હોય તો જ એ સમયે ગુરુ યાદ

આવે મહામંત્રી ઉદયને પ્રભુનુ નામ જપતા મૃત્યુનુ શરણ લીધુ એ પછી રાજ્ય તરફથી તરગાળાને મારુ ઇનામ આપવા લાગ્યા, ત્યારે એણે એનો અસ્વીકાર કરતા કહ્યુ 'ના, દ્રવ્ય મારે ન ખપે. જે વેશના દર્શનથી મહામંત્રી જેવાનુ મરણ સુધર્યું, જે વેશના ચરણોમા ઉદયન જેવા મહામંત્રી પણ નમે એવો પાવનકારી પવિત્ર વેશ મળવા છતા હુ છોડુ તો મારા જેવો નિર્ભાગી કોણ ? મને ત્યાગના પંથે જવા દો હુ કોઈ જ્ઞાની ગુરુના શરણમા જઈ, શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી, ચારિત્ર પાળી મારા જીવનને ધન્ય બનાવીશ મને જવા દો અરિહંત શરણં પવજ્જામિ.'

વેશ લઈને ભજવતા આવડવો જોઇએ તમે પણ મનુષ્ય-ભવનો વેશ ભજવો છો ને ? છપ્પન ઇંચનો ડગલો પહેરવા માત્રથી કાઈ મનુષ્ય ન થવાય બહારના વેશમા સૌ સારા દેખાય છે, સારા દેખાવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે, પણ ખરેખર સારા થવાને પ્રયત્ન કેટલા કરે છે ? ફોટો પડાવવા જાઓ ત્યારે કેવા દેખાઓ છો ? બહાર સુદર અને અદર બગાડ, આ ક્યા સુધી ચાલશે ? અંતે પ્રભુના દરબારમા તો અદરનુ બહાર આવ્યા વિના નહિ રહે ને ?

કુદરતે આપણી છાતીમા વિચારો જોવાની બારી નથી મૂકી એવી બારી હોય તો શુ પરિણામ આવે ? પોલ બધી ઊઘડી જ જાય ને ! બધા દાવપેચ દેખાવા લાગે ને ! તમારા દિલમા કોણ રમે છે ! અને કેવા વિચારો આવે છે એ બધુ દેખાય તો પછી તમારો કોઈ સગ પણ ન કરે ! પેટનો છોકરો પણ કહે કે તમે દૂર રહો, સ્ત્રી પણ સભળાવી દે કે તમે કેવા છો તે હવે જોઇ લીધા પતિ પણ કહી દે કે તુ કેવી સતી છે તે સમજાઈ ગયુ પણ સારુ છે કે એવી બારી નથી પણ દુનિયા ન જુએ તો કાઇ નહીં અનંત સિદ્ધો તો જુએ છે ને ? પ્રભુ આપણા કાર્યોના સાક્ષી છે, માટે મનુષ્યત્વની છબીને ધર્મની ફ્રેમથી મઢો

એક કવિ કહે છે

'નરભવ નગર સોહામણુ પામીને કરજે વેપાર' ચોરાશી લાખના ફેરામા આ નરભવ નગર અનુપમ છે મનુષ્ય દેહરૂપી ઉત્તમ બદર મળ્યુ છે જીવન એવુ બનાવો કે ગમે તે પળે મૃત્યુ આવે તો પણ મુખ ઉપર પ્રસન્નતા હોય આજે તો અત-સમયે દવાખાને લઇ જાય, ત્યા અભક્ષ્ય અને અપેય દવા પીને મૃત્યુ પામે! દવા પીને કોઈ અમર થયુ છે કે?

અમરત્વને આરે

અમરત્વ ક્યા છે? દવા અને ડૉક્ટરો અમર નહિ બનાવી શકે અમરત્વ માટે એક રૂપક છે દેવોએ ઘણા કષ્ટે અમરત્વ શોધ્યુ પણ રાખવુ ક્યા કે જેથી તે માનવને મળે નહિ એકે કહ્યુ

'પર્વતની ટોચ પર મૂકો' જવાબ મળ્યો 'જે માનવ માઉન્ટ એવરેસ્ટને સર કરી શકે તે ક્યા શિખરે ન પહોચે?' ત્યારે ક્યા સતાડવુ ?

બીજા દેવે કહ્યુ 'પર્વતની ગુફામા કે ખીણમા સતાડો.' ઉત્તર મળ્યો 'જે માણસોએ માઇલ માઇલ ઊડી ખીણો અને ખાણો ખોદી, તે ગુફાઓને રહેવા દેશે ખરા?'

એટલામા એક વિબુધ બોલ્યો 'અમરત્વને એવે સ્થાને મૂકો કે જ્યા માણસને શોધવાનુ મન ન થાય જેનો વિચાર સરખો ય ન આવે!' એટલે અમરત્વને માણસના હૈયામા મૂક્યુ તે દિવસથી માણસ બહાર સર્વત્ર અમરત્વને શોધતો ફરે છે. પણ અતરમા, પોતાના હૈયામા તો તપાસતો પણ નથી. એની સામે જ છે એની જ ઉપર પગ મૂકી એ આગળ વધે છે!

જ્ઞાનીઓ આ વાતને સાદી ભાષામા સમજાવે છે 'જેમ વન ઢૂંઢે મૃગ કસ્તૂરિયો, લેવા મૃગમદ ગધ' હરણની ડૂટીમા કસ્તૂરી

છે, પણ એ ત્યા શોધતુ નથી, જે દિશાથી પવન આવે તે દિશા ભણી એ દોટ મૂકે છે ! તેમ અમરત્વ આપણી પાસે છે, પણ આપણે અતરમાં ડૂબકી મારતા નથી અને જ્યા ત્યા શોધના ફરીએ છીએ લોકો ધર્મને બાહ્યાચારમા શોધી રહ્યા છે મંદિરોમા જઈ જોરશોરથી ઘટ વગાડ્યા કરે, જાણે ભગવાનને જગાડતા ન હોય ! સૌને બાહ્ય ધર્મ જોઈએ છે અતરધર્મ અદશ્ય થતો જાય છે અરે ભાઈ ! સાચો ધર્મ અદર છે, માટે અદર આવો

આજ જડ-વિજ્ઞાન વધ્યુ છે, પણ આત્મ-વિજ્ઞાન વિના બધુ નકામુ છે એ દુનિયાનુ બધુ અપાવશે, પણ અમરત્વ નહિ અપાવે અમરત્વ આત્મામાથી જ પ્રગટવાનુ છે, દેહ ભલે પડે, પણ આત્મા નથી પડવાનો આ દષ્ટિ આજના વિજ્ઞાનમા કયા છે ?

સાગરજી મહારાજ માદા હતા ભક્તોએ ડૉક્ટરને બોલાવ્યા મહારાજશ્રીની છેલ્લી સ્થિતિ હતી ડૉક્ટરે તપાસીને ખાનગીમા જઈને એક ભાઈને કહ્યુ 'સીરિયસ છે' મહારાજશ્રીને કાને આ શબ્દો પડ્યા 'અરે, ભલા ડૉક્ટર ! આ વાતને ખૂણામા જઈને શુ કહો છો ? હવે ભય કયા છે કે ગભરાવાનુ હોય ! સમરા ગણના મરજિયા લડવૈયાને મૃત્યુનો ભય કેનો ? એ લડવા માટે તો નીકળ્યો છે અમે મૃત્યુની સામે જગ ખેલવા તો સાધુ થયા છીએ '

આ સાભળી સૌ નમી પડયા મૃત્યુની છેલ્લી પળે પણ કેવુ ધૈર્ય ! મૃત્યુ પ્રત્યે કેવી બેપરવાઈ ? ક્રિમન દેહનો નહિ, પણ આત્માની છે ! એ માટે એક સુદર દષ્ટાત આપુ

જીવનના મૂલ્ય

એક કજૂસ કરોડપતિનુ શબ સ્મશાનમા પડયુ હતુ. એ સ્મશાન નદીના કિનારે હતુ આ વહેતી નદીના કિનારે એક યોગી બેઠા હતા એટલામા એક ભૂખ્યુ શિયાળ પેલા શબ પાસે આવ્યુ અને શબ પર તરાપ મારી ત્યા યોગી ?

जम्बूक ! मुञ्च मुञ्च सहसा नीचस्य निन्द्यं वपु 'શિયાળ
રહેવા દે, રહેવા દે આ નીચ દેહ છે એની કાયા નિંદાને પા
છે, એને ખાઈશ તો તારી પણ બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થઈ જશે '

શિયાળે કહ્યુ 'બાપુ ! મને ખૂબ ખૂબ ભૂખ લાગી છે હુ
બીજુ કાંઈ નહિ ખાઉં, હુ તો માત્ર એના હાથ જ ખાઈશ '

યોગી કહે 'હાથ ન ખવાય કારણ કે हस्तौ दानविवर्जितं
આ હાથ દાન વર્જિત છે આ હાથે દાન કર્યું નથી આ
હાથથી એણે લૂટ જ ચલાવી છે આ હાથથી એણે નોટન
બદલો જ ભેગા કર્યા છે કેવી રીતે ભેગા કર્યા છે તે તને ખબ
છે ? લૂટીને, લોકોને ફસાવીને, અજ્ઞાનમા રાખીને, વિશ્વાસઘા
કરીને–ભેગા કર્યા છે '

આ વાત વિચારવા જેવી છે ભેગુ તો કર્યું પણ સાથે શુ
આવવાનુ ? પાછળ મૂકીને જવા માટે કેટલા પાપો થઈ રહ્યા
છે ? પુણ્યનો સૂર્ય તપે છે ત્યા સુધી પૈસાનો પ્રકાશ આવે છે
એ આથમતા આત્માનુ શુ ?

જબ લગ તેરે પુણ્યકા, આયા નહીં કરાર,
તબ લગ સબકુછ માફ હૈ, ગુના કરો હજાર

જ્યા સુધી પુણ્ય છે, ત્યા સુધી ધમધોકાર ચાલે ઊ
નાખશો તોય સીધુ પડશે પુણ્યનો કરાર પૂરો થશે એટલ
પાપનો વારો આવશે પછી સવળુ કરશો તોય અવળુ પડશે
લક્ષ્મીને રાખવા માગશો તોય તે તાળી દઈને ચાલી જશે અત્યા
તમારી પાસે છે, ત્યારે તમે વાપરો નહિ, તો લક્ષ્મી તમા
પાસે કઈ રીતે ટકે ?

આજ તો લોકોની એવી વૃત્તિ થઈ છે કે, હુ આખા ગામનુ
ખાઉં, મારુ ખાય એનુ નખોદ જાય આવી વૃત્તિ હોય ત્

ઉદારતા કેમ સચવે? આવા માણુસો કદાચ, દાન કરે તે પણુ કીર્તિ માટે પાચ હજાર રૂપિયા આપે બીજે દિવસે કયા જુએ? 'છાપા'મા 'છાપા'મા પોતાના સમાચાર અને ફોટા ન જુએ તો પેટમા ગોટા જ ઊપડે!

દાન એક પ્રકારનો વ્યાપાર ન બનવો જોઈએ દાનવીર પુરુષોએ પાલીતાણામા મ દિરોનુ નગર ઊભુ કર્યું, પણુ કયાય નામ ન મળે, આજ તો એક 'પટ' કરાવે તોય અંદર નામ કોતરાવે!

તમે કહેશો 'અમે અમારા પૈસા આપીએ તો બદલો ન માગીએ?' પણુ હુ તમને પૂછુ તમે આ પૈસા લાવ્યા કર્યાથી? ગરીબો પાસેથી ને? તો જેમનો છે, તેમને આપો છો, તેમા આટલા શાના ફુલાઓ છો? એક ઠેકાણે ટેકરો છે એનો અર્થ એ જ કે બીજે ઠેકાણે ખાડો પડચો છે!

પહેલાના જમાનામા સુખી માણુસો ઘરમાથી નીકળતા ત્યારે અપ ગ માણુસો તેમની વાટ જોઈને બેસતા લૂલા, લ ગડા, આધ ળાઓનુ એ પોષણુ કરતા, અને ખીસ્સામા સોનામહોરો પણુ રાખતા જરૂરિયાતવાળા સારા માણુસને જોઈ સોનામહોરથી પણુ ખીસુ ભરી દેતા એવા દાતાઓ ગયા આજ તો કેવા રહ્યા છે તે કવિ કહે છે

દાતા દાતા મર ગયે, રહ ગયે મખખીચૂસ,
લેને દેને મે કુછ નહિ, લડને મે મજબૂત

આજ તો મોટરમા જાય આગળ કોઈ ગરીબ આવે તો કચરાઈ મરે અને પાછળ પડે તો ધૂમાડાના ગોટા મળે ગરીબો ધનિકો પાસે આશા ન રાખે તો કોની પાસે રાખે? કોઈ ગરીબ શ્રીમ તના બ ગલા પાસે જાય તો લેંઘો ચોર જાણી ધક્કા મારે જો કે કેટલાક સારા શ્રીમ તો પણુ હોય છે પણુ તે કેટલા? આગળીના વેઢા પર આવે એટલા જ ને?

ભીખ માગવા આવનાર તો ભિક્ષા માગે છે, અને જાણે આડકતરો તેમને ઉપદેશ પણ દે છે 'શેઠ, ગયા ભવમા અમારી પાસે પણ તમારા જેવો જ વૈભવ હતો, મ પત્તિ હતી, પણ અમે ન આપ્યુ એટલે અમારે તમારે ત્યા માગવા આવવાનો વારો આવ્યો તમે આજ નહિ આપો તો આવતા ભવે તમારે પણ અમારી જેમ માગવુ પડશે માટે આપો, થોડામાથી પણ થોડુ આપો ' આ હાથ દાનથી શોભે છે, કંકણ કે ઘડિયાળથી નહિ હાથથી દાન ન અપાયુ તો એ શિયાળ જેવા પશુના ખાવાના કામના પણ નહિ રહે

ચાહે તો કાગડો પણ જોઇ શકે

યોગીએ જ્યારે શિયાળને કહ્યુ કે આ મતદેહીના હાથે દાન કર્યું નથી, પણ લૂટ કરી છે, માટે આ હાથ ખાવા લાયક નથી ત્યારે શિયાળે કહ્યુ 'આના બે કાન ખાઉ ?'

યોગી કહે 'નહિ, કાન પણ નહિ શ્રુતિપટૌ સારશ્રુતિ-દ્રોહિણૌ આ કાને ધર્મકથા સાભળી નથી, દર્શનકથા આ કાનને સ્પર્શી નથી તેણે તો રેડિયોના ગાણા શાતિથી સાભળ્યા છે દુનિયાના ન્યૂઝ સાભળ્યા છે, આત્માના ન્યૂઝ સાભળવાની એને પુરસદ નહોતી

કાનને રાજ્યકથા સાભળવી ગમે દેશકથા સાભળવામા રસ આવે ખાવાપીવાની વાતમા-ભોજનકથામા કાન સરવા થઇ જાય અને સ્ત્રીકથા આવે ત્યા તો એમા તલ્લીન થઇ જાય, એકાગ્ર બની જાય પણ નીતિકથા કાઢો તો ભાઇને ઝોકા આવે, આળસ ચઢે સમય નથી, કદાચ કોઈ પ્રસગમા સાભળવા બેસી જાય તો એવા શાહુકાર જરાય સાથે લઇને ન જાય ! સાભળેલુ બધુ જ અહી મૂકી જાય ! લઈ જાય તો ચોરમા ખપે ને !

આત્માની વાત એક કલાક પણ સાભળવા માટે સમય ન

મળે તો માણસાઈ કઈ રીતે આવે ? માનવતા કઈ રીતે જાગે ? આત્મપ્રબોધ કઈ રીતે થાય ? ચોવીશ કલાક આ કાનમા દુનિયાનુ ઝેર રેડાઈ રહ્યુ છે એ ઝેરને ધોનાર કોઈ હોય તો વીતરાગની આ પવિત્ર વાણી છે આ વાણીના પાણી ન મળે તો આત્માની મલિનતા કઈ રીતે ટળે ? આખો દિવસ દુનિયામા જોશો તો નિદા સિવાય કાઈ ન મળે ચાર માણસ ભેગા થાય તો નિદા કરવાના પ્રશસા કોઈનાય મોઢે આવે છે ? આખા દિવસમા તમે કેટલા માણસના સદ્‌ગુણ જુઓ છો ? અને દુર્ગુણ કેટલાના જુઓ છો ? તમારા ધ્યાનમા પહેલા ગુણ આવે છે કે અવગુણ ? ચાદા જોવાનુ કામ તો કાગડા પણ કરી શકે છે, એ જ કામ માનવ દૃષ્ટિ કરશે તો માનવીની મહત્તા શી ? પાપીઓના પાપો જ પાપીઓને મારશે નિદા કરી તમે શુ કરવા તમારા આત્માને મલિન કરો છો ? યાદ રાખજો કે નિદા પણ દારૂ જેવી માદક વસ્તુ છે એનો કેફ ચઢ્યા પછી માણસ ચૂપ રહી શકતો જ નથી પછી તો એ વગર બોલાવ્યો, વિના પૂછ્યેપણ જેના તેના અવર્ણવાદ બોલતો ફરવાનો

જૂની કહેવત હતી ચાર મળે ચોટલા, તોડી નાખે ઓટલા હવે એ કહેવતને ફેરવવી પડશે. બહેનોને ઘરની જવાબદારીને લીધે એ ઓટલા તોડવાની પુરસદ નથી હવે તો પુરુષો જ ભેગા થઈને ચૂટણીમા ને ઉમેદવારીમા ઓટલા તોડતા હોય છે એટલે ચાર મળે ચોટલી તો (કો'કની) તોડી નાખે રોટલી ! સવારથી ઊઠીને પ્રભુનુ નામ લેવાને બદલે ઓટલા પર છાપા લઈને બેસી જાય અને દાતણ કરતા કરતા છાપુ વાચતો જાય અને આખી દુનિયાનુ જાણે પોતે ન જાણતો હોય એમ વાચતો જાય ! બે-પાચ એની પાસે બેસીને આવી વાતો સાભળી મનમા ડોલતા જાય અરે, આવી કારમી કાળી કથાઓ સાભળવા માટે આ કાન મળ્યા છે ?

પત્રકારોનો ધર્મ

મારે કહેવુ જોઈએ, આજે કેટલાક પત્રકારો પણ પોતાનો ધર્મ ભૂલ્યા છે પ્રજાને શુ પીરસવુ એ પત્રકારના વિવેક પર આધાર રાખે છે પત્રકાર વિવેકી હોય તો પ્રજાને તારી શકે, પ્રજાને મહાન્ બનાવી શકે અને પ્રજા ઉન્નત ભાવનામય બને એવુ સાત્વિક સાહિત્ય પીરસી શકે ઉપદેશકોનુ સ્થાન છાપાઓએ લીધુ છે. ઉપદેશકો ખૂણામા છે, પત્ર જાહેરમા છે પ્રજામાનસ ઉપર પત્રની અસર જેવી તેવી નથી એ ધારે તે કરી શકે, એટલે પત્રકારની પ્રજ્ઞા પણ વિવેક માગે છે, તેમ વાચકની પાસે પણ વિવેકનો ચીપિયો હોય તો એ ગ્રહણ કરવા લાયક ગ્રહણ કર ને નિંદ્ય તેમજ અયોગ્ય હોય તેને જતુ કરે આવો વિવેક હશે તો આ કાન ધન્ય થશે, નહિ તો આ કાન શિયાળના ખાવાના કામમાય નહિ આવે

સૌંદર્યના અંધનો સવાર કોણ થઈ શકે ?

જોયુ કે ? યોગીએ હાથને નિંદ્ય ગણ્યા, પવિત્ર શ્રવણ વિનાનો કાનને અયોગ્ય કહ્યા, ત્યારે શિયાળે પૂછ્યુ 'તો આખ ખાઉ?'

યોગી કહે नेत्रे साधुविलोकनेन रहिते આ આખોએ સાધુ પુરુષોના દર્શન નથી કર્યા, સાધુપુરુષો એને ગમ્યા જ નથી સત્પુરુષોને સામે આવતા જોઈ, એણે આખ આડી કરી છે આ આખોએ સ્ત્રીઓના ઉદ્ભટ રૂપ જોવાના જ જન્મારો કાઢ્યો રૂપમા, રંગમા, સૌન્દર્યમા આ આખો ખૂચી ગઈ જે વસ્તુને જોવાની ના પાડી ત્યા આ નયનો ઠર્યા, અને જ્યા નયનોને ઠરવાનુ કહ્યુ ત્યાથી ખસ્યા

તમે રસ્તા પરથી પસાર થાઓ છો ત્યારે જુઓ છો ને ? માણસોની આખો ઠેકાણે છે ખરી ? એ કેવી આડીઅવળી ભટકે છે ? કેટલીકવાર તો આ આખો એવા એવા સ્થાનમા તલ્લીન થઈ

જાય છે કે કોઈની સાથે અથડાય ત્યારે જ એને ભાન આવે, એથી જ તો અકસ્માતો (Accidents) વધ્યા છે! દેખતા આંધળાઓની સખ્યા આજે ઓછી નથી આવા અંધોને સાચા સૌન્દર્ય-દર્શન કયાથી લાધે?

સયમની લગામ જેના હાથમા હોય તે જ સૌન્દર્યના અશ્વ ઉપર ચઢી શકે આ આંખોને ચામડીના રૂપનો, સૌન્દર્યનો કેવો રસ છે તે જુઓ ચિંતનાત્મક સાહિત્ય વાચતા આખની પાપણો પર ઊંઘ ચઢી બેસે, પણ સિનેમા કે નાટકમા ઝોકા આવે ખરા? એનુ કારણ એ જ કે આંખમા વિકાર છે, વિકારને વિકારી વસ્તુ જ ગમે

સૌંદર્ય કાંટો નથી, ફૂલ છે

એક કવિએ કહ્યુ છે

'Beauty is to admire and not to touch If it is touched it is spoiled'

સૌન્દર્ય પ્રશસાભરેલી દૃષ્ટિથી જોવા માટે છે સ્પર્શવા માટે નથી સ્પર્શતા નાશ પામે પણ તે કયુ સૌ દર્ય? આ ચામડામા વસેલુ કે પ્રકૃતિમા વણાયેલુ? દેહદેશવાસી સૌ દર્યને ઢૂઢનારી આંખો પાપી છે આવી આંખો એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને અથડાયા જ કરવાની એને સ્થિરતા કયાથી હોય? આત્મદેશવાસી સૌન્દર્ય માટે કહેવાય છેઃ શુદ્ધમ્ અપાપવિદ્ધમ્ સૌન્દર્યમ્ એ સૌન્દર્ય શુદ્ધ છે, પાપને નહિ સ્પર્શેલુ તે પવિત્ર છે

આપણા મહાકવિ કહે છે

'ઓ રસતરસ્યા બાળ! રસની રીત ન ભૂલશો!
પ્રભુએ બાંધી પાળ, રસસાગરની પુણ્યથી'

ચામડાની રૂપકડી પૂતળીઓની શોધમા જ્યા સુધી આંખો

પછાડા ખાતી હોય ત્યા સુધી તેનામા સૌન્દર્યરસ ઉપાસકા શુદ્ધ ચેતના છે એમ કેમ કહેવાય? હું કહુ છુ, સૌન્દર્યના ભક્ત બનજો, એને પૂજજો. પણ તે સૌન્દર્ય આત્મિક હોવુ જોઇએ સૌન્દર્ય કાંટો નથી, ફૂલ છે એના દર્શનથી ઘા ન વાગે, પણ હૃદય સુવાસિત થાય ડખ વાગે ત્યા સૌન્દર્ય નથી, પણ વાસના છે. સિનેમા જોઇને આવ્યા પછી હૈયુ નિર્મળ ને હળવુ નથી બનતુ, પણ વિકલ્પોના ભારથી ભારે બને છે જ્યારે વીતરાગના દર્શનથી મન વિકલ્પોથી મુક્ત બની હળવુ ને સુવાસિત બને છે એટલે કવિએ કહ્યુ છે

અખિયનમે અવિકારા જિનદા, તેરી અખિયનમે અવિકારા,
શાત રુચિ પરમાણુ નિપાયા, તુજ મુદ્રા મનોહારા

હે ભગવાન ! તારી આખોમા અવિકાર છે, કારણ કે શાત અને પવિત્ર પરમાણુઓથી ઘડાયેલી તારી મનોહર મુદ્રામા વિકાર ક્યાથી હોય? અમારી આખો વિકારી છે, કારણ કે રાગ અને દ્વેષના અપવિત્ર પરમાણુઓથી ઘડાયેલા અમારા દેહમા અવિકાર ક્યાથી હોય? અમારા વિકારના અધકારને તારા દર્શનની જ્યોત મા અમે બાળવા માટે આવ્યા છીએ તેને તુ બાળી નાખ અને અમને પણ અધિકારી બનાવ

આપણી આખોમા શુ ભર્યુ છે તે આપણને દેખાતુ નથી જેમ મો પર ડાઘ હોય પણ આપણને ન દેખાય, અરીસો મળે તો જ આપણે આપણા મુખ પર રહેલા ડાઘને જોઇ શકીએ તેમ આગમશાસ્ત્રનો અરીસો મળે તો આપણી આખોમા રહેલા વિકારને જોઇ શકીએ પણ આપણને તે જોવાની ફુરસદ નથી મોહની મહાપ્રમાદ મદિરા પીને આપણો આત્મા ચકચૂર બન્યો છે, ઘેલો બન્યો છે ઘેનમા એ પોતાના દોષનો ટોપલો બીજા પર નાખે છે

એક માણસને અમદાવાદથી મુ બઈ જવુ હતુ એણે મુ બઈની ટિકિટ કઢાવી અને પ્લેટફોર્મ પર આવ્યો તે દારૂ પીને ચકચૂર બન્યો હતો કેટ્મા કઇ ગાડીમા બેસવુ એનુ એને ભાન ન રહ્યું તે આબુ ભણી જતી ગાડીમા ચઢી બેઠો. ગાડી ઉપડી મહેસાણા આવતાં ટિકિટ-ચેકર આવ્યો. એણે ટિકિટ માગી. ટિકિટ જોઇ એણે કહ્યું, ' આ તમારી ટિકિટ તો મુ બઈની છે, અને તમે તો દિલ્હી મેલમા બેઠા છો તમે ભૂલ્યા લાગો છો!'

આ સાભળી પેલો દારૂડિયો તાડુકયો 'હુ ભૂલ ? હુ તો બરાબર જોઇને બેઠો છુ પણ તમારા ડ્રાઇવરે દારૂ પીધો લાગે છે! એ મુ બઇ લઈ જવાને બદલે આ બાજુ ગાડી લઇ આવ્યો છે એને નીચે ઉતારો અને કહો કે ગાડી પાછી મુ બઇ ભણી લઇ જાય '

વિચારો દારૂ કોણે પીધો હતો ? આવી દશા જગતની છે! પોતે ભૂલોની આધીમા અટવાઇને બીજાની ભૂલો શોધી રહ્યુ છે કેટ્મા પોતાને પોતાના ગામની ખબર નથી આપણુ ગામ એ આ ફાની દુનિયા નથી અહીં તો અલ્પ સમય માટે આવ્યા છીએ અહીં વિસામો લીધા પછી અહીંથી આગળ વધવાનુ છે આપણુ ધામ દૂર છે, ઉપર છે, સૂર્ય ને ચ દ્રનીયે પેલી પાર છે જ્યા સૂર્યનો પ્રકાશ પણ ઝાખો લાગે એવા પ્રકાશમય, સૌન્દર્યમય મોક્ષ-પ્રદેશનો નિવાસી આપણો આ આત્મા છે એનો વિચાર સ્વપ્નેયે આવે છે ?

એક ગામમા એક ભાઈએ પ્રશ્ન કર્યો 'ત્યા મોક્ષમા આઈ, પીને વાતો કરવાની ખરી કે નહિ ?'

મે કહ્યુ 'ત્યા વાતો કેવી ? ત્યા તો આપણો આત્મા અન ત જ્ઞાનમય-પ્રકાશમય હોય છે વીતરાગને વાતો કેવી ?'

ત્યારે ફરી પ્રશ્ન કર્યો 'તો પછી વાતો વિના અસારે સમય કઈ રીતે પસાર થાય? અમે તો મૂઝાઈ જઈએ..'

મને વિચાર આવ્યો જે લોકો વાત વિના રહી શકતા નથી, ઘોઘાટ વિના જીવી શકતા નથી, કોલાહલ વિના જેમને પોતાનુ જીવન શૂન્ય લાગે છે, આવા માણસોને આ મોક્ષની પ્રકાશમય પ્રદેશની કલ્પનાય કયાથી આવે? કેફમા કદી સ્વસ્થ વિચાર આવતો જ નથી મોહનો પણ કેફ છે એમા આત્માની સહજ ને વાસ્તવિક દૃષ્ટિનો વિકાસ કયાથી હોય?

આત્માની નૈસર્ગિક દૃષ્ટિ જાગે તો સમજાય કે આત્મા જ એક એવી ચીજ છે, જેને અગ્નિ બાળી ન શકે, પવન સૂકવી ન શકે, તલવાર છેદી ન શકે, પાણી ભીજવી ન શકે, તે સ્નાન વિના પણ પવિત્ર છે અને આભૂષણો વિના પણ સુંદરતમ છે

આવા આત્મસૌન્દર્યનુ એકાદ કિરણ પણ મળે તો આ દૃષ્ટિ ધન્ય બને એ વિના તો આ આખ શિયાળને ખાવા ય યોગ્ય નથી.

યોગીએ હાથ, કાન, આખ ખાવાની ના કહી, ત્યારે શિયાળે કહ્યુ 'તો આ બે પગ ખાઉ?' યોગી કહે વાહ્ર્યો ન તીથયત્તો ભાઇ, પગ પણ ખાઉંશ નહિ કારણ કે એ તીર્થે ગયા નથી કદાચ કોઈક વાર તીર્થે જાય તો પણ ઘોડાગાડીમા, મોટરમા કે ડોળીમા બીજાને પોતાનો ભાર આપી તીર્થે ગયા તેથી શુ વળ્યુ? પોતાના સ્નેહી આવવાના છે એમ જાણવા મળે અને વાહન ન હોય તો પગે ચાલીને પણ સામે જાય સવારે ફરવા જવાનુ, walking જવાનુ હોય તો માઇલો સુધી ચાલે કોઇ આસામી ફેઇલ થઈ જવાની છે, એમ સાભળે તો અધરાતે પણ વાહન વિના ત્યા દોડી જાય, પણ યાત્રાએ જતા થાક લાગે

ીર્થસ્થાનોની ધર્મશાળાઓ

પૈસાનુ નામ આવે ત્યા પગમા જોર આવે પ્રભુનુ નામ
ાવે ત્યા કટાળો આવે ! શરીરને શ્રમ આપ્યા વિના, પગે
ાલીને ગયા વિના યાત્રાનો પૂર્ણ લાભ કઈ રીતે મળે ? આજ
ા યાત્રાના ધામો, તીર્થસ્થાનો અને ધર્મસ્થાનો અયોગ્ય
ાત્માઓને લીધે કમસ્થાનો બની રહ્યા છે ત્યા જાય એટલે
ખાવાનુ ખાય, ન પીવાનુ પીએ જુગાર રમે અને લહેર કરે.
મે તીર્થસ્થાનોમા રહેલી ધર્મશાળાઓની ઓરડીઓ જોશો તો
મને લાગશે. કયાક બીડીના ઠુઠા પડયા હશે, કયાક સિગારેટનો
ચરો પડયો હશે, દીવાલ પર પાનની પિચકારીઓ મારેલી હશે
ને આવનાર સપૂતોના નામ કાળા કોલસાના કાળા અક્ષરોમાં
ોતરેલા હશે !

આ બધુ બની રહ્યુ છે, કારણ કે જીવનમા ધર્મ નથી ધર્મને
ોકોએ મદિરમા જ પૂરી ગખ્યો છે એને હવે બહાર લાવો
જીવનમા લાવો માણસ જેમ જમે છે રસોડામા, પણ એ ખોરાકને
ચાવે છે બજારમા પચાવવા માટે રસોડામા જ બેસી રહેવુ
ડતુ નથી તેમ માણસે ઉપાશ્રય ને મદિરોમાથી ધર્મને ગ્રહણ
રી, એનો ઉપયોગ વ્યવહારમા કરવો જોઇએ ધર્મને મદિરમા
જ ન રખાય ધર્મ જીવનમા, વ્યવહારમા અને વર્તનમા આવશે
ો જ એનો મહિમા વધશે તો જ એ ધન્ય કરે તો જ એ
જીવત બનશે

ાચી યાત્રા કોનુ નામ ?

થોડા વર્ષો પહેલાની આ વાત છે, [illegible]
હિ પણ પગપાળી કરતા હતા, તે [illegible]
ેઠ વખતગઢથી પાલિતાણાની યાત્રાએ [illegible]

પણ હતા. બને જણ લાબો પ્રવાસ કરી પાલિતાણા પહોચ્યા ગિરિરાજ ઉપર ચાલીને જઈ દેવનગરીના દર્શન કર્યાં પ્રભુના દર્શનથી એમનો આત્મા નાચી ઉઠયો

જે વસ્તુ ઘણા કષ્ટ પછી લાબે ગાળે મળે તેનું મહત્ત્વ કોઈ ઓર હોય છે શેઠે પણ ઘણા પ્રવાસ પછી જીવનમા પ્રથમ વાર જ આદીશ્વર પ્રભુને જોયા એમનો આત્મા ડોલી ઊઠયો આનદમા ડોલતા શેઠ મ દિરની બહાર નીકળ્યા, ત્યા એક સાધુનો ભેગ થયો. શેઠે એમને પણ પ્રેમથી નમન કર્યું સાધુએ પૂછ્યુ "શેઠ તમે દૂરથી યાત્રાએ આવ્યા દેખાઓ છો?"

શેઠ બે હાથ જોડી 'હા' કહી

સાધુએ કહ્યુ 'તમે દર્શન કર્યાં, હવે તો તમે તમારા ગામ ભેગા થશો, પણ દર્શનની મીઠી યાદ હૈયામા કઇ રીતે રાખશો? જો આ પવિત્ર સ્થળમા કોઈ નિયમ લો, કોઇ સ ભારણુ લો, તો કઇક મીઠી સ્મૃતિ હૈયામા સદા ટકી રહે, બાકી પથ્થર ઉપાડીને તો મજૂરો પણ આ તીર્થ ઉપર આવે છે એમને થોડો જ યાત્રાનો લાભ મળવાનો હતો! યાત્રા તો તે કે જેની મીઠી યાદ આપણા જીવનને કોઇ સદ્‌ગુણથી ભરી દે!'

રગમડપમા પ્રભુની સામે ઊભા રહીને જ શેઠે સાધુના વચન સાભળ્યા એમને આ વચનો મીઠા લાગ્યા એમણે કહ્યુ 'આપની વાત સાચી છે દેવના દર્શન થયા ગુરુના વચનામૃતો પણ સાભળવા મળ્યા હવે એક નિયમ લઉ તો ધર્મ પણ જીવનમા આવે તો ગુરુદેવ! મને નિયમ આપો ગમે તેવા પ્રસ ગમા પણ મારે ક્રોધ ન કરવો જે ક્રોધે મારા જીવનને કટુ બનાવ્યુ, એ ક્રોધને અહીં આવ્યા છતા પણ ન છોડુ તો યાત્રાનો અર્થ શો? ક્રોધને અહીં મૂકતો જાઉ અને પ્રેમની હવા અહીં થી લેતો જાઉં, એ જ યાત્રાની મીઠી સ્મૃતિ'

સાધુએ કહ્યુ 'શેઠ, જો, જો, હો નિયમ તો લો છો પણ એ તૂટે નહિ પ્રતિજ્ઞા લેવી સહેલી છે, પણ પાળવી ઘણી કઠિન છે પ્રતિજ્ઞા લેવામા ઘણા સિહ જેવા શૂરા બની જાય છે, પળવામા શિયાળ જેવા કાયર '

'ના, ગુરુદેવ ! ના એવુ નહિ બને દેહના ટુકડા થશે તોય નિયમ નહિ તૂટે ' દઢતાનુ તેજ આખમા લાવી શેઠે કહ્યુ

શેઠ આ મીઠી સ્મૃતિ લઇ, યાત્રા કરી પોતાને ગામ આવ્યા. એ જમાનામા આવી યાત્રા કરી આવનારનો કુટુબી આખા ગામને આ ખુશાલીમા જમણ આપતો સૌ સ્નેહપૂર્વક સહભોજન કરતા અને યાત્રાની પવિત્ર હવા આખા ગામમા છવાઇ જતી

આ શેઠને એક ભત્રીજો હતો એણે પોતાના કાકાની આ સફળ યાત્રા નિમિત્તે ગામને ભોજન આપવાનો નિર્ણય કર્યો પણ એણે જ્યારે કાકાના નિયમની વાત સાભળી ત્યારે એને કુતૂહલ થયુ કાકા એક કલાક પણ ક્રોધ વિના રહી શકે ? ક્રોધ છોડે તો પછી એ કાકા શેના ? આખુ ગામ જાણે છે ક્રોધ એટલે કાકા અને કાકા એટલે જ ક્રોધ જોઉ તો ખરો કે કાકા કેવી રીતે નિયમ પાળે છે ? સૌ ની વચ્ચે કાકાનુ સ્વરૂપ પ્રગટ કરાવુ તો જ હુ ખરો ભત્રીજો

એણે આખા ગામમા જમવાના નોતરા ફેરવ્યા, પણ પોતાના કાકાના ઘરનો ટાળો કરાવ્યો સાજે સૌ થાળીવાડકો લઇ જમવા જવા લાગ્યા, ત્યારે શેઠ પણ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા શેઠાણી છેછેડાઇ ગયા ' વગર નોતરે જમવા જતા શરમાતા નથી ? કાળભૂખ્યાની જેમ આ ચાલ્યા '

શેઠ તો પ્રેમની હવા લઇને આવ્યા હતા એણે હસીને કહ્યુ 'તારી બુદ્ધિને પણ ધન્યવાદ છે અરે, ઘરમા તે વળી નોતરા શા ને નિમત્રણ શા ? આપણે કયા પારકા છીએ ? આ

યાત્રાનિમિત્તે તો આ પ્રેમભોજન છે ! ચાલ, ચાલ, હવે નિમંત્રણવાળી !'

શેઠાણી બબડતી એની પાછળ ચાલી વાડીની ડેલીમાં એનો ભત્રીજો સૌનું સ્વાગત કરી રહ્યો હતો કાકાને જોતા જ એ પૂઠ કરીને ઊભો રહ્યો શેઠ એની પાસે થઇને પસાર થઈ ગયા આગળ જતા શેઠાણીએ કહ્યુ " જોયુ ? નિમંત્રણ વિના આવ્યા તો કેવી ફજેતી થઈ ? સૌનું એ માનપૂર્વક સ્વાગત કરી રહ્યો છે આપણુંને 'આવો' એટલુ ય કહ્યુ ? એ ગામને જમાડે છે તમારી તો સામુ ય એ જોતો નથી જાઓ તમારે જવુ હોય તો, હું તો આ ચાલી '

ભત્રીજો દૂર ઊભો ઊભો આ વાતાલાપ સાભળી રહ્યો હતો એની આખ બાજી બાજુ હતી, કાન અહીં હતા

શેઠે કહ્યુ ' તીર્થ જઇ આવી, પણ તુ તો આવી જ રહી એકલો માણસ કેટલાનુ ધ્યાન રાખે ? જોતી નથી, એ કેટલી ધમાલમા છે એ તો આપણુ બાળક કહેવાય ચાલ હવે '

ભત્રીજાએ કાકાને સાભળ્યા એનુ હૈયુ નમી પડયુ, પણ એને એક વધારે કસોટી કરવાનુ મન થયુ એણે જઈને કાકાની થાળીમા લાડવા પીરસવાને બદલે એક ગોળ પહાણો મૂકયો શેઠે ઊંચે જોયુ આસપાસ બેઠેલા સૌ હસી પડયા. ક્રર્ધી શેઠાણીએ આ અપમાનજનક દશ્ય જોયુ અને એ સળગી ઊઠી પણ શેઠ તો તીર્થથી વિવેક ને પ્રેમ લઇને આવ્યા હતા પ્રતિજ્ઞાની મૂડી એ એમ જવા દે ? એમણે પોતાનો જ કાન પકડતા કહ્યું ' મારા ભાણામા પકવાન ન શોભે પહાણો જ શોભે. હુ વૃદ્ધ છતાં મારામા એટલો ય વિવેક ન આવ્યો કે ગામના માણસો પહેલા જમે, ઘરના માણસો છેલ્લે જમે ઘરનો થઇને હું

પહેલો બેઠો, એ મારી ભૂલ તે ઠીક સુધારી' એમ કહી એમણે પીરસવાનુ કમડલ હાથમા લીધુ

ભત્રીજાની આખમા આસુ ધસી આવ્યા કાકાના ચરણોમા એ ઢળી પડયો એમની પવિત્ર ચરણરજ લેતા એણે કહ્યુ 'કાકા ! આપે સાચી યાત્રા કરી આપ ક્રોધને શેત્રુજી નદીના નિર્મળ નીરમા ધોઇ આવ્યા આપ ત્યાથી ક્ષમા અને પ્રેમનુ અમૃત લઇને આવ્યા મને હતુ કે કડવી તુબડીને ગગામા સ્નાન કરાવવા માત્રથી એની કડવાશ ન જાય પણ ના, મારી ભૂલ છે પારસમણિનો સ્પર્શ થાય તો લોખડ પણ સોનુ થાય છે આપને દર્શનનો સ્પર્શ બરાબર થયો છે આપની આ પ્રેમયાત્રા ધન્ય છે મને ક્ષમા આપો'

જમનારાઓએ જ્યારે આ પ્રેમકથા સાભળી ત્યારે તો એમના ભોજનની મીઠાશમા કોઈ અપૂર્વતા આવી વળી

શુદ્ધના લોહીનો પૈસો આવ્યો

શિયાળ વિચાર કરે છે 'હવે મારે શુ ખાવુ ? હાથ, કાન, આખ, પગ બધા જ અપવિત્ર છે, તો લાવ પેટ ખાઉ'

ત્યા યોગી બોલ્યા

પેટ પણ ખાઈશ નહિ, કારણ કે પેટ તો અન્યાયથી, અત્યાચારથી મેળવેલા અનીતિના દ્રવ્યથી ભરેલુ છે આ પેટ ખાઈશ તો તારી બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થશે પછી તુ તારા જાતભાઈઓને મદદ નહિ કરે, જાતભાઈથી દૂર ભાગીશ, તુ બીજાઓની સાથે તો લુચ્ચાઈ કરે છે, પણ પછી તો તુ જાતભાઈને, તારા કુટુબને પણ નહિ છોડે, માટે આ અન્યાયના દ્રવ્યથી ભરેલુ પેટ ખાવુ રહેવા દે'

સાધુઓમા દ્વેષનુ કારણ

અનીતિનુ ખાય તો માણસની પ્રકૃતિમા વિકૃતિ આવે છે એ સમાજ ઓ-સાથે પણ કલહ કરે, વચના કરે આજકાલ સાધુઓ

પણ અંદર અંદર કલહ કરતા હોય છે, કારણ કે એમના પાનમા આ અન્ન પડે એટલે એમની બુદ્ધિમા વિકૃતિ આવે નહિ તો સાધુઓમા વેરઝેર, દ્વેષ, કલહ, કુસંપ હોય શાના ? એમનામા તો મૈત્રી હોવી જોઇએ, પણ મૈત્રીથી ભરેલા સાધુઓ આજે કેટલા દુર્લભ છે ! સાધુ, સાધુને જોઈ દૂર ભાગતા હોય તો જાણજો કે અન્ન તેવુ મન છે

ભગવાન મહાવીરે દીક્ષા લઇ વિહાર કર્યો પહેલે જ દિવસે એ પોતાના પિતાના મિત્ર એક તાપસના આશ્રમે આવી ચઢયા તાપસને જોતા જ પ્રભુના હૈયામા પ્રેમની છોળ ઊછળી એ બને હાથ પહોળા કરી હૈયેહૈયુ દબાય એ રીતે એકબીજાને ભેટી પડયા.

પ્રભુ તો મહાન સાધુ છે પેલો સામાન્ય તાપસ છે, છતા કેવો પ્રેમ ? સાધુનુ દર્શન એ જ પુણ્ય છે સાધુઓ તો હરતા-ફરતા તીર્થ જેવા છે, પણ તે કયા સાધુ ? જે ત્યાગી હોય, બ્રહ્મચારી હોય, મૈત્રીભાવથી છલકાતા હોય, એવા સાધુના નમનથી આપણામા જરૂર નમ્રતા ને સભ્યતા આવે

આજના યુગમા લોકો નમન ભૂલ્યા દંડવત્ પ્રણામ ભૂલ્યા અને નમસ્કાર પણ ભૂલતા જાય છે હવે તો દૂરથી સલામથી (Salute) પતાવે આ યુદ્ધના અનાજથી માણસનુ માનસ બગડયુ છે માણસ માણસથી દૂર ભાગે છે માણસ એક બીજાને મળે છે તો વચ્ચે અવિશ્વાસનો પડદો રાખીને જ મળે છે માણસના માનસમા પાપ આવ્યુ છે એટલે માણસ માને છે કે દૂર રહેવામા જ સાર છે કેટલાક કહે છે ભાઈ ! ચેતીને ચાલવાનો આ જમાનો છે આહ ! માનવતાની પ્રતિષ્ઠા ગઈ ! હવે આપણી પાસે શુ રહ્યુ ? માણસમા કેટલો અવિશ્વાસ જાગ્યો છે તે તમને નીચેના પ્રસંગ પરથી ખ્યાલ આવશે

એક છોકરો દીવાલ પર બેઠો હતો એનો પિતા નીચે ઊભો

રહી કહી રહ્યો હતો, 'બેટા! ઉપરથી ઠેકડો માર, હું તને ઝીલી લઈશ, જરાય ગભરાઈશ નહિ, હું નીચે ઊભો છું ને! તારે ડરવાનું હોય નહિ ચાલ કૂદકો માર જોઈએ '

છોકરો મૂઝાતો હતો એને બીક હતી ત્યા ફરી એના બાપે કહ્યું 'અરે, ડરે છે શાનો ? તું પડતું મૂકીશ એવો જ તને હું ઝીલી લઈશ ' અને છોકરાએ ભૂસકો માર્યો એનો બાપ ત્યાથી ખસી ગયો છોકરાને જરાક વાગ્યું એણે બાપની સામે જોયું

બાપે કહ્યું ' મે તને ભૂસકો નથી મરાવ્યો, પણ જીવનભર યાદ રહે તેવી-લાખ રૂપિયાની શિખામણ આપી છે સગા બાપના વચન પર પણ વિશ્વાસ કરવા જેવો આ જમાનો નથી કોઈના આધાર કે કોઈના વચન પર, કોઈ પણ કામ કરીશ તો હાથપગ ભાગી જશે તું ઉપર પડીશ એમ લાગતા તારો બાપ પણ ખસી ગયો, ત્યા બીજે તો ખસી જાય એમા નવાઈ શી ? માટે કોઈનાય આધારે ભૂસકો ન મારીશ શત્રુ સાથે પણ એવી રીતે વર્તજે કે કોઈવાર મૈત્રી કરવાનો પ્રસગ આવે તોય વાંધો ન આવે, અને મિત્ર સાથે એવી રીતે વર્તજે કે કોઈવાર એ તારા શત્રુ બની જાય તોય તને મુશ્કેલીમા ન મૂકી શકે કોઈને ય હૃદય ન આપતો '

આજે જીવન કેવું છે તેનું આ પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાત છે માનવીના મનના દ્વાર આજ ખુલ્લા નથી પણ બિડાયેલા છે એનામા પ્રકાશ આવી શકતો નથી, અને અદરનો અધકાર બહાર જતો નથી માણસ મળે છે, વાતો કરે છે, સાથે ખાય છે, પીએ છે એકબીજા સાથે પ્રેમગોષ્ઠિ કરે છે પણ વચ્ચે દીવાલ છે-પડદો છે પ્રકાશ નથી, તિમિર છે આવા સજોગોમા માનવતાની જ્યોત એકબીજાના હૈયામા કઈ રીતે પહોચી શકે ?

શું થાય, દ્રવ્ય એવું આવ્યું ! કાળા બજારોનો, યુદ્ધના અત્યાચારોનો, વિશ્વાસઘાતનો પૈસો આવ્યો એટલે માનવી માનવતા

વિહોણો બન્યો માણસ હવે ખવડાવીને નથી ખાતો, પણ લૂંટીને એકાન્તમા બેસી એકલો ખાય છે ત્યા સાધર્મિકવાત્સલ્ય કે સહ ભોજનની તો વાત જ કયા રહી? અતિથિને ભોજન આપવાની વાત, આજ તો કેટલાકને કલ્પનાસૃષ્ટિ જેવી લાગે છે, છતા આપણુ ભાગ્ય કે આવી હવામા પણ વાત્સલ્યથી ભરેલા, મૈત્રીથી છલકાતા હૈયાવાળા માનવો મળી આવે છે એવાઓને જોઉ છુ ત્યારે માથુ એમના ચરણમા નમી પડે છે

થોડા વર્ષો પહેલા મુબઈની નિશાળના બે શિક્ષકો કેટલાક પ્રશ્નો પૂછવા આવેલા અમારો વાર્તાલાપ ચાલતો હતો મે એ પ્રસગને ઉદ્દેશીને શ્રીરામ અને ભરતનુ નામ લીધુ, ત્યા પેલા બીજા ભાઈએ કહ્યુ 'આ ભાઈને આ યુગના ભરત કહીએ તો ય ખોટુ નથી એવો એમનો ત્યાગ છે એમની ઉમર ૪૫ વર્ષની છે એ અપરિણીત છે બ્રહ્મચારી છે પોતાના ભાઈના કુટુબ ખાતર એમણે જીવનભર બ્રહ્મચર્ય પાળવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે '

મને એમની વાત જાણવાની જિજ્ઞાસા થઈ મે એમને જ પૂછ્યુ 'આ વાતનુ રહસ્ય શુ છે?'

એમણે નમ્રતાથી કહ્યુ 'એવો કોઈ મહાન ત્યાગ મે કર્યો નથી આ ભાઈ મારા મિત્ર છે એટલે પ્રશસા કરે છે મે તો મારી ફરજ બજાવી છે અમે બે ભાઈઓ હતા મારા મોટા ભાઈએ કેટલાય દુ ખ ને કષ્ટ વેઠી મને ભણાવ્યો, પુસ્તકો લેવા માટે ને ટર્મ ફી ભરવા માટે પણ પૈસા અમારી પાસે નહતા ત્યારે મહિનાઓ સુધી એકટાક ભૂખ્યા રહી એમણે મને ભણાવ્યો એમને યાદ કરુ છુ એટલે થાય છે એ કેટલા મહાન હતા? આજથી વીસ વર્ષ પહેલા હુલ્લડમા એ અણધાર્યા મૃત્યુ પામ્યા પાછળ ચાર બાળકો અને ભાભી રહ્યા આજીવિકા માટે કોઈ સાધન ન હતુ સૌ નિરાધાર થઇ ગયા તે વખતે હુ અમદાવાદમા ભણાવતો હતો એ જ વર્ષમા

મારા લગ્ન થવાના હતાં ભાવિના મધુર સ્વપ્નો મને એથી સતાવતાં બીજી બાજુ મારા ભાઈનું નિરાધાર કુટુંબ હતું મારે શું કરવું ? હું લગ્ન કરું તો મને મળનારા રૂપિયા મારા સંસારમાં જ પૂરા થાય ખાસી અને ભાભીનું શું ? જે ભાઈએ મને પરસેવે પાડીને, ભૂખે રહીને, દુઃખની ચિતા દેવા પર ચડીને ભણાવ્યો, એની ગેરહાજરીમાં એનાં બાળકો રઝળે, ભૂખે મરે, શિક્ષણ વિના રહે! એ હું એવા કરું ? હું લગ્ન કરીને આખુંય માણું ને મારા ભાઈનું કુટુંબ ભીખ માગે તો મારી માનવતા ન લાજે ? જેણે મને પાળ્યો અને શિક્ષણ આપ્યું એના કુટુંબને પોષવું અને શિક્ષણ આપવું એ શું મારો ધર્મ ન હતો ? પણ એ ક્યારે બને ? હું લગ્ન ન કરું તો ! મેં તરત જ નિર્ણય લીધો શુભ પળે જઈને પ્રભુની સાક્ષીએ આજીવન બ્રહ્મચર્ય પાળવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી આપના જેવાના આશીર્વાદથી આજ સુધી તો નિયમ પળાયો છે અને હવે તો બહોત ગઈ, થોડી રહી '

મારા ભાઈનું કુટુંબ મારી સાથે જ છે મોટી દીકરીને તો પરણાવી નાના ભાઈનો મોટો દીકરો એમ. એ. માં છે એ મારા વચનને દેવવચન તુલ્ય ગણી નવા કરે છે એની સેવા અને એવી ભક્તિ તો હું જોઉં છું કે સગો પુત્ર પણ પિતાની નથી કરતો મેં નિષ્ઠાથી કર્તવ્યપાલન કર્યું તો એનો બદલો મને મોં માગ્યો મળ્યો છે આજ હું કેટલો સુખી છું ? મને થાય છે, બીજું કોઈ મહાન કાર્ય ભલે મેં નથી કર્યું, પણ કર્તવ્ય પાલન તો જરૂર કર્યું છે '

લઘુતામેં પ્રભુતા વસે, પ્રભુતામેં પ્રભુ દૂર

જે માણસ કર્તવ્યની કેડી પર ચાલે છે, તેનું જીવન ફૂલ જેવું સુવાસિત, સુવિકસિત તેમજ પ્રફુલ્લ હોય છે પણ જે કર્તવ્યને બરાબર સમજતો નથી તેથી તેનું જીવન કેવું હોય છે, તે આપણે જોઈ રહ્યા છીએ

યોગીને શિયાળે પૂછયુ "તો આ મડદાનુ માથુ ખાઉ"?" યોગીએ કહ્યુ 'ના, ભાઈ, ના ! આ માણસનુ માથુ પણ ખાવા લાયક નથી કારણ કે ગર્વેણ તુગ શિર ગર્વથી આનુ માથુ સદા ઊંચુ જ રહ્યુ છે, એ કયારે નમ્યુ નથી હા, અધિકારીઓ આગળ એણે માથુ ધર્યુ હશે, ધનવાનોને નમન પણ કર્યાં હશે, પણ દેવ આગળ, ગુરુ આગળ અને ધર્મ આગળ તો એ અક્કડ જ રહ્યુ છે પોતાને ઘેર આવનારની સામે એ નમ્રતાથી કદી ગયો નથી પોતાને ત્યા આવેલા અતિથિઓનો એણે નમ્રતા પૂર્વક સત્કાર પણ કર્યો નથી અને પોતાના ગુરુજનો આગળ પણ એ અક્કડ થઈને ચાલ્યો છે

માણસમા જેમ લાયકાત આવતી જાય છ, તેમ તેમ એમા નમ્રતા આવવી જોઇએ આબાને જેમ ફળ આવતા જાય તેમા તે નમે છે નમ્રતામા જ એની મહત્તા રહેલી છે એટલે આપણે કહીએ છીએ, "લઘુતામે પ્રભુતા વસે, પ્રભુતાસે પ્રભુ દૂર" લાયક માણસ કેવા નમ્ર હોય છે અને અલ્પ સત્ત્વવાળા કેવા ઉદ્ધત હોય છે એનો એક પ્રસગ મને યાદ આવે છે

અમે અધેરીમા ચાતુર્માસ હતા અમારા નજીકના બગલામા એક ભાઈ ગ્રેજ્યુએટ થયેલા રહે પણ એમનામા અભિમાન તો માય નહિ એ ચાલે ત્યારે અક્કડ, ઘરથી નીકળે ત્યારે તો એની ચાલ પણ જોવા જેવી તાડ વળે તો એ વળે અમારા સાધુઓ સામે મળે તો ભાઈ મોઢુ મરડીને ચાલે એને થાય કે આ તો પૃથ્વી ઉપર ભારભૂત ! આ સાધુઓ શુ કામના? મફતનુ ખાય અને ફર્યા કરે !

એક દિવસ ગમ્મત થઈ હુ એક ભાઈને બગલે આહારા લેવા ગયેલો, ત્યા એ બગલાના માલિકે મારી સાથે જ્ઞાનગોષ્ઠિ માડી વાતો ચાલતી હતી, એટલામા પેલા અક્કડભાઈ આવ્યા

શેઠને જોતા જ એ એકદમ નમ્ર બની ગયા શેઠને ખૂબ જ સભ્યતાથી સલામ કરી

શેઠે કહ્યુ "આટલુ મોડુ ! નોકરી કરો છો કે હજામત ?"

પેલાએ અતિ નમ્રતાથી અને દીનતાથી કહ્યુ "સાહેબ, આજે જરા મોડુ થઈ ગયુ મ ફ કરો ફરીથી આવી ભૂલ નહિ થાય" અને એમના ઇશારા પ્રમાણે કામે લાગી ગયા

મે પૂછ્યુ "આ ભાઈને કેટલો પગાર આપો છો ?"

ઉત્તર મળ્યો 'ચાળીસ' મને મનમા થયુ ચાળીસ માટે આટલી દીનતા ? આટલી કાકલૂદીભરી વિનતી !

જ્યારે લોકને રોગ જાણી લાત મારનાર ત્યાગીઓને જોઈ અક્કડ બને અને ધનવાનની આગળ દીન બને, ત્યારે દ્રોણાચાર્યનુ વચન યાદ આવે છે અર્થના દાસા વયમ અમે ધનના દાસ છીએ, ધર્મના નહિ !

ધનની આગળ તો સૌ નમે રોટલો આપનાર આગળ તો કૂતરુ પણ નૃત્ય કરે માણસ પણ એકલા પેટ પોષનારને જ નમે અને મહાપુરુષોની કદર ન કરે, વડીલોના વિનય ન સાચવે, અધ્યાપકો પ્રત્યે આદર ન દાખવે તો એની માનવતા કઈ રીતે વિકસે ? નમ્રતા માટે વસ્તુપાલનો પ્રસ ગ વિચારવા જેવો છે

પાલિતાણાની યાત્રાએ નીકળેલો સ ઘ મહામ ત્રી વસ્તુપાળના ગામમા આવ્યો એમણે સપ્રેમ સ ઘને ભોજનનુ નિમ ત્રણ આપ્યુ સ ઘ પોતાના ઘેર આવ્યો ત્યારે એમના હૈયામા હર્ષ માય નહિ સુવર્ણના થાળ અને સુવર્ણની ઝારી લઈ બારણા પાસે મહામ ત્રી પોતે જ સ ઘના પગનુ પ્રક્ષાલન કરવા બેઠા વસ્તુપાળ સ ઘમા આવનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિને પ્રેમથી નમન કરી એના ચરણ ધૂએ અને મહાસેનાપતિ તેજપાળ અતિથિને અ દર લઇ જાય, આ રીતે સમસ્ત સ ઘના પગ ધોતા એમના શરીર પર પરસેવાની ધારા

નોકરોએ કહ્યુ માલિક! આ કામ અમને સોપો થોડા બાકી રહ્યા છે, એમના પગ અમે ધોઈશું આપના શરીર પર પરસેવાની ધારા વહી રહી છે આપને થાક લાગ્યો હશે '

મહામંત્રી વસ્તુપાળે આપેલો ઉત્તર કદી ન ભૂલાય તેવો છે 'અરે થાક! થાક તો જન્મોજન્મનો ઊતરી ગયો તમને આ પર સેવાની ધારા લાગે છે, પણ મને તો આ પ્રેમની ધારા લાગે છે તીર્થને સ્પર્શી આવેલા માનવીના પગ ધોવાનુ સૌભાગ્ય મને ક્યારે મળે? આ ધારાની બુંદેબુંદમા વાત્સલ્ય, પ્રેમ ને મૈત્રી ભરેલા છે!'

આવા મહાન્ માણસોમા પણ કેવી ઉન્નત ભાવના હતી!

માનવ પ્રત્યે કેવુ સન્માન હતુ! કેવી ઉન્નત ભાવના હતી!

માનવ જીવન એટલા ધનથી મહાન નથી બનતુ. 'Greatness does not consist in Riches' મહત્તા ધનની નહિ, મનની છે

આજના પ્રવચનમા આપણે જોઈ ગયા કે, જે હાથે દાન દીધુ નથી, જે કાને સદ્વચનો સાંભળ્યા નથી, જે આંખે ત્યાગના દર્શન કર્યા નથી, જે પગે તીર્થની યાત્રા કરી નથી, જે પેટમા ન્યાયનુ-પ્રમાણિકતાનુ દ્રવ્ય ગયુ નથી, અને જે મસ્તક ગુરુ જનોના ચરણમા નમ્યુ નથી તે દેહ તો મારે માટે પણ લાયક નથી, એમ જાણી શિયાળ પણ ભૂખ્યુ ચાલ્યુ ગયુ

આ સાંભળીને વિચાર આવે છે આપણા જીવનમા ધર્મ ન હોય તો આપણુ જીવન પણ અર્થહીન ગણાય જીવનમા ધર્મ હોય તો જ જીવનની મહત્તા છે

આપ સૌ આ પ્રવચન પર ખૂબ ગંભીરતાથી વિચાર કરજો, અને જીવનમા રૂઢિનો નહિ, પણ આચરણનો, મરેલો નહિ પણ જીવતો ધર્મ લાવી જીવનને પ્રકાશમય બનાવો એ શુભેચ્છા..

માનવતાનાં સોપાન

अप्पा चेव दमेअव्वो
अप्पा हु खलु दुद्दमो ।
अप्पा दंतो सुही होइ
अस्सिं लोए परत्थ य ॥

—उत्तराध्ययनसूत्रम्

પોતાના આત્માને જ દમવો જોઈએ, એને રાગ અને દ્વેષમાંથી ઉપશાન્ત કરવો જોઈએ—કેમ કે બાકી બધાનો જય થઈ શકે—આત્મા જ ખરેખર દુર્જય છે દાન્ત આત્મા જ આ લોકમાં અને પરલોકમાં સુખી થાય છે

ભાવનગર સમવસરણના વડામાં હજારોની માનવ મેદનીમાં આપેલ એક યાદગાર પ્રવચનમાળા

માનવતાનાં સોપાન

: ૧ :

માનવભવ એ એક એવુ સ્થાન છે કે એને એકે છેડે પશુતા છે અને બીજે છેડે દેવત્વ માણુસ વિવેકપૂર્વક પ્રસ્થાન કરે તો એ દેવ બને અને વિવેક ભૂલે તો પશુ! માણુસ પશુતા ભણી ન લપસી જાય, એ માટે જીવનદ્રષ્ટાઓએ માનવતાના અમુક સોપાન નિશ્ચિત કર્યા છે માણુસ જાગૃતિપૂર્વક એ સોપાને ચડે તો એ સોપાનદ્વારા પ્રકાશને પામી શકે, માટે આજના પ્રવચનનો વિષય માનવતાના સોપાન રાખવામા આવ્યો છે.

સોપાન એટલે પગથિયા સોપાન કોના? માનવતાના, પશુતાના નહિ પશુતાના સોપાન ન હોય, એનો તો ખાડો હોય, પતન હોય, ઉત્થાન તો માનવતાનુ હોય, તો પછી એ માનવતાનુ મૂલ્યાકન કરતા તો આપણુને આવડવુ જોઈએ ને? એનુ મૂલ્યાકન કરતા ન આવડે તો આ માનવભવનો ફેરો નિષ્ફળ જાય આ ભવનો ફેરો નિષ્ફળ ન જાય અને સફળ થાય એ માટે માનવ ભવની નીસરણીના સોપાન ચઢવાની જરૂર છે માનવતાનુ એક પછી એક સોપાન જે માનવી ચઢયો નથી, એવો માનવી બાહ્ય દૃષ્ટિએ માણુસ દેખાવા છતા અન્તરમા તો પશુતાનુ પ્રદર્શન જ ભરીને બેઠો હોય છે પશુતાનુ પ્રદર્શન પોતાના જીવતમા ન ભરાઈ જાય એ માટે માણુસે સતત જાગૃતિપૂર્વક પોતાના જીવનનુ અને કર્તવ્યોનુ અવલોકન કરવુ જોઈએ માણુને માણુસાઈના ગુણોવડે આ દુનિયાને માનવતાથી ભરેલી બનાવવાની છે, દૈત્યોની દુનિયા બનાવવાની નથી માનવ જ્યા વસતો હોય ત્યા

તો હવામા પણ ફૂલની જેમ માનવતાની સુવાસ હોય, પણ આજ આપણા કમભાગ્યે જગતમા માનવતાના અશો ઓછા થઇ રહ્યા છે ભગવાન મહાવીરની અહિંસાથી ભરેલા જગતના ચિત્ર સાથે આજના વિજ્ઞાનથી ઘાતક બનેલા જગતના ચિત્રને સરખાવી જોજો ! માણસાઇના દીવા જો બળતા હશે તો આ ચિત્ર જોતા જ હૃદય ધ્રૂજી ઊઠશે

જગતનુ ચિત્ર

આજના જગતનુ દૃશ્ય કેટલુ બિહામણુ છે ? કેટલાક શ્રીમતો ઐહિક સુખમા જ મગ્ન બની, જીવનના ઉદાત્ત તત્ત્વને ભૂલી બેઠા છે, સત્તાધીશો સત્તાના ઘેનમા મૂર્છિત થઇ ઉદ્ઘાટન ક્રિયામાથી ઊચા આવતા નથી, કેટલાક ધર્મગુરુઓ પોતાને માટે મઠ-મંદિર બનાવવાની ધૂનમા જ્યા ત્યા ભમી રહ્યા છે, મધ્યમવર્ગ જીવન નિર્વાહની ચક્કીમા પિસાઇ રહ્યો છે, વિજ્ઞાનના બિહામણા સાધનો લાખો માનવીઓને મૃત્યુના મોમા ધકેલી રહ્યા છે, અશાતિ ડાકણની જેમ આખો કાઢી માનવી સામે ઘૂરકી રહી છે, આવા વિષમ સમયમા માનવતાના તત્ત્વોને વિકસાવે એવા ઉપદેશકની, એ ઉપદેશને જીવનમા વણનાર જિજ્ઞાસુ શ્રોતાઓની, કોઇ પણ સમય કરતા આજે વધારેમા વધારે જરૂર છે જો કે આજકાલ વ્યાખ્યાનો ચારે બાજુ થાય છે, પ્રવચનસપ્તાહ પણ ગોઠવાય છે, લોકો હજારોના પ્રમાણમા સાભળે પણ છે, પણ ઘણીવાર તો સાભળનાર અને સભળાવનારનો હેતુ દિલને રીઝાવવાનો, મનને બહેકાવવાનો, જગતમા ખ્યાતિ મેળવવાનો અને વાણીના જાદુથી માણસોને મૂર્છિત કરવાનો હોય છે, એમ આજના પ્રવાહ પરથી તમને નથી લાગતુ ? સાચા ઉપદેશકો અને સાચા જિજ્ઞાસુ શ્રોતાઓ આટલા બધા હોય તો જગતનુ ચિત્ર આવુ હોય ? આની સ્વાર્થની આંધી હોય ખરી ? એટલે જ પ્રશ્ન થાય

ઉપદેશને જીવન સુધારવા માટે સાભળનારા સાચા જિજ્ઞાસુ શ્રોતા કેટલા ? કેટલાક આગમો અને શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે છે પણ તે જીવન સુધારવાની બુદ્ધિથી કરે છે કે પછી એમાથી પણ વિજ્ઞાનના મારકણા પ્રયોગો કરવા માટે કરે છે, તે મને કહેશો ? કહેવાય છે કે શાસ્ત્રો જર્મનીમા ગયા, ત્યા વચાણા, શોધાણા અને એમાથી અણુવાદ અને પરમાણુવાદ સિદ્ધ કર્યો, અને એમાથી નીકળ્યો તો એટમ્બોમ્બ (atombomb) ને ? શાસ્ત્રોનો પણ કેવો ઉપયોગ ? જે મર્જનહાર હતુ તેને જ સહારક બનાવ્યુ ! કારણ કે માનવ માનવતાના સામે મોરચે જઇને ઊભો છે સામા મોરચે ઊભેલા માનવને માનવતાના નિકટમા લાવવાના સાધનો જીવનદ્રષ્ટાઓ આપણને ચિધી ગયા છે એ સાધનોનો વિચાર આ પ્રસગે કરવાનો છે ક્રમેક્રમે એ સોપાનદ્વારા, એ સાધનદ્વારા માનવતાના સિહાસન પર આરૂઢ થવાનુ છે માનવતાના સિહાસન પર ચઢવાના આ ચાર સોપાન છે, શૂર, પડિત, વક્તા અને દાતા !

આ ચાર નામ સાભળી તમે મલકાઇ ન જતા મનમા એમ ન માનતા કે એ ચારને મારી શકુ છુ, માટે હુ શૂરો છુ, થોડુ ભણ્યો છુ, એટલે પડિત છુ બોલતા આવડે છે, માટે વક્તા છુ અને થોડુ દાન પણ દઉ છુ એટલે દાતા છુ અને મહારાજે કહેલા ચારે સોપાન હુ ચઢી ગયો છુ, એટલે માનવતાના મહાસિહાસનને માટે હુ યોગ્ય છુ

न रणे विजयाच्छूरोऽध्ययनान्न च पण्डित,
न वक्ता वाक्पटुत्वेन, न दाता चार्थदानत ।
इन्द्रियाणा जये शूर, धर्म चरति पण्डित,
सत्यवादी भवेद् वक्ता, दाता भूतहिते रत ॥

રણમાં જિતી જાય તે શૂરો નહિ, ભણી જાય એટલાથી તે પંડિત નહિ, ભાષણ કરવામા કુશળ હોય એટલા માત્રથી વક્તા નહિ અને જે માત્ર દાન જ દઈ જાય એટલા માત્રથી દાતા નહિ પણ જે ઇન્દ્રિયોને જિતે તે શૂરવીર, ધર્મને આચરે તે પંડિત, સત્યથી પવિત્ર બનેલી વાણીને ઉચ્ચારે તે વક્તા અને પ્રાણીઓના હિતમા જે આસક્ત હોય-અભયદાન આપતો હોય-તે દાતા, આ ચાર ગુણોમાથી કયા ગુણમા આપણે પ્રગતિ કરી છે તેનો અહીં વિચાર કરવાનો છે

इन्द्रियाणां जये शूर

જગતને જિતવુ સહેલુ છે, જગત પર પશુબળથી સામ્રાજ્ય ચલાવવુ એ પણ સહેલુ છે, પણ ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવવો, ઇન્દ્રિયો પર આત્માનુ સામ્રાજ્ય ચલાવવુ એ કઠીન નહિ, પણ અતિ દુષ્કર છે સાચો વિજયી તે દેશને જિતનારો નહિ, પણ ઇન્દ્રિયો અને મનને જિતનારો છે ઇન્દ્રિયો જેના કાબૂમા નથી, મન જેના હાથમા નથી એને વિજયી કેમ કહેવાય? એ તો પરાજિત, પરતંત્ર ગણાય માણસ માને છે કે હુ ભોગને ભોગવુ છુ, પણ ખરી રીતે ભોગો માણસને ભોગવી રહ્યા છે માણસ ચા પીતા હોય છે ત્યારે ચાને અમૃત માની ગર્વથી કહે છે કે- હુ ચા પીઉં છુ' પણ પચ્ચીસ વર્ષ પછી શક્તિ ક્ષીણ થતા ખબર પડે છે કે, હુ ચા નહોતો પીતો પણ ચા મને પી રહી હતી ત્યારે એને ખબર પડે છે કે ચા મારે આધીન નહોતી પણ હુ ચાને આધીન હતો બીડી પીનારા પણ ઘણીવાર તાનમા આવી કહે છે કે-અમે બીડીની મઝા માણીએ છીએ બીડી એ તો સ્વર્ગની સાહી! આવુ બોલનારાઓનુ વૃદ્ધાવસ્થામા હૈયુ ખવાઈ જાય છે અને આખી રાત ખૂ ખૂ કરી ઊંઘે પણ નહિ અને પાડોશીને ઊંઘવા પણ દે નહિ, ત્યારે એને ખબર

પડે છે કે, બીડીની મઝા હું નહોતો માણતો પણ બીડી મારા કાળજાની મઝા માણતી હતી!

આજ સ્વતંત્રતાના નામની બાંગ પોકારનારા તો ઘણા છે પણ સ્વતંત્રતા એ કયા પંખીનું નામ છે એ તો મને સમજાવો! જીવન પર જરાય કાબૂ રાખવો નહિ ને છાતી ઠોકીને સ્વતંત્રતાની વાતો કરવી છે? તમારી આંખો અપવિત્ર રૂપ અને લાવણ્યને માટે તલસતી હોય, જીભ ભક્ષ્ય–અભક્ષ્યનો વિચાર કર્યા વિના જુદી જુદી વાનીઓ ચાખવા તલસાટ કરતી હોય, કાન ન સાંભળવા લાયક વાતો અને નિન્દાઓ સાંભળવા તૈયાર હોય; ચામડી અપવિત્ર અને સુંવાળા સ્પર્શો માટે ઝંખના કરતી હોય, મન બીજાનું ભૂંડું ચિંતવતું હોય, નાકને સુંદર સુવાસ આપવા માટે કુદરતનાં દીધેલાં કોમળ પુષ્પોનો કચ્ચરઘાણ કઢાતો હોય, નાદિરશાહે માણસના માથા કાપી જેમ થાળલામાં મઢ્યા, તેમ તમે પણ સુંદર ફૂલોને તોડી ફૂલદાનીમાં મઢતા હો, ગરીબોથી દુર્ગંધ કહી દૂર ભાગતા હો, તો કઈ રીતે માનવું કે તમે ઇન્દ્રિયોને જિતી છે અને સ્વતંત્ર બન્યા છો?

આ તો સારું છે કે માણસના હૈયામાં સામાના વિચારોને જોવાની બારી નથી, એવી બારી હોત તો કેવું પરિણામ આવત? માણુસ છપ્પન ઇંચનો ડગલો પહેરી, શાહુ થઈ આગળ બેસી શકે છે, તે બેસી શકત ખરો? માણસના વિચારો એ બારી દ્વારા બીજા માણસને દેખાત તો માણસ માનવ લાગત કે દાનવ? આ દૃષ્ટિએ તે હૈયામાં વિચારો જોવાની બારી ન કરીને કુદરતે માનવ જાતની લાજ રાખી છે ને? માણસ કેવો ક્રૂર બન્યો છે એનો એક દાખલો તમને આપું. હમણા થોડા દિવસ પર હું એક ભાઈને બંગલે આહાર લેવા ગયો હતો. એના બંગલાના દિવાનખાનાની દીવાલ પર હરણું અને રોઝના શિંગડાં શોભા માટે

ટાંગ્યા હતા. આ જોઈ મને થયું માણસ કેવો ક્રૂર બન્યો છે! પોતાના ઘરને શણગારવા માટે હરણ અને રોઝ જેવા નિર્દોષ પ્રાણીઓને મારીને પણ એના શિંગડાથી ગૃહશોભાને વધારે છે અને પોતાની જાતને કલારસિક કહેવડાવે છે! માણસે વિવેક-શક્તિ ખોઈ, સ્વાર્થી બની, ઇન્દ્રિયોના પ્રવાહમા તણાઈ અને આત્માની અનત આનદમય શક્તિ પર પાણી ફેરવ્યુ

આત્માના સામર્થ્યને હણનાર વાસના છે વાસનાના વસ્ત્રોએ આત્માના પ્રકાશને ઢાકયો છે અને આત્મા એ પહેરી એમા ઢકાયો છે આ જ કારણે વાસનાના સામ્રાજ્યમા આત્માને ઘણાં પિછાનતા પણ નથી, પિછાનતા હોય તો પણ એ માટે સચિન્ત નથી આત્માને નિરખે, એના સામર્થ્યને પારખે, તો એને સમૃદ્ધિથી છલકાતા રાજાધિરાજનો વૈભવ પણ તુચ્છ લાગે. એ શ્વાનની જેમ સત્તાધીશોની અને શ્રીમતોની ખોટી ખુશામત ન કરે તમને ખબર હશે કે બર્નાર્ડ શૉએ ભગવાન મહાવીરના કલ્યાણક વખતે કહ્યુ હતુ –

'Give me that man who is not passions' slave and I will wear him in my hearts core'

મને એવો માણસ આપો કે જેણે ઇન્દ્રિયોને જીતી હોય, જે વાસનાનો-વિષયોનો ગુલામ ન હોય, તેને હું મારા હૈયાના ઊંડામા ઊંડા ખૂણામા પધરાવીશ શૉનુ આ વાકય કેટલું સભર છે! એ કહે છે કે મારા હૈયાના દિવાનખાનામાં શહેનશાહની છબી નહિ ટાગુ, પણ ઇન્દ્રિયોને જિતનારની છબી ટાગીશ વાહ! કેવી માગણી! હું તમને પૂછુ: તમે તમારા દિલના દિવાનખાનામા કોની છબી ટાગી છે? સામની કે રામની? ધર્મની કે ધનની? વાત્સલ્યની કે વાસનાની? જવા દો એ તમે નહિ કહો જોય ચાલશે પણ એ વાત ચોક્કસ છે કે દિલનુ

દિવાનખાનુ છબી વિના ખાલી તો કદી નહિ જ રહે. તમે વિકાસની છબી નહિ ટાગો તો વિનાશની છબી એની મેળે ટિગાઈ જશે વિનાશની છબી પમદ ન હોય તો વિકાસની છબી લાવો અને વિલાસની છબી લાવવા માટે વાસના પર વિજય મેળવો!

સિકદરના દિલમા ઉપસેલી વિનાશની ભયકર છબીને ભૂંસી નાખવાનો વિચાર ઇ સ પૂર્વે ૩૨૫ મા ઍરિસ્ટૉટલને આવેલો. મેસિડોનીઆના મહાન્ વિજયી સિકદરે દિગ્વિજય કરવા પ્રયાણ કર્યું અને ભારત ભણી કૂચ આદરી ત્યારે તેના ગુરુ એરિસ્ટૉટલે, એને જીવનની મહત્તાનુ ભાન કરાવવા એની પાસે એક માગણી કરી.

यदि जो हो शक्के राजन ! तो जैनी गुरुको ले आना ।
जिनोंने ज्ञानको पाकर गहरे तत्त्वको जाना ॥

યુદ્ધને અન્તે પ જાબથી પાછા ફરતા સિકદરે એરિસ્ટૉટલે માગણી કરેલા જૈન સાધુની શોધ કરાવી શોધ કરવા એના સૈનિકો ચારે તરફ ફરી વળ્યા ઘણી શોધ પછી એક નદીકિનારે બેઠેલા અને આત્મસમાધિમા ડૂબેલા એક મસ્ત સાધુ મળી આવ્યા સૈનિકોએ કહ્યુ ' મહારાજ! ચાલો, જલદી કરો, દિગ્વિજયી સિકદર તમને યાદ કરે છે, તમારુ તો કામ થઈ ગયુ ! અરે, તમારો ઉદ્ધાર થઈ ગયો જલદી કરો, જલદી "

તમે વિચાર કરી જુઓ, સિકદર સતનો શુ ઉદ્ધાર કરવાનો હતો? પણ આ તો રહ્યા દાસ! એ તો એમ જ માને કે સિકદર જેને પ્રેમથી યાદ કરે, તેનુ ભાગ્ય ઊઘડી ગયુ તમને પણ અહીંના પ્રધાન આ રીતે બોલાવી માનપાન આપે તો ખુશ ખુશ થઇ જાઓ ને? અને બધે કહેતા ફરો ને કે, મારે તો પ્રધાનો સાથે દોસ્તી છે! હુ આમ કરુ ને તેમ કરુ, પણ આ તો રહ્યા સત એરિસ્ટૉટલે જાણીને જ આવા જૈન સાધુને

લાવવાની માગણી કરી છે ઘડીમા રીઝે ને ઘડીમા ખીજે તે તે સત કેમ કહેવાય? એ તો મેરુ પર્વતની જેમ અડોલ હોય મેઘ ગભીર વાણીમા સતે કહ્યુ 'સિકંદર કોણ છે, તે હુ જાણતો નથી તમે કહો છો કે, એ દિગ્વિજયી છે તો આનદની વાત છે, પણ મહાન્ વિજેતાને મારો એક નમ્ર પ્રશ્ન પૂછજો 'તમે દિગ્વિજય તો કર્યો પણ ઇન્દ્રિયવિજય કર્યો? ઇન્દ્રિયોનો વિજય કર્યો હોય તો તમારા ચરણોમા આવવા હુ તૈયાર છુ, પણ જો માત્ર જગતને જ જિત્યુ હોય, તો હુ આવવા તૈયાર નથી'

સિકદરને આત્મા શુ વસ્તુ છે એની ખબર ન હતી એને તો વિશ્વવિજયની ધૂન લાગી હતી, એ ધૂનમા જ એ પાગલ બન્યો હતો આવા ધૂનીને આત્મચિન્તા માટે કે આત્મજાગરિકા માટે સમય ક્યાથી હોય? ભૌતિકતાના રગે રગાયેલા સિકદરને સતે પૂછાવેલો પ્રશ્ન સાવ જ નૂતન લાગ્યો એને તો એમ જ થયુ કે, પોતાનુ નામ સાભળી ભલભલા યોદ્ધાઓ પણ ઝૂકી પડે, ત્યા આ વળી કોણ કે જે સામે થઇ પ્રશ્ન પૂછે? રાજાઓ મળ્યા, મહારાજાઓ મળ્યા, વીર પણ મળ્યા અને ધીર પણ મળ્યા, પણ આવો પડકાર કરનાર તો હજુ સુધી કોઈ નહોતુ મળ્યુ પ્રશ્ન કરનારનુ કેવુ સામર્થ્ય? અને આનો પ્રશ્ન? એ તો વળી સાવ જ વિચિત્ર! અને છતા કેટલો ઊડો, ગભીર ને હૃદયસ્પર્શી? એટલે, એ જાતે જ મુનિ પાસે પહોચ્યો, મુનિનો પ્રેમાળ ધર્મલાભ સાભળતા જ એના હૃદયમા ભાવનાનુ પૂર આવ્યુ

'સત! આપ મારી સાથે પધારો અતિ માનથી હુ આપને મારા દેશમા લઇ જઇશ. વિજયયાત્રાના પ્રસ્થાન કાળે મારા ગુરુ ઍરિસ્ટોટલે જૈન સતને સાથે લાવવાની માગણી કરી હતી, તો આપ પધારો [illegible]

ઊભરાતા ઉપવનો, હીરા, માણેક, મોતી ..જે જોઈએ તે આપને માટે તૈયાર છે માત્ર તમે મારી સાથે ચાલો ’ વિજયના ગર્વથી છલકાયેલો યોદ્ધો એક પછી એક શબ્દ ઉચ્ચારવા લાગ્યો. કેટલાક શ્રીમંતો અને સત્તાધીશો એમ જ માને કે પૈસાથી ને સત્તાથી બધુ ખરીદી શકાય છે એમા સંતો થોડા જ બાકી રહે છે ? એ લોકોની વાત શુ કરવા કરીએ ? તમારી જ માન્યતાનો વિચાર કરો ને ? તમેય એમ જ માનો છો ને કે-ધનથી ધર્મ ને સ્વર્ગ બધુ મેળવી શકીશુ, માટે ધન ભેગુ કરો. આહ ! મોહના સામ્રાજ્યે જગત ઉપર કેવો ઘેરો ઘાલ્યો છે ? પણ અહિ તો મુનિએ પોતાનો ધર્મ સમજાવ્યો ધન, વાહન, વૈભવ, વનિતા વગેરેનો સ્પર્શ પણ ન કરાય એવી શ્રમણધર્મની મર્યાદા સમજાવી, અને પોતાના ધર્મક્ષેત્ર અને કાર્યક્ષેત્રને છોડી ત્યા ન આવવાની મક્કમતા જણાવી પણ સિકંદર જેનુ નામ ! એ શેનો માને ? એનો ગર્વ છ છેડાયો, આજ્ઞા આગળ ધર્મ કેવો ! ને મર્યાદા કેવી ! ધરતીને ધ્રૂજાવી નાખે એવા સત્તાવાહક શબ્દોમા સિકંદર પ્રગટ્યો ‘ મહારાજ ! ધર્મ ને મર્યાદા એ તો નિર્બળોનુ આશ્વાસન છે એ ઉપદેશ કોઈ શક્તિહીનને આપજો. અત્યારે હુ મર્યાદા અને ધર્મ સાભળવા નથી આવ્યો. પણ તમને લેવા આવ્યો છુ તમારે આવવુ જ પડશે. મારી આજ્ઞાનો અનાદર કે પ્રતિકાર કરનાર રાજાધિરાજ પણ ધૂળમા મળી ગયા, એ તમે જાણો છો ? તમે મને ના કહેશો તો તમારી શુ સ્થિતિ થશે તેનો વિચાર તમે કર્યો છે ?... ” એનો હાથ સોનાના મૂઠાથી ચમકતી તલવાર પર ગયો અને તેજસ્વી તલવાર મ્યાનમાથી બહાર નીકળી

ચાદની જેવુ શાત ને મધુર સ્મિત કરી આત્મશ્રદ્ધાથી ઝળહળતા શબ્દોમા મુનિએ કહ્યુ , “ સિકંદર ! દિગ્વિજયી સિકંદર ! જરા શાત થાઓ આ સમરાગણ નથી, પણ સમતાગણ છે !

અને તલવાર તો રાજન ! શરીરને છેદે, પણ તારી સામે તો આત્મા છે આત્મા શસ્ત્રોથી છેદાતો નથી, પાણીથી ભીંજાતો નથી, પવનથી સુકાતો નથી ને પ્રચંડ અગ્નિની જ્વાળાઓથી પણ દાઝતો નથી આત્મા તો અમર છે નાશ પામે એ તો આ શરીર છે રાજન ! શાશ્વત આત્માને અશાશ્વત તલવાર કઈ રીતે કાપી શકે ?"

જીવનમા કદી નહિ સાભળેની સંતની અજેય વાણી સાભળતા સિકંદરનુ હૃદય આત્માની અલૌકિક દુનિયામા વિહરવા લાગ્યુ આત્માની પ્રચંડ શક્તિનુ ભાન એને થવા લાગ્યુ મૃત્યુના ગુરુ જેવા આ સંતના શબ્દો સાભળતા, એના હાથમાથી તલવાર સરી ગઇ સમરાંગણમા મોરચા પર એણે મરણિયા થઈ ઘૂમતા લાખ્ખો વીર યોદ્ધા જોયા હતા, પણ મૃત્યુના મંડપમા પણ આ સંતના મુખ ઉપર અમરતાની જે કાન્તિ ઉપસી આવી તે તો સાવ જ અલૌકિક હતી આની સાથે જાણે કોઈની ય સરખામણી ન થાય !

આ શબ્દો ગંભીરતાથી વિચારવા જેવા છે આવા મરણો પસર્ગના વિષમ સમયે પણ મુનિ કેવો નિર્ભય ઉપદેશ આપે છે ? કારણ કે એમણે ઇન્દ્રિયોના વિષયોને જિતી, આત્મસ્વરૂપ જાણ્યુ છે ઇન્દ્રિયોના વિજેતાને મરણ ધ્રૂજાવી શકતુ નથી, એથી તો મરણ પોતે જ ધ્રૂજે છે ! મરણનો ભય વધ્યો છે, મરણનુ નામ સાભળી માણસ કંપે છે, કારણ કે અમરતાની વાત ભૂલાઇ અને કાયાની માયા વધી. કાયાની મમતાએ માણસને પામર બનાવ્યો છે, સત્વહીન બનાવ્યો છે અને હિંસક ભાવનાથી તરબોળ બનાવ્યો છે જેણે અમરતાના ગીત ગાયા છે, એ તો વિષમ વિપત્તિમા પણ નિર્ભય ને વાત્સલ્યભર્યો હોય, ચંડકૌશિક નાગ જ્યારે ચારે બાજુ પોતાની વિષદૃષ્ટિ ફેંકતો હતો ને પ્રાણીઓનો સંહાર કરતો હતો ત્યારે પ્રેમદૃષ્ટિ લઈ પ્રભુ

મહાવીર ત્યાં પહોંચ્યા. એમને જોતાં જ વિષધર ધસી આવ્યો. ફૂંફાડો મારી, પ્રભુના ચરણે જોરથી ડંખ મારી દૂર ભાગ્યો. એના મનમાં એમ જ હતું કે, હમણા મારા કાતિલ ઝેરથી મૂર્છિત થઈ આ માણસ મારા પર ગબડશે. પણ ત્યાં તો પ્રભુએ એમની અમીભરી પ્રેમદૃષ્ટિ એ વિષધર પર વર્ષાવી અને બોલ્યા "ઓ ચંડકૌશિક! જરા સમજ! બૂઝ! તું કોણ હતો, તેનો તો તું વિચાર કર તું તો એક વખત પવિત્ર સાધુ હતો, પણ ક્રોધ કરવાથી, અને પ્રેમની દૃષ્ટિ ખોવાથી તું મરીને નાગ થયો. મૈત્રીની દૃષ્ટિ ખોઈને ઝેરી દૃષ્ટિ કેળવી, એટલે તું સંત મટી સર્પ થયો!" ભ૦ મહાવીરની પ્રેમના પ્રકાશથી ભરેલી અમરવાણી સાંભળી સર્પને પણ આત્મજ્ઞાન થયું એણે ઝેરને વમી અમૃતનો માર્ગ લીધો. સર્વ સમર્પણ કરી, અનશન સ્વીકારી, અમરત્વને પામ્યો.

આહ! પ્રેમનો કેવો પ્રભાવ! પ્રેમના સામ્રાજ્યમાં કોઈ વૈરી નથી, કોઈ ઝેરી નથી, કોઈ અધમ નથી, કોઈ ઉત્તમ નથી, કોઈ ઉચ્ચ નથી, કોઈ નીચ નથી! ત્યાં તો કેવળ નિર્ભયતા અને વાત્સલ્યનો પ્રકાશ વિલસે છે!

મુનિએ કહ્યું સિકંદર! માનવી મૃત્યુથી ગભરાય છે, કારણ કે એણે ઇન્દ્રિયવિજય કર્યો નથી જો એણે ઇન્દ્રિયોને જિતી જ હોય તો તો એ એમ જ કહે —

> અનન્તના પ્રવેશ દ્વારે, મૃત્યુ તો પરિચારિકા,
> જે જીર્ણ વસ્ત્રો પરિહરીને, નવીનને પહેરાવતી,
> એ મૃત્યુથી હે માનવી! તું કાં ડરે? તું શા ડરે?

મૃત્યુ આવે તો આવવા દો એ નવા નવા વસ્ત્રો પહેરાવનારી સુંદર સેવિકા છે. એને જોઈ, ગભરાઓ છો શા માટે? પણ, આ સુંદરી તેને જ નવા ને સુંદર વસ્ત્રો પહેરાવે

છે કે જેણે જીવનમા કઇક સારા કાર્યો કર્યા હોય, જેણે સયંમ પાળ્યો હોય, પ્રેમની હવા ફેલાવી હોય, વાત્સલ્યનો પ્રકાશ પાથર્યો હોય. એવો માણસ તો મૃત્યુ-કુમારિકાને જોતા આનદ પામવાનો પણ જેણે ઇંદ્રિયોને જિતી નથી, વેર-ઝેરનો દાવાનળ પ્રગટાવ્યો છે, એવો માણસ તો મૃત્યુનુ નામ સાભળતા જ કપી જવાનો-મૂછી ઊડવાનો! તમે મરણથી ગભરાઓ છો કે નિર્ભય છો? જો ગભરાતા હો તો એ ભયનુ કારણ શોધી કાઢો સત્કર્તવ્યોનો અભાવ અને ઇન્દ્રિયગણની સ્વચ્છન્દતા તો મૃત્યુના ભયનુ કારણ નથી ને? એ સિવાય બીજુ શુ હોઇ શકે?

સતના આ પ્રભાવશાળી વીર વચનો સાભળી, સિકદર એમના ચરણોમાં ઢળી પડ્યો એણે કહ્યુ 'હવે મને સમજાય છે કે મારા ગુરુએ જૈન સાધુની માગણી કેમ કરી હતી! મારા અભિમાનને ગાળવા જ એમણે આ ભલામણ કરી હતી આત્મા માટે દેહને ફૂલ કરનારા વીરો પણ આ વિશ્વમા છે એમ આપના દર્શન પહેલા મને કોઇએ કહ્યુ હોત તો હુ ન માનત પણ આજ આપના દર્શનથી તો એ સત્યની મને ખાત્રી થઇ છે આપના મિલનથી મને સમજાયુ કે જગતને જિતનાર કરતા પણ ઇન્દ્રિયોને જિતનાર મહાન છે-શૂરવીર છે! ધીર ને વીર તે જ કહેવાય કે, જે વાસનાનો ગુલામ નહિ, પણ જે સતોષનો સતાન છે આપ મને કઇક એવો સદેશ આપો જે લઇ હુ મારી માભોમ તરફ જાઉ અને એ અમર સદેશ મારા જીવનમા ઉતારી, એ દિવ્ય સદેશ મારા દેશબાધવોને પહોચાડુ! "

જોયુ, ત્યાગનો પ્રભાવ કેવો છે! સિકદર જેવો ઘમડી પણ ત્યાગ આગળ ઝૂકી પડ્યો. વિશ્વની એવી કોઈ તાકાત નથી, જે ત્યાગ સામે પડકાર કરે! સૂર્યનો ઉદય થતા જેમ અધકારના ડુગરા પણ ઓગળી જાય, તેમ ત્યાગનો મહિમા પ્રગટતા, ભોગીઓ

એની આગળ ઓગળી જાય! અને તેથી જ કોઈને ય નહિ નમનારો અક્કડ સિકંદર નમ્ર બની સંતના ચરણમાં ઢળી પડયો. એના આત્માના દ્વાર ઉઘડી ગયા અને ઉપદેશ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય બન્યો. તમારે પણ ઉપદેશ સાંભળવા માટે આવી નમ્રતા અને જિજ્ઞાસા કેળવવી જોઈએ ને? નમ્રતા અને જિજ્ઞાસા વિનાના શ્રોતાને ઉપદેશ સંભળાવવો એ તો ઊંધા ઘડા પર પાણી રેડવા જેવું છે એથી બન્નેને નુકશાન પાણી નિષ્ફળ જાય ને ઘડો ખાલી ને ખાલી રહે જો કે આ તો વિવક્ષાએ વાત છે નહિતર વક્તાને તો એકાન્તે લાભ છે જ. એ તો એક કલાક નિર્જરા જ કરતો હોય છે, પણ સાધારણત વ્યાખ્યાનકારે પણ સભા નિરીક્ષણ તો કરવું જ રહ્યું કે–આમાં કોની કેટલી પાત્રતા છે? પાત્રતાનો પ્રભાવ કોઈ અજબ છે પાણી એકનું એક જ છે, પણ પાત્રના ભેદથી પરિણામ જુદું આવે છે સ્વાતિ નક્ષત્રનું પાણી છીંપમાં પડે તો મોતી થાય, ફળદ્રૂપ ભૂમિમાં પડે તો સારું અનાજ થાય, ને સર્પના મોમાં પડે તો ઝેર થાય

पात्रापात्रविवेकोऽस्ति, धेनुपन्नगयोरिव ।
तृणात् संजायते क्षीरं, क्षीरात् संजायते विषम् ॥

પાત્ર અને અપાત્રનું કેટલું અંતર છે તે બતાવવા માટે આ એક સુભાષિત જ બસ છે ગાયને તૃણ–ઘાસ ખવડાવો તો ય તેનું દૂધ થાય અને સર્પને દૂધ પાઓ તો ય તેનું હલાહલ ઝેર થાય! પાત્રનો કેવો પ્રભાવ!

મુનિએ પણ સિકંદરમાં હવે નમ્રતા અને જિજ્ઞાસાદ્વારા પાત્રતા જોઈ, અને કહ્યું "તમે જે આપી ન શકો તે તમારે લેવું નહિ!" મુનિનું આ રહસ્યપૂર્ણ વાક્ય એમને ન સમજાયું, એટલે સિકંદરે કહ્યું "હું આ મહાવાક્યનો અર્થ સમજી શક્યો નથી એટલે કૃપા કરી આપ મને વિસ્તારથી સમજાવો..."

કરુણાપૂર્ણ સંતે કહ્યું -" રાજન ! કોઈનું લૂંટેલું ધન તમે એને પાછું આપી શકો છો, કોઈનું ઝૂંટવેલું રાજ્ય પણ તમે પાછું અર્પી શકો છો, પણ કોઈના હીપેલા પ્રાણ તમે આપી શકો ખરા ? જે પ્રાણ દેવાનો અધિકાર તમને નથી તે પ્રાણ તમને લેવાનો અધિકાર પણ નથી. માણસ બધી વસ્તુઓ આપી શકે છે, પણ એ જીવન કોઈને ય આપી શકતો નથી, તો પછી બીજાના જીવન યુદ્ધના પડદા નીચે લેવાનો હક્ક તમને કોણે આપ્યો ?" સંતના આ વચનો સાંભળી એ નાચી ઉઠયો યુદ્ધ-વિરામ અને અહિંસાનો મહામંત્ર એને આ વચનોમાં દેખાયો અને અહિંસક જીવન જીવવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ મુનિને પ્રેમ અને બહુમાનથી નમન કરી, એ પોતાના દેશ ભણી ઉપડયો !

એરિસ્ટોટલે સિકંદરને પૂછયું " કેમ મેં મંગાવેલી વસ્તુ લાવ્યા ? ન લાવી શકયા ને ? ભાઈ ! મારે એ સંતને અહિં લાવવા નહોતા, પણ મારે તો તમારુ ઘેન ઉતારવું હતુ સત્તા ને શ્રીમન્તાઈથી જગતની બીજી કોઈ પણ વસ્તુ ખરીદી શકાતી હોય તો પણ, ત્યાગ તો નથી જ ખરીદી શકાતો. સત્તા ને શ્રીમન્તાઈ આગળ બીજી કોઈ પણ વસ્તુ પીગળી શકે પણ, ત્યાગ જ એક ઉન્નત ને અણનમ રહી શકે છે સર્વ વસ્તુને ભય છે પણ ત્યાગ જ એક અભય છે એરિસ્ટોટલની આ વાત સાંભળી સિકંદર એમને ભેટી પડયો.

: ૨ :

धर्मं चरति पण्डित

સંત અને સિકંદરના આ પ્રસંગ દ્વારા ઇન્દ્રિયોને જિતે તે શૂર, આ વાત આપણે વિચારી ગયા હવે આવે છે પંડિત. પંડિત કોણ ? શાસ્ત્ર ભણે, શ્લોકો પોપટની જેમ
કે ગડગડ [illegible]

આવશે. તો આ વિશાળ જવાબદારીના ભારને ઉપાડવા હું સમર્થ છું ખરો ? રાજ્યાભિષેકના આનંદ-ભર્યા પ્રસંગે, ગંભીર બની શ્રીરામ વિચાર કરે છે આવા પ્રસંગે પોતાની જવાબદારી ને લાયકાતનો વિચાર કરનારા કેટલા ? આજકાલ પોતાની લાયકાતનો વિચાર કર્યા વિના સત્તાની પડાપડી માટે જે દોડાદોડ કરે છે, એનું જ આ કલેશમય પરિણામ છે. સૌને સત્તા જોઈએ છે, શક્તિનો કે સંયમનો વિચાર કોઈનેય કરવો નથી જ્યાં સત્તાની જ ભૂખ જાગે ત્યાં કેવું કારમું પરિણામ આવે, તેનો જ અહિં વિચાર કરવાનો છે જે સમયે શ્રીરામ પોતાના કર્તવ્યની વિચારણા કરી રહ્યા છે, તે જ પ્રસંગે કૈકેયી પોતાના તુચ્છ સ્વાર્થનો વિચાર કરે છે શ્રી દશરથજી પણ આજે આનંદમાં છે, પોતાના લાયક પુત્રનો રાજ્યાભિષેક થવાનો છે પોતે આજ દિવસ સુધી ઉપાડેલી રાજ્ય ધુરા પોતાના યોગ્ય ઉત્તરાધિકારીને ખાંધે મૂકાય છે, એની ખુશાલીમાં એ મનમાં મલકાય છે, પોતે મુક્ત બને છે અને યોગ્યના હાથમાં રાજ્યનો દોર સોંપાય છે રાજ્યની દૃષ્ટિએ જીવનનો આ છેલ્લો પ્રસંગ શાન્તિથી પતી જાય તો પોતે હવે જીવનના ઉત્તરાર્ધમાં કંઈક આત્મસાધના કરી શકે, એમ એ માને છે એટલે જ એ સુંદર વસ્ત્ર પહેરી મહેલમાંથી બહાર નીકળવા જાય છે ત્યાં બારણામાં જ કૈકેયી આવી ઊભા રહ્યા. આ ચતુર સ્ત્રીએ આજે સોળે શણગાર સજ્યા છે માણસને મસ્ત બનાવી દે એવો એનો શૃંગાર છે સ્વાર્થની મદિરાથી એની મસ્ત આંખો ઘૂમી રહી છે આકર્ષણ વૃદ્ધ ઉપર પણ શું કામ કરે છે તે તમે વિચારી જોજો. જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, પ્રલોભનકારી પદાર્થોથી દૂર રહો એનો મારકણો સ્વભાવ જતો નથી ઝેર તે ઝેર છે તે વૃદ્ધને ય મારે ને જુવાનને ય મારે, ભણેલાને ય મારે અને અભણને ય મારે. જે ખાય તે મરે ! ઘણા કહે છે ને કે અમે તો હવે વૃદ્ધ થયા, અમારી ઇન્દ્રિયો શિથિલ થઈ હવે

અમને વિષયની ભૂખ ન જાગે. અમે તો હવે અનાસક્ત છીએ-પણ હું કહું છુ કે, જવા દો એ દભને! તમે કેવા અનાસક્ત છો તે જાણીએ. અને માનસશાસ્ત્રીઓથી અજાણ્યુ નથી પાચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયો અને બસો ને બાવન વિકારોમા મગ્ન રહેવુ અને પાછી અનાસક્તિની વાતો કરવી!

કેટલાક વૃદ્ધો માટે તો કહેવાય છે કે શારીરિક શિથિલતાને લીધે બાહ્ય દૃષ્ટિએ શાન્ત દેખાતા હોય પણ સિનેમામા કે નાટકમાં જાય એટલે નટીઓને જોઇ વેતવેત ઊચા થઇ જાય! જોઇ ને આ બુઢાઓની અનાસક્તિ! વૃદ્ધ થવા છતા વાસના ન જાય તો એ આખા કુળને કુમાર્ગે લઇ જાય જેમ વાળ ધોળા થતા જાય તેમ તેમ હૈયુ પણ ધોળુ થવુ જોઈએ

શ્રી દશરથજી ઉપદેશ સાભળ્યા પછી વિરાગી બન્યા છે એમને પોતાના હૈયાને કેળવ્યુ છે એટલે એ વિચાર કરતા આવે છે કે-હવે રાજ્યનો ભાર ઉતારી હુ હળવો બનુ ને સયમની સાધના કરુ-એ જ પ્રસગે બારણામા ઉભેલા કૈકેયીને જોઇ એમણે પૂછ્યુ 'કા બારણામા કેમ? આજે તમે ઉદાસ કા જણાઓ છો? આજ તો આનદનો દિવસ છે, જે જોઇએ તે માગો આજે કઇ જ મોઘુ નથી' ત્યારે કૈકેયીએ કહ્યુ 'શુ માગુ? મારે બીજુ માગવાનુ શુ હોય? તમારી જેમ મારો ભરત પણ ત્યાગના રગે રગાયો છે મારા હાથમાથી તો પતિ ને પુત્ર અને જાય છે એટલે પુત્રને રોકવાનો માર્ગ એક છે રામને બદલે ભરતનો રાજ્યાભિષેક કરો, અને તમે લગ્નકાળે આપેલુ વચન પાળો, એ જ પ્રાર્થના'-કૈકેયીના આ વચનો સાભળતા શ્રી દશરથજીને પોતાની છાતી પર મોટી શિલા પડી હોય એવો કારમો આઘાત થયો આનદ ઊડી ગયો લોહી થીજી ગયુ એકદમ મૂર્છા આવી ને ધરણી પર ઢળતા કહ્યુ "તથાસ્તુ" મોહનુ

આવશે તો આ વિશાળ જવાબદારીના ભારને ઉપાડવા હું સમર્થ છુ ખરો ? રાજ્યાભિષેકના આનંદ–ભર્યા પ્રસંગે, ગંભીર બની શ્રીરામ વિચાર કરે છે આવા પ્રસંગે પોતાની જવાબદારી ને લાયકાતનો વિચાર કરનારા કેટલા ? આજકાલ પોતાની લાયકાતનો વિચાર કર્યા વિના સત્તાની પડાપડી માટે જે દોડાદોડ કરે છે, એનુ જ આ કલેશમય પરિણામ છે સૌને સત્તા જોઇએ છે, શક્તિનો કે સંયમનો વિચાર કોઇનેય, કરવો નથી જ્યા સત્તાની જ ભૂખ જાગે ત્યા કેવુ કારમુ પરિણામ આવે, તેનો જ અહિ વિચાર કરવાનો છે જે સમયે શ્રીરામ પોતાના કર્તવ્યની વિચારણા કરી રહ્યા છે, તે જ પ્રસંગે કૈકેયી પોતાના તુચ્છ સ્વાર્થનો વિચાર કરે છે શ્રી દશરથજી પણ આજે આનંદમા છે, પોતાના લાયક પુત્રનો રાજ્યાભિષેક થવાનો છે પોતે આજ દિવસ સુધી ઉપાડેલી રાજ્ય ધુરા પોતાના યોગ્ય ઉત્તરાધિકારીને ખાધે મૂકાય છે, એની ખુશાલીમા એ મનમા મલકાય છે, પોતે મુક્ત બને છે અને યોગ્યના હાથમા રાજ્યનો દોર સોપાય છે રાજ્યની દૃષ્ટિએ જીવનનો આ છેલ્લો પ્રસંગ શાન્તિથી પતી જાય તો પોતે હવે જીવનના ઉત્તરાર્ધમા કંઇક આત્મસાધના કરી શકે, એમ એ માને છે એટલે જ એ સુંદર વસ્ત્ર પહેરી મહેલમાથી બહાર નીકળવા જાય છે ત્યા બારણામા જ કૈકેયી આવી ઊભા રહ્યા આ ચતુર સ્ત્રીએ આજે સોળે શણગાર સજ્યા છે માણસને મસ્ત બનાવી દે એવો એનો શૃંગાર છે સ્વાર્થની મદિરાથી એની મસ્ત આંખો ઘૂમી રહી છે આકર્ષણ વૃદ્ધ ઉપર પણ શુ કામ કરે છે તે તમે વિચારી જોજો. જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, પ્રલોભનકારી પદાર્થોથી દૂર રહો એનો મારકણો સ્વભાવ જતો નથી ઝેર તે ઝેર છે, તે વૃદ્ધને ય મારે ને યુવાનને ય મારે, ભણેલાને ય મારે અને અભણને ય મારે જે ખાય તે મરે ! ઘણા કહે છે, ને કે અમે તો હવે વૃદ્ધ થયા, અમારી ઇન્દ્રિયો શિથિલ થઇ હવે

ામને વિષયની ભૂખ ન જાગે. અમે તો હવે અનાસક્ત છીએ-પણ
ું કહું છું કે, જવા દો એ દભને! તમે કેવા અનાસક્ત છો
ી જ્ઞાનીઓ અને માનસશાસ્ત્રીઓથી અજાણ્યું નથી પાચ ઇન્દ્રિ
ોના ત્રેવીશ વિષયો અને બસો ને બાવન વિકારોમા મગ્ન રહેવુ
અને પાછી અનાસક્તિની વાતો કરવી!

કેટલાક વૃદ્ધો માટે તો કહેવાય છે કે શારીરિક શિથિલતાને
લીધે બાહ્ય દૃષ્ટિએ શાન્ત દેખાતા હોય પણ સિનેમામા કે
નાટકમાં જાય એટલે નટીઓને જોઇ વેતવેંત ઊંચા થઇ જાય!
જોઇ ને આ બુઢાઓની અનાસક્તિ! વૃદ્ધ થવા છતા વાસના ન
જાય તો એ આખા કુળને કુમાર્ગે લઇ જાય જેમ વાળ ધોળા
થતા જાય તેમ તેમ હૈયુ પણ ધોળુ થવુ જોઇએ

શ્રી દશરથજી ઉપદેશ સાભળ્યા પછી વિરાગી બન્યા છે
એમને પોતાના હૈયાને કેળવ્યુ છે એટલે એ વિચાર કરતા આવે
છે કે-હવે રાજ્યનો ભાર ઉતારી હુ હળવો બનુ ને સયમની
સાધના કરુ-એ જ પ્રસગે બારણામા ઉભેલા કૈકેયીને જોઇ એમણે
પૂછયુ 'કા બારણામા કેમ? આજે તમે ઉદાસ કા જણાઓ
છો? આજ તો આનદનો દિવસ છે, જે જોઇએ તે માગો
આજે કઇ જ મોઘુ નથી' ત્યારે કૈકેયીએ કહ્યુ 'શુ માગુ?
મારે બીજુ માગવાનુ શુ હોય? તમારી જેમ મારો ભરત
પણ ત્યાગના રગે રગાયો છે મારા હાથમાથી તો પતિ ને
પુત્ર બને જાય છે એટલે પુત્રને રોકવાનો માર્ગ એક છે રામને
બદલે ભરતનો રાજ્યાભિષેક કરો, અને તમે લગ્નકાળે આપેલુ વચન
પાળો, એજ પ્રાર્થના'-કૈકેયીના આ વચનો સાભળતા શ્રી દશ
રથજીને પોતાની છાતી પર મોટી શિલા પડી હોય એવો કારમો
આઘાત થયો આનદ ઊડી ગયો લોહી થીજી ગયુ એકદમ
મૂર્છા આવી ને ધરણી પર ઢળતા કહ્યુ "તથાસ્તુ" મોહન્દ્ર

આવશે તો આ વિશાળ જવાબદારીના ભારને ઉપાડવા હુ સમર્થ થઉ ખરો ? રાજ્યાભિષેકના આનંદ-ભર્યા પ્રસંગે, ગંભીર બની શ્રીરામ વિચાર કરે છે આવા પ્રસંગે પોતાની જવાબદારી ને લાયકાતનો વિચાર કરનારા કેટલા ? આજકાલ પોતાની લાયકાતનો વિચાર કર્યા વિના સત્તાની પડાપડી માટે જે દોડાદોડ કરે છે એનુ જ આ ક્લેશમય પરિણામ છે સૌને સત્તા જોઇએ છે, શક્તિનો કે સયમનો વિચાર કોઇનેય કરવો નથી જ્યા સત્તાની જ ભૂખ જાગે ત્યા કેવુ કારમુ પરિણામ આવે, તેનો જ અહિ વિચાર કરવાનો છે જે સમયે શ્રીરામ પોતાના કર્તવ્યની વિચારણા કરી રહ્યા છે, તે જ પ્રસંગે કૈકેયી પોતાના તુચ્છ સ્વાર્થનો વિચાર કરે છે શ્રી દશરથજી પણ આજે આનંદમા છે, પોતાના લાયક પુત્રનો રાજ્યાભિષેક થવાનો છે પોતે આજ દિવસ સુધી ઉપાડેલી રાજ્ય ધુરા પોતાના યોગ્ય ઉત્તરાધિકારીને ખાધે મૂકાય છે, એની ખુશાલીમા એ મનમા મલકાય છે, પોતે મુક્ત બને છે અને યોગ્યના હાથમા રાજ્યનો દોર સોપાય છે રાજ્યની દૃષ્ટિએ જીવનનો આ છેલ્લો પ્રસંગ શાન્તિથી પતી જાય તો પોતે હવે જીવનના ઉત્તરાર્ધમા કઇક આત્મસાધના કરી શકે, એમ એ માને છે એટલે જ એ સુંદર વસ્ત્ર પહેરી મહેલમાથી બહાર નીકળવા જાય છે ત્યા બારણામા જ કૈકેયી આવી ઊભા રહ્યા આ ચતુર સ્ત્રીએ આજે સોળે શણગાર સજ્યા છે માણસને મસ્ત બનાવી દે એવો એનો શૃંગાર છે સ્વાર્થની મદિરાથી એની મસ્ત આખો ઘૂમી રહી છે આકર્ષણ વૃદ્ધ ઉપર પણ શુ કામ કરે છે તે તમે વિચારી જોજો. જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, પ્રલોભનકારી પદાર્થોથી દૂર રહો એનો મારકણો સ્વભાવ જતો નથી ઝેર તે ઝેર છે તે વૃદ્ધને ય મારે ને યુવાનને ય મારે, ભણેલાને ય મારે અને અભણને ય મારે જે ખાય તે મરે ! ઘણા કહે છે ને કે અમે તો હવે-વૃદ્ધ થયા, અમારી ઇન્દ્રિયો શિથિલ થઇ હવે

અમને વિષયની ભૂખ ન જાગે. અમે તો હવે અનાસક્ત છીએ-પણ હું કહું છુ કે, જવા દો એ દમ્ભને ! તમે કેવા અનાસક્ત છો તે જ્ઞાનીઓ અને માનસશાસ્ત્રીઓથી અજાણ્યું નથી પાચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયો અને બમો ને બાવન વિકારોમા મગ્ન રહેવુ અને પાછી અનાસક્તિની વાતો કરવી !

કેટલાક વૃદ્ધો માટે તો કહેવાય છે કે શારીરિક શિથિલતાને લીધે બાહ્ય દૃષ્ટિએ શાન્ત દેખાતા હોય પણ સિનેમામા કે નાટકમાં જાય એટલે નટીઓને જોઇ વેંતવેંત ઊચા થઇ જાય ! જોઇ ને આ બુઢાઓની અનાસક્તિ ! વૃદ્ધ થવા છતા વાસના ન જાય તો એ આખા કુળને કુમાર્ગે લઇ જાય જેમ વાળ ધોળા થતા જાય તેમ તેમ હૈયુ પણ ધોળુ થવુ જોઇએ -

શ્રી દશરથજી ઉપદેશ સાભળ્યા પછી વિરાગી બન્યા છે એમને પોતાના હૈયાને કેળવ્યુ છે એટલે એ વિચાર કરતા આવે છે કે-હવે રાજ્યનો ભાર ઉતારી હુ હળવો બનુ ને સયમની સાધના કરુ-એ જ પ્રસગે બારણામા ઉભેલા કૈકેયીને જોઇ એમણે પૂછયુ 'કા બારણામા કેમ ? આજે તમે ઉદાસ કા જણાઓ છો ? આજ તો આનદનો દિવસ છે, જે જોઇએ તે માગો આજે કઇ જ મોઘુ નથી ' ત્યારે કૈકેયીએ કહ્યુ ' શુ માગુ ? મારે બીજુ માગવાનુ શુ હોય ? તમારી જેમ મારો ભરત પણ ત્યાગના રગે રગાયો છે મારા હાથમાથી તો પતિ ને પુત્ર બન્ને જાય છે એટલે પુત્રને રોકવાનો માર્ગ એક છે રામને બદલે ભરતનો રાજ્યાભિષેક કરો, અને તમે લગ્નકાળે આપેલુ વચન પાળો, એ જ પ્રાર્થના '-કૈકેયીના આ વચનો સાભળતા શ્રી દશરથજીને પોતાની છાતી પર મોટી શિલા પડી હોય એવો કારમો આઘાત થયો આનદ ઊડી ગયો લોહી થીજી ગયુ- એકદમ મૂર્છા આવી ને ધરણી પર ઢળતા કહ્યુ "તથાસ્તુ

ચાલી નીકળવુ એ સતીનો ધર્મ ! પતિના સુખે સુખી ને પતિના દુખે દુખી થાય તે સતી ! સતી તરીકે મારે અત્યારે બીજુ કંઈ જ કરવાનુ ન હોય પતિનો માર્ગ એ જ મારો માર્ગ !

શ્રી લક્ષ્મણજીને થયુ વડિલ ભાઈ વનમા જાય ને હું અહિ પડયો રહુ ? એ ઘોર અરણ્યમા ભાઈ-ભાભીની સેવાનો અપૂર્વ અવસર ફરી નહિ મળે ! ગુણિયલ ભાઈનો વિયોગ કેમ વેઠાય ? અને શ્રી લક્ષ્મણજી પણ ચાલી નીકળ્યા જોયુ ! સૌએ પોતપોતાનો ધર્મ બજાવ્યો તમે તમારી દુકાન આ રીતે ભાઈને આપી ચાલી નીકળો તો તમને તમારી પત્ની શુ કહે ? તમારે ઘેર પત્ની તો હશે ને ? જો કે તમારો સ્વભાવ જોતા તમે કઈ આવુ અર્પણ કરો એમ લાગતુ નથી, છતા પણ ધારો કે આ ઉપદેશ સાભળ્યા પછી તમે કઈક એવુ અર્પણ કરી બેસો તો એ સમાચાર સાભળી તમારી સ્ત્રી પ્રસન્ન થાય કે થયેલા રોટલા પણ ચૂલામાં ફેંકી મોઢુ ચડાવી બેસી જાય ? આ પ્રસગ ચાલે છે ત્યારે સૌએ પોતાના ઘરની સ્થિતિ પણ વિચારવી તો જોઈએ ને ?

શ્રી ભરતજી માતાજીને પ્રણામ કરવા જાય છે પુત્રને આશીર્વાદ આપતા કૈકેયીએ આનદથી કહુ વત્સ ! તારી માતા તારા હિતની કેટલી ચિન્તા કરે છે ! આજની વાત સાભળતા તુ હર્ષથી નાચી ઊઠવાનો ! આજ મે મારા વરદાનની માગણી તારા પિતા પાસે કરી લીધી છે. હવે રાજ્યાભિષેક રામનો નહિ, પણ તારો થવાનો ”

શ્રી ભરતે કહુ "મા, મા ! તુ આ શુ બોલે છે ? ઇક્ષ્વાકુકુળમા આ સ્વાર્થાધતા ! તને હજુ મારામા અને શ્રી રામમા ભેદ લાગે છે ? મા, હુ માનતો હતો કે તુ મારી કલ્યાણકારી માતા છે, પણ આજ મે જાણ્યુ કે તુ માતાના વેષમાં પૂર્વનુ વેર લેવા આવેલ કોઈ વેરણ છે ! આહ ! આ ઉત્તમ

કુળમા સ્વાર્થ અને સત્તાની દુર્ગંધ! મા, તુ તારો ધર્મ ચૂકી! સ્વાર્થમા અંધ બની, તે મારા જીવનમા ઝેર રેડવા પ્રયત્ન કર્યો! ધિક્કાર હો આ સ્વાર્થાધતાને!" આટલુ કહેતા કહેતા તો એ મૂર્છા પામ્યા દાસદાસીએ દોડી આવ્યા ચંદનનુ વિલેપન અને ગુલાબજળનુ સિંચન એમના પર કરવા લાગ્યા

આ પ્રસંગ ચાલે છે ત્યારે, આપણા હૈયાને પણ તપાસવાની જરૂર છે આવા સુખદ સમાચાર આજની કોઇ માતાએ આજના કોઇ યુવાનને આપ્યા હોય તો યુવાન શુ કહે? આવી વાત સાભળી માતાને ઠપકો દેવાની વાત તો દૂર રહી, પણ સાભળીને નાચવા જ માંડે ને? "હે અયોધ્યાનુ રાજ્ય મને મળશે!"

આમ બોલતા જ એની ડાગળી ચસકી જાય ને? રાજ્યા ભિષેકની વાત દૂર રહે અને ગાડાઓના દવાખાના ભેગા કરવાની ધમાલમા ઊતરવુ પડે ને? કારણ કે આજે સૌને સત્તાની લાલસા જાગી છે! અન્યનુ પડાવીને ભોગવવાની લાલસાવાળાને પહેલા તો મળે નહિ, મળે તો ટકે નહિ અને ટકે તો ભોગવી શકે નહિ!

આજ જગતમા જેશો તો થોડીશી સંપત્તિ માટે સગા ભાઇઓ કોર્ટે ચડે છે, વર્ષો સુધી લડે છે, વકીલો, સોલિસીટરો અને બેરિસ્ટરોના ઘર ભરે છે પોતે ફના થઈ જાય પણ નમતુ જરા ય ન આપે! આનુ કારણ એ જ કે સૌ પોતપોતાનો ધર્મ ભૂલ્યા છે ધર્મને આચરે તે પંડિત અને ધર્મને ચૂકે તે મૂર્ખ. શુ ભરતને ભાષાનુ નાટક ભજવતા નહોતુ આવડતુ? એ પ્રજાને એમ ન કહી શકત કે, "પ્રજાજનો! હુ શ્રી રામચંદ્રના વિયોગથી અતિ દુખી છુ મારે રાજ્યની કઇ પડી નથી, પણ શુ કરુ? મારી માતાએ આવી ફરજ પાડી છે, એટલે રાજ્યનો આ કાટાળો મુગટ મારે અનિચ્છાએ પણ વહન કરવો પડે છે!"

આવી ભાષાની ભવાઈ શું એ ન કરી શકત? અને શલ્ય ન પચાવી શકત? પણ ભરતજી ધૂર્ત નહોતા. ધૂર્ત હોય તે જ આવી રમતો રમે! એક કવિએ કહ્યું છે –

मुख पद्मदलाकार वाचा चंदनशीतला ।
हृदय कर्तरीतुल्य त्रिविध धूर्तलक्षणम् ॥

દંભીઓ કેવું નાટક ભજવે છે, તે આમાં કહ્યું છે મો કેવું દેખાવડું રાખે તો કે' સૌમ્ય કમળ જેવું રાખે, અને વાણી તો ચંદનથીય શીતળ, પણ હૃદય! હૃદય તો કે' કાતર જોઈ લો કાતર! જ્યાં જાય ત્યાં ધીમે રહી કાપવાની જ વાત કરે, એકના બે કરે, બેના ચાર કરે અને ચારના આઠ કરે! ભાગલા સિવાય વાત જ નહિ! છતાં મોઢાં તો સંપ અને એકયતાની જ વાત કરતા હોય! કોઈ સભામાં તમે ગયા હો તો તમને ખ્યાલ હશે, સભાનો પ્રમુખ કહે છે, 'હું આ ઉચ્ચ સિંહાસન માટે લાયક નથી, પણ તમે મને આ જવાબદારીભર્યું સ્થાન સોંપ્યું છે, તો મિત્રોના આગ્રહને હું કેમ નકારી શકું?' આમ બોલનાર વ્યક્તિને એ સભાનો પ્રમુખ ન બનાવ્યો હોય તો, એ સભાનું કેવું દુઃખદ પરિણામ આવે એ માટે મારે કહેવાની જરૂરિયાત ખરી? તમે જ કહો. તમે તો આવી ઘણી સભાઓ જોઈ છે. રણસંગ્રામમાં યોદ્ધાની જેમ મ્યાનમાંથી ચમકતી તલવાર નીકળે તેમ એના મુખમાંથી પણ તીખી ને તમતમતી ઝેરી વાણી જ નીકળે ને? વાણીની તલવાર એવી વીંઝે કે સભાના ટૂકડે ટૂકડા થઈ જાય ને? ઘણીવાર તો આવા દંભીઓ, 'મારામાં કંઈ નથી' એમ કહી જગતને છેતરે છે! અને આડકતરી રીતે એમ સૂચવે છે કે, જે છે તે અમારામાં છે અને અમારામાં જે નથી તે જગતમાં કયાય નથી! પણ ભરતજી આવા ન હતા. એ તો મહાપુરુષ હતા.

મૂર્છા ઉતરી એટલે શ્રી ભરતે પૂછ્યુ 'શ્રી રામ કયા છે?' ઉત્તર મળ્યો 'એ તો વનમા ચાલ્યા જાય છે!' આ શબ્દો સાભળતા એમનુ હૃદય ધ્રૂજી ઉઠ્યુ, અને શ્રી રામને મળવા, એ અયોધ્યાની ઊભી શેરીએ દોડવા લાગ્યા લોકોની આસુભીની આખો, ઉઘાડા પગવાળા અને વિખરાયેલા વાળવાળા ભરતને જોઇ જ રહી શુ એમનો ભાઈ પ્રત્યેનો શુદ્ધ પ્રેમ! શુ એમનો ત્યાગ! સૂની શેરીઓમાથી એક જ અવાજ આવતો હતો આનુ નામ ભ્રાતૃભાવ! સગા ભાઈ ન હોવા છતા કેવો અદ્ભુત પ્રેમ! શ્રી ભરત તો શ્રી રામની પાછળ દોડ્યા જ જતા હતા દૂરથી શ્રી ભરતને જોતા જ શ્રી રામનુ હૃદય ભરાઇ આવ્યુ वज्रादपि कठोराणि मृदुनि कुसुमादपि તે આનુ નામ કર્તવ્યને પથે કઠોર રીતે ચાલનાર કૃતનિશ્ચયવાળા રામનુ હૃદય ભાઇના સ્નેહ આગળ મીણ જેવુ બની ગયુ ભરતે પોતાનુ માથુ જેવુ શ્રી રામના ચરણે મૂકયુ, તે જ પળે શ્રી રામ ભરતને ઉચકીને હૈયે હૈયુ દબાય એ રીતે ભેટી પડ્યા બન્ને ભાઈઓની આખમાંથી આસુના ઝરણા વહેવા લાગ્યા બન્ને દિલોમા એક બીજા માટે અદ્ભુત લાગણીઓ છલકાતી હતી! આ પવિત્ર ઊર્મિઓના સાગરને ઝીલવા તો સમર્થ કવિનુ પાત્ર પણ નાનુ પડે! એ મીલનમા શુ ભાવનાના તરગો ઉછળે! અરસપરસ એમ જ થાય કે, અમે એક બીજામા સમાઈ જઇએ આ પ્રેમલીલા દૃશ્યને જોનાર શ્રી લક્ષ્મણ અને શ્રી સીતાજીની આખો પણ ધન્ય બની હશે ને? શ્રી લક્ષ્મણજી મનમા એમ બોલ્યા હશે ને કે –

જાઓ ભૈયા, પ્યારે ભૈયા, રહેગા નામ તુમ્હારા,
જબ તક ચમકે ચાદ સિતારે, ચમકે નામ તુમ્હારા

કહો, તમે જ કહો, બધુઓ! આ વિરલ દૃશ્યને જોતા માતા ધરતીને કેટલો આનદ થયો હશે? આ ખરડી ધરતી

માતાના હૈયામાં પોતાના કુપાત્ર સંતાનોના વેર-ઝેરના કેટકેટલા દાવાનળો બળતા હશે, એમાં આ વાત્સલ્યભીના દશ્યે માતા ધરતીને કેવી અપૂર્વ શાન્તિ આપી હશે? કહો ધરતી ત્યારે કેવી હરિયાળી ને નવપલ્લવિત બની હશે? ભાઈ ભાઈ વચ્ચેના વાત્સલ્યનો આ આનંદજામ પીને તો આ વૃદ્ધ ધરતી પણ ત્યારે નવયૌવના બની ગઈ હશે ના? એને પણ એમ થયુ હશે કે, ના, ના, મારા બધા સંતાનો કુપાત્ર નથી, આવા સુપાત્ર પણ છે!

આંખના આંસુ લુછીને શ્રી ભરતે કહ્યું "બંધો! આપ આ શુ કરો છો? મને અહિં એકલો મૂકી આપ વનમા જશો? તમારા વિયોગે હુ કઇ રીતે રહી શકુ? આપ વનમા તડકામા ભમતા હો ત્યારે હું મહેલની શીળી છાયામા આનંદ કરુ? આપ જંગલમા સૂકા ફળફૂલ પર આજીવિકા ચલાવતા હો ત્યારે હુ ઉત્તમ રસવાળા ભોજન કરુ? આપ જમીન અને ઘાસ પર આળોટતા હો ત્યારે હુ પલંગમા અને શય્યામા પોઢુ? ભાઈ, ઓ પ્યારા ભાઈ! આવુ કદી બન્યુ છે? શુ તમે મને આટલો હલકો માન્યો? શુ તમે મને રાજ્યનો લોભી માન્યો? ભાઈ તમારા વિના આ અયોધ્યાનુ તો શુ પણ ત્રણ ભુવનનુ રાજ્ય મળે તો પણ હું એને તુચ્છ માનુ! મારુ મન તો સંયમના રંગે રંગાયુ છે, આ રાજ્યના કીચડમા મને કાં નાખો? માટે કૃપા કરી આપ અયોધ્યામા પધારો અને મારા માર્ગે જવાની અનુજ્ઞા આપો!" એ પછી શ્રીરામે એમને ઘણી રીતે સમજાવ્યા પણ એ ન માન્યા એ વખતે શ્રીરામના હૈયામા કર્તવ્ય અને લાગણીઓનુ યુદ્ધ જામ્યુ હતુ એક બાજુ ભાઈનો નિર્મળ પ્રેમ, માતાની મીઠી મમતા, સ્નેહીઓની લાગણીભરી હૂંફ—આ સૌ ખેંચી રહ્યા હતા બીજી બાજુ કર્તવ્યનો કઠોર પંથ હતો પ્રેમ, મમતા અને લાગણીઓ સૌને કચડી કર્તવ્યના કઠોર પંથે જવાનુ હતુ.

શ્રીરામ સમજતા હતા કે આજ હું પોતે જ જો કર્તવ્યનો પાઠ નહિ ભણુ તો પછી ભવિષ્યમા મારા કુટુમ્બીઓને કર્તવ્યનો પાઠ કઇ રીતે ભણાવી શકીશ ?

મમતાથી આર્દ્ર બનેલા હૈયા પર કુમળી લાગણીઓના ભાવોની અસર તીવ્ર થાય છે, પણ જેને કર્તવ્યનુ બખ્તર પહેર્યું હોય છે, એ તો આવા આકરા ઘા પણ સમતાથી સહી લે છે, અને કર્તવ્યને પથે આગળ વધે છે પણ જે અસમર્થ છે એ તો કુમળી લાગણીઓમાં ખૂચી જાય છે અને એમા જ અટવાઇ પડે છે કર્તવ્યને કઠોર બની સ્વીકારે છે તેનો વિકાસ થાય છે અને જે તરંગોમા તણાય તેનો વિનાશ !

શ્રીરામે કર્તવ્યનો કઠોર પથ સ્વીકારતા કહ્યુ 'ભાઈ, વહાલા ભરત ! તારાથી વિખૂટા પડતા મને કેટલુ દુખ થાય છે, એ હુ અત્યારે નહિ વર્ણવુ હુ તો તને અત્યારે કઠોર બની આજ્ઞા કરુ છુ નાના ભાઇએ મોટા ભાઇની યોગ્ય આજ્ઞા માનવી જોઇએ, આ રઘુકુળની મર્યાદા છે, તો હું આજ્ઞા કરુ છુ કે પિતાજીના વચનને અખડ રાખવા માટે તારે આ માર્ગ સ્વીકાર્યા વિના છૂટકો નથી હુ પાછો ન આવુ ત્યાસુધી, મારી ગેરહાજરીમા, તારે અયોધ્યાનુ સિંહાસન સાચવવુ અને રાજ્ય-ધુરાને તારે વહન કરવી, એ મારી આજ્ઞા છે" આટલુ બોલતા તો શ્રી રામના હૈયાના બધ તૂટી રહ્યા હતા. એમની આખના ખૂણાઓમા બે આસુ છલકાયા અને શ્રી ભરતના મસ્તક પર પડ્યા વન ભણી જવા ડગલા ઉપાડતા શ્રી રામના ચરણોમા માથુ મૂકી શ્રી ભરતે કરુણ સ્વરે કહ્યું, "ભાઈ, પ્યારા ભાઇ ! હુ રઘુકુળની મર્યાદા જાણુ છુ અને આજ્ઞા ગુરૂણામલઙ્ઘનીયા એ નીતિવચનને પણ જાણુ છુ પણ સ્નેહને આધીન બનેલુ હૈયુ કાબૂમા રહેતુ નથી"

માનવીના મનનુ માપ આવા પ્રસંગે જ નીકળે છે. વાતોમા તો સૌ ભાઈ ભાઈઓના માટે શુભેચ્છાઓ વ્યક્ત કરતા હોય છે, પણ જ્યારે ત્યાગનો આવો કોઈક વિષમ પ્રસંગ આવે છે, ત્યારે એના ભ્રાતૃપ્રેમની કસોટી થાય છે. હમણા અહીં ટીપ કરીએ અને એમા માત્ર રૂપિયા નોધાવાના જ હોય અને ભરવાના ન હોય તો ટીપ કેટલે પહોંચે? લાખ, ક્રોડ કે અબજ કઈ માપ રહે? કારણ કે રૂપિયા લખાવવામા કોણ કજુસ બને? ભરવાના હોય તો ચિંતા ને? તેમ ભ્રાતૃભાવ, વિશ્વવાત્સલ્ય, નિર્દોષ પ્રેમ વગેરે શબ્દો વાપરવા સહેલા છે, પણ જ્યારે કસોટી પર ચઢે છે, ત્યારે જ એની કિમ્મત થાય છે આજે શબ્દો સોઘા બન્યા છે, કર્તવ્ય મોઘુ બન્યુ છે, કર્તવ્યનો દીવડો પ્રગટશે તો જ પ્રકાશ મળશે કર્તવ્ય વિનાના ભાષણોથી તો છે એના કરતા અધારુ વધશે એમ આજના યુગના આંદોલનો પરથી લાગે છે!

હૃદયના ઊંડાણમા કોતરાઈ જાય એવી ગંભીર વાણીથી શ્રી રામે કહ્યુ "ભાઈ! હુ જાણુ છુ કે પ્રેમ બળવાન છે પણ એ તુ કેમ ભૂલી જાય છે કે પ્રેમ કરતા પણ કર્તવ્ય મહાન છે! કર્તવ્યની વેદી પર પ્રેમનુ બલિદાન આપવુ એમા જ માનવની મહત્તા છે!

ધર્મ સમરમે કભી ભૂલકર, ધૈર્ય નહીં ખોના હોગા
વજ્રપ્રહાર ભલે શિર પર હો, કિન્તુ નહીં રોના હોગા

માટે કહુ છુ કે શોક કર્યા વિના કર્તવ્યના પથે લાગી જા"

આ વચનો સાભળતા શ્રી ભરતથી ન રહેવાયુ એમનો આત્મા મમતાથી દ્રવી ગયો એમણે કહ્યું "ભાઈ! આ વાત હુ જાણુ છુ પણ માનવીનુ મન એ નિર્બળતાના પરમાણુઓથી ઘડાએલુ છે એટલે કો'કવાર એ દ્રવી જાય છે, છતા હુ આપની આજ્ઞા શિરોવદ્ય ગણુ છુ આપ મને આ રાજ્યધુરા વહન

કરવાની આજ્ઞા કરો છો તો હું પણ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આ અયોધ્યાના મહાન સિંહાસન પર હું નહિ બેસું પણ શ્રી રામની પાદુકાઓ બિરાજશે રાજ્યાભિષેક ભરતનો નહિ પણ શ્રી રામના ચરણુની ચાખડીઓનો થશે. આજથી ભરત એક રાજા તરીકે નહિ, પણ શ્રી રામના ચરણોની પાદુકાઓની આજ્ઞા ઉઠાવનાર સેવક તરીકે રહેશે " એમ કહી આંસુ નીતરતી આંખે શ્રી ભરતે શ્રીરામના પગની ચાખડીઓ ખેંચી લીધી (અહિં સભામા તાળીઓનો જોરદાર ગગડાટ થતા પ્રવચનકારે કહ્યુ) તમે શાંત થાઓ તાળીઓ ન પાડો શાંતિથી સાંભળો આ તો તમને લાગણીઓનો ઉછાળો આવ્યો છે, એટલે તમે તમારો હર્ષ વ્યક્ત કરો છો પણ આ પ્રસંગ ઉપર તો તમારે તાળીઓ પાડવા કરતા, ઊંડો વિચાર કરવાની જરૂર છે આપણા જીવનમા આવો ભ્રાતૃભાવ અને સાચો ત્યાગ આવી જાય તો આજ સંસાર જે સળગતો લાગે છે એને બદલે એ સ્વર્ગનું નંદનવન બની જાય

કલહના અંગારા ઝરતા આ સંસારમા પ્રેમધર્મના આવા સુધાબિન્દુઓ વર્ષાવા માંડે તો સંસાર કેવો મધુર અને ભવ્ય લાગે ? પણ વિષય અને મત્તાના કીડાઓએ આ સંસારમા અર્થ ને કામના અંગારા ભરીને આ સંસારને દાવાનળ જેવો બનાવી દીધો છે જીવનદ્રષ્ટાઓ કહે છે કે, તમે આ સંસારમા નન્દનવન જેવા ઇચ્છતા હો તો આ સંસારને એક મુસાફરખાનુ સમજીને જીવો રહો ત્યાંસુધી સૌ મૈત્રી ને પ્રેમભર્યા સમ્બન્ધોથી રહો અને જવાની પળ આવે તો ગભરાઓ નહિ અને મૃત્યુને પણ કહો કે, "દોસ્ત ! કંઇ જ વાંધો નથી હુ તૈયાર જ છુ ચાલો, હવે વિલંબ કરવાની કંઇ જ જરૂર નથી " બોલો, મૃત્યુ માટેની આવી તૈયારી છે ? નથી ~ કારણ ? કારણ કે માણસ જીવનનો ધર્મ સમજ્યો નથી ધર્મ સમજ્યો હોય ~ ર

કે, મરણ એ તો પ્રકૃતિ છે, અને જન્મ એ જ વિકૃતિ છે. મૃત્યુ કે જે પ્રકૃતિ છે, સ્વભાવ છે, એથી ગભરાવુ શા માટે? જે અનિવાર્ય છે તેથી ડરે શુ વળે? મૃત્યુ ન જોઈતુ હોય તો જન્મને અટકાવો. અને જન્મને અટકાવવા માટે જીવનનો ધર્મ સમજો. જે માણસ મનુષ્ય બનવા છતા પોતાનો ધર્મ સમજતો નથી તે કેવો કહેવાય? સભામાથી અવાજ આવ્યો "પશુ જેવો" અને પશુમા ય ભયકર સિહ જેવો જ કહોને! સિહ સાથે માણસની સરખામણી કરુ તો તમે બહાર જઈને મારે માટે શુ કહો? કહોને કે "માણસ જેવા માણસને જગલી સિહ સાથે સરખાવ્યો" પણ તમે ગમે તે કહો તેનો મને વાધો નથી આજ તો હુ તમારે જ મોઢે કબૂલ કરાવવાનો છુ કે ધર્મને ભૂલે તો માણસ સિહ જેવો ક્રૂર ખરો કે નહિ!

માણસે સિહને ત્રણ હલકા વિશેષણો આપ્યા જગલી, હિસક અને ક્રૂર અને એના જ પ્રતિસ્પર્ધી ત્રણ શ્રેષ્ઠ વિશેષણો પોતાની જાત માટે વાપર્યાં શહેરી, અહિસક અને સૌમ્ય. પણ આ વિશેષણો કોના માટે કેટલા સાર્થક છે એનો વિચાર તો કરવો જ રહ્યો ને? સિહ શિકાર કયારે કરે? ભૂખ્યો થાય ત્યારે ભૂખ ન હોય તો એ કોઈનોય શિકાર ન કરે એની બાજુમા થઈને એક નાનુ બાળક પસાર થાય તોય એની સામે એ મીટ પણ ન માંડે કારણ કે એનુ પેટ ભરેલુ છે પેટ ભરેલુ હોય તો વ્યર્થ શિકાર શા માટે કરે? કારણ કે એને સગ્રહ કરવાની જરૂર નથી હવે તમે મનુષ્યનો વિચાર કરો મનુષ્ય શિકાર કયારે કરે? ભૂખ્યો હોય તો જ એ શિકાર કરે કે પેટ ભરેલુ હોય તોય એ જગતને લૂટયા જ કરે? આજે લોકોને નીચોવનારા, કાળાબજાર કરનારા, વસ્તુઓનો અપરિમિત સગ્રહ કરનારા, બજારને ઊંચો-નીચો કરનારા શુ બધા ભૂખ્યા છે? લોકોને ચૂસીને કરોડોના માલિક બન્યા છતા લૂંટ

અટકતી નથી જેમ ધન વધતું જાય તેમ શિકારીવૃત્તિ વિકસતી જાય આનું કારણ શું? કારણ કે, માણસને પેટ નથી ભરવું પણ મોટા પટારા ભરવા છે છતાં માણસ શહેરી અને સિંહ જંગલી! સંતોષમાં મગ્ન રહેનારો સિંહ જંગલી ગણાય અને અસંતોષથી જગતને લૂંટનાર શહેરી ગણાય!

હવે બીજી વાત પર આવો સિંહ શિકાર ક્યારે કરે કે ભૂખ લાગી હોય ત્યારે પણ એ શિકાર કરે કોનો? નાનકડા ઉંદર કે સસલાનો એ શિકાર કરે એમ માનો છો? ના, ના એ નાના ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓનો શિકાર કદી ન કરે એ પોતાના સમોવડિયા હોય એવા પ્રાણીઓનો જ શિકાર કરે મદોન્મત્ત હાથી કે એવા મોટા પ્રાણીઓને જ એ પકડે હવે, મનુષ્ય કોનો શિકાર કરે? શું પોતાના જેવા સમૃદ્ધ માણસને એ છેતરી શકે ખરો? એ તો કોઈ ભોળા, નિર્દોષ અને ઓછું ભણેલાને છેતરવાનો પોતાથી મોટા માણસનો શિકાર કરવા જાય તો એના દાંત ખાટા થઈ જાય! એવા મોટાના તેજમાં તો માણસ પતંગિયો થઈને પડતો હોય છે એવાનો શિકાર કરવા જાય તો એ પોતે જ એનો શિકાર થઈ જાય માણસ તો પોતાથી ઊતરતો હોય, એને શીશામાં ઉતારવાનો અને ભોળાને છેતરી મનમાં મલકાવાનો, છતાં માણસ અહિંસક અને સિંહ હિંસક હલકા જંતુ પર ત્રાપ નહિ મારનારો સિંહ ભયંકર ગણાય અને નાના માણસોને જ છેતરવામાં બહાદુરી માનનારો માણસ દયાળુ ગણાય!

હવે ત્રીજી વાત સિંહ શિકાર ક્યારે કરે, એ જાણ્યું. શિકાર કોનો કરે, એ પણ જાણ્યું હવે શિકાર કઈ રીતે કરે, એ વિચારીએ સિંહ અણધાર્યો કોઈનાય પર ન ત્રાટકે. ત્યારે એ કઈ રીતે ત્રાટકે? પહેલા એ ગર્જના કરે, ત્રાડ નાખે, પૂછડું પછાડે, સામાને ચેતવણી આપે, અને સાવધાન કરી એ ત્રાટકે!

(૩)

સત્ય

ગિરિરાજના કોઇ ઉન્નત શિખર ઉપર ચઢવુ હોય તો એકદમ કુદકો મારી ઉપર ન જવાય પણ ક્રમેક્રમે સોપાનદ્વારા ઉપર પહોચાય, તેમ માનવતાના ઉન્નત શિખરે પહોચવા માટે પણ જ્ઞાનીઓએ ચાર સોપાન નક્કી કર્યા છે શૂર, પંડિત, વક્તા ને દાતા જેનામા શૌર્ય હોય તે શૂર, જેનામા પાંડિત્ય હોય તે પંડિત, જેનામા વક્તૃત્વ હોય તે વક્તા અને જેનામા દાતૃત્વ હોય તે દાતા ગયા રવિવારે આપણે વિચારી ગયા કે રણમા જિતે તે શૂર નહિ, પણ ઇન્દ્રિયોને જિતે તે શૂર, શાસ્ત્રો ભણી જાય તે પંડિત નહિ, પણ ધર્મને આચરે તે પંડિત, તેવી જ રીતે વાણીનો વિલાસ કરનારો એ વક્તા નહિ પણ સત્યને ઉચ્ચારે તે વક્તા

સત્યના સિદ્ધાન્તની સભા

ઇંગ્લેન્ડમા એક સંસ્થા છે (Pedlock Society) આ મંડળમા ઉમરાવ કુટુંબથી માંડીને ગરીબ કુળમા જન્મેલો માણસ પણ સભ્ય થઈ શકે છે એ મંડળની વિશિષ્ટતા એ છે કે એના નિયમોને નહિ પાળનાર વડાપ્રધાનને પણ માન ન મળે, જ્યારે એના નિયમોને પાળનાર એક સામાન્ય વ્યક્તિને પણ માન મળે, એવુ એનુ બંધારણ છે અને એના બંધારણીય સિદ્ધાન્તો અનુસાર જે વર્તે તે જ એનો સભ્ય ગણાય એના સભ્યો તો મુઠ્ઠીભર જ છે, પણ જે છે તે ખરેખરા છે ! એમા દાખલ થનારે આટલી પ્રાથમિક વિધિ કરવાની હોય છે ત્યા એક ચાદીનુ તાળુ ને સોનાની કૂચી છે, સભ્ય થનારે એ તાળાને ત્રણ વાર ઉઘાડવાનુ ને ત્રણ વાર બંધ કરવાનુ હોય છે.

આ રીત આપણને કેટલી વિચિત્ર લાગે ? પણ આપણે જો ઊંડા ઉતરીશું તો આપણને ખબર પડશે કે આ ઉઘાડવાસ કરવાની પાછળ કેવો ભવ્ય ઉદ્દેશ છે !

તાળુ વાસનારો આવો સંકલ્પ કરે છે કે. આજથી હું મનથી કોઈનું ય બૂરું ચિન્તવવાનું બંધ કરું છું, વચનથી કોઇનું ય ખરાબ બોલવાનું બંધ કરું છું, ને કાયાથી કોઈનું ય ખરાબ નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું. ચાંદીના તાળાને સોનાની ચાવીથી બંધ કરું છું. એટલે ચાંદી જેવા ઉજ્જવળ મુખને હું પ્રતિજ્ઞાની સુવર્ણકૂંચીથી બંધ કરું છું આ તાળુ ત્યારે જ ઊઘડશે કે જ્યારે આમાંથી સત્યની કે પ્રશંસાની વાણી ટપકશે, અસત્ય કે નિન્દા માટે તો આ મુખ હવે પછી બંધ છે મારા નયનો સત્યને જોશે, અસત્યને નહિ, મારા કાન સત્યને સાંભળશે, અસત્યને નહિ, મારી જીભ સત્યને ટપકાવશે, અસત્યને નહિ ! મનથી, વચનથી, કાયાથી કોઇનું ભલુ થશે તો કરીશ, ભલુ ન થાય તો કંઈ નહિ, પણ કોઇનું બૂરું તો નહિ જ કરું.

આ જ વાતને ભારતના તેજસ્વી સંતો હજારો વર્ષોથી પોતાના જીવનદ્વારા કહેતા આવ્યા છે

વચન-રતન મુખ કોટડી, ચૂપ કર દીજે તાળ,
ઘરાક હોય તો ખોલીએ, વાણી વચન રસાળ

વચન એ તો રત્ન છે મુખ એ આ મહામૂલા રત્નોને રાખવાની તિજોરી છે રત્ન કંઈ જેમ તેમ અને જ્યાં ત્યાં રખાય ? એ તો બંધ તિજોરીમાં જ શોભે પણ સદાકાળ કંઇ તિજોરી બંધ રખાય ? ઘરાક આવે, કોઈ ખરીદનાર આવે, કોઇ સારો પારખુ આવે તો તિજોરી ખોલવી જ પડે. પણ ખોલ્યા પછી તો એ રત્નો એવી રીતે સચ્ચાઈથી બતાવવા કે જોનાર પણ

ઊઠે એ વચન-રત્નમાં પ્રિયતાના પાસા હોય, હિતચિન્તનનો આકાર હોય, સત્યના પ્રકાશિત કિરણો હોય, તો જોનાર પણ વાહ વાહ ! પોકારી જાય ! હું કહું છું કે સત્ય, તથ્ય ને પથ્યથી ભરેલું આપણું વચન હોય તો, એની આગળ કોહિનૂર પણ કંઈ જ હિસાબમાં નથી !

ઘણા વખત પહેલાં આગમ-સાહિત્યમાં વાણીના આઠ ગુણો મે વાંચ્યા હતા. મને થયું કે આ આઠ ગુણોથી યુક્ત આપણું વચન હોય, તો તો આ સંસારમાં ય શાન્તિનું સ્વર્ગ ઊભું થાય ! તે આઠ ગુણોને હું આપની આગળ મૂકું છું વાણીનો પહેલો ગુણ તે મધુરત્વ.

આપણું બોલવું એવું હોવું જોઈએ કે જેમાંથી મધુરતા ટપકે, મીઠાશ ઝરે, વાણીમાંથી સૌન્દર્ય નીતરે, સાંભળનારના કાન પણ એ પ્રિય વચન ફરી ફરી સાંભળવા તલસે. વાત એકની એક જ હોય, પણ એક માણસ એવી મીઠાશથી રજૂ કરે કે સાંભળનાર આનન્દથી ડોલી જાય, જ્યારે એ વાત બીજો એવા કટુ શબ્દમાં મૂકે કે સાંભળનાર હસતો હોય તો રડી પડે. મધુર શબ્દોમાં માતાને કહ્યું હોય કે 'કેમ છો મારી મા ?' તો માતા ખુશ થઈને કહેશે કે 'આવને મારા ભા !' પણ એ જ વાત કટુ શબ્દમાં કહી હોય કે 'કેમ છો બાપની વહુ ?' તો ઉત્તર મળશે કે "તારું કાળજું ખાઉં ?" શબ્દોમાં કેવો જાદુ છે ! એક જ વાત રજૂ કરવામાં પણ કેટલું અંતર ? કવિએ કહ્યું છે

શબ્દ શબ્દ તું ક્યા કરે ? શબ્દકો હાથ ન પાવ,
એક શબ્દ ઔષધ કરે, એક શબ્દ કરે ઘાવ

શબ્દને હાથ કે પગ ભલે નથી, પણ એનામાં એવી તાકાત છે કે સુંદર રીતે એનો ઉપયોગ થયો હોય તો એ દાઝેલા હૈયાના ઘા પર મલમપટ્ટાનું કામ કરે, પણ એ જ શબ્દને અબૂઝ રીતે

વાપર્યો હોય તો કોઈના દિલમા ન હોય તો ય જખમ ઊભો કરે એટલા માટે આપણી વાણી મધુર હોવી જોઇએ

મધુરતાનુ તો સમજ્યા, પણ મધુરતાના નામે ખુશામત આવી જાય તો ? તો તો જુલ્મ થાય એ વાણી જ પતનનુ સાધન થાય ન બોલવાને ઠેકાણે બોલે અને બોલવાને ઠેકાણે મૌન થઇ જાય તો કેવુ અયોગ્ય થાય ? એટલે બીજો ગુણ છે નિપુણમ્

વચન જેમ મધુર હોય તેમ સાથોસાથ નિપુણ પણ હોવુ જોઇએ જેની વાણીમા નિપુણતા હોય તે ખોટી ખુશામત કરે નહિ કોઇની ખોટી શેʼમા તણાય નહિ અને કોઇ બનાવવા આવે તો અવસરે એને ચેતવ્યા વિના પણ રહે નહિ

એક કૂલણજી પતિ વાર વાર પોતાની પત્ની આગળ પોતાના કુળ, જાતિ, ગૌત્ર અને કુટુમ્બના વખાણ કરતો, આથી સ્ત્રી કટાળી જતી એક વાર પતિએ પૂછ્યુ ʻમારા સગાઓ પર તારો પ્રેમ કેવો છે?ʼ નિપુણ શબ્દોમા પત્નીએ ઉત્તર વાળ્યો ʻપ્રાણનાથ! આપના સગાઓ પર મારો પ્રેમ કાં ન હોય ? હુ તો મારી સાસુ કરતાય આપની સાસુને વધારે ચાહુ છુ !ʼ આ મધુર છતા નિપુણ ઉત્તર સાભળ્યા પછી એના પતિને થઇ ગયુ કે અહિંથી ખોટી બડાઇ કે ખુશામત નહિ મળે આ ઉત્તરમા મધુરતા ને નિપુણતાનુ મિશ્રણ છે

ત્રીજો ગુણ છે સ્તોકમ્ । સ્તોક એટલે થોડુ બોલવુ ખરુ પણ થોડુ બોલવુ જરૂર પૂરતુ જ બોલવુ બહુ બોલ બોલ કરનારાના વચનની કિંમત હોતી નથી બહુ ભાષણો કરનાર, જ્યા ત્યા ને જ્યારે ત્યારે શિખામણ દેનાર વાચાળમા ખપી જાય છે એના પર લોકોને વિશ્વાસ બેસતો નથી એ બોલે તો લોકો

એને શાન્તિથી સાભળે નહિ અને સાભળે તો એના પર વિશ્વા
બેસે નહિ, માટે થોડુ બોલવુ જરૂર પડે ત્યારે બોલવુ અ
થોડા શબ્દોમા ઘણુ કહેતા શિખવુ એક પ્રસગ મને ય
આવે છે મુબઇમા પૂ આગમોદ્ધારક આચાર્ય મહારાજ
સાગરાનન્દસૂરીશ્વરજી મહારાજને વદન કરવા એક ગૃહસ્થ આ
હતા બે માળ ચઢીને પેલા ભાઈ ઉપર આવ્યા આવનાર
શરીર જરા ભારે હતુ એ હાફી ગયા વદન કર્યા પછી સ્મિ
કરી એમણે કહ્યુ–' સાહેબ, આપ તો બહુ જ ઊચે બિરા
છો?' મહારાજશ્રીએ સ્મિત કરી માર્મિક ઉત્તર વાળ્યો
'હા, ભાઈ! અમે ઊચે છીએ એટલે જ તો તમે વદન કર
આવો છો!'

આ વાક્યમા શ્લેષ હતો એટલે કે અમે સદ્ગુણ
સિહાસન પર છીએ એટલે તમે વદન કરો છો સદ્ગુણો
હોય તો અહી કોણ આવે? આ ટૂકા ઉત્તરથી પણ આપ
મન આનન્દ પામે છે, કારણ કે આ ઉત્તરમા મધુરતા, નિપુણ
ને અલ્પતાનુ મનમાણુ સમિશ્રણ છે!

कार्यपतितम्–ચોથો ગુણ તે ખાસ કઇ કાર્ય હોય તો
બોલવુ, નહિ તો મૌન રહેવુ મૌનથી વાણીનુ મૂલ્ય વધે
મૌનથી વાણીમા ચિન્તન આવે છે મૌનથી વચનમા
આવે છે અને મૌન પછી પ્રગટેલી વાણીમા કોઇ અ
જુસ્સો હોય છે એવી વાણી સાભળવા ઘણા હૈયા તલસ
હોય છે પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિને લઇને આજ કેટલાક કોઈ ઠેક
ખાતુ લે તોય ભાષણ ઠોકે જ્યારે રશિયામા સ્ટેલિન જ
વગર કદી ન બોલે એનુ પરિણામ એ આવ્યુ કે આપ
આગેવાનોને સાભળવા કોઇ તૈયાર નથી ત્યારે સ્ટેલિન કય
શુ બોલશે એ માટે લોકો સાભળવા તલસી રહ્યા છે! મ
કાર્ય વિના નકામી વાત ન કરવી, વ્યવહારમા પણ આપ

ઘણા માણુમો એવા જોવા મળે છે કે જેમને બોલવાનુ ન મળે તો આફરો ચડે! બોલે ત્યારે જ જપ વળે. એ બોલે ત્યારે એની વાતમા ન હોય માથુ કે ન હોય પગ જેમ આવે તેમ આડે ધડે ફેંકે રાખે! અન્તે સાસળનારના મનમા થાય કે આ બલા કયારે જાય? માટે જરૂર પૂરતુ બોલવુ.

ગર્વરહિતમ–આપણી વાણી ગર્વવિહોણી હોવી જોઇએ. વાતવાતમા આપબડાઇ કરવી, પોતાની જ વાત આગળ ધરવી, પોતે શુ કયુ અને શુ નથી કર્યું એનુ લબાણથી વિવેચન કરવુ–આ બધુ અભિમાનનુ–સૂચક છે જ્યારે માણસ આપ બડાઈ કરતો હોય છે ત્યારે વિવેકી સાભળનાર તો એના પર મનમા હસતો હોય છે, પણ જાતપ્રશસામા પડેલા માણસને એ સામે ધ્યાન હોતુ નથી પોતાની પ્રશસામા પડેલો માણસ વિવેકશક્તિ ખોઇ બેઠો હોય છે અને અવિવેકી માણસ સામા માણસને સમજવા જેટલો શક્તિશાળી કયાથી થાય? અભિમાની માણસ કેવો વિવેકશૂન્ય બને છે તેનો તમને એક દાખલો આપુ

દાદાભાઈ નવરોજજી ઇગ્લેડમા એક વાર ત્યાના ઉમરાવો સાથે ખાણુ લેતા હતા સારા સારા બુદ્ધિશાળી માણુસોએ એ પ્રસગે હાજરી આપી હતી વાત વાતમા એક વાત ઉપર જરા વધારે પડતી ચર્ચા થઇ એમા દાદાભાઇએ પોતાનો મત દર્શાવ્યો ત્યા બેઠેલ એક બાનુએ અભિમાનભર્યા શબ્દોમા ટીકા કરતા કહ્યું ('What these ugly and black Indians can understand about it?') 'કદરૂપા અને કાળા હિન્દુસ્તાનીઓ આ બાબતમા શુ સમજે?' આ સાભળી દાદાભાઈ નવરોજજીએ ખીસામાથી આરસી કાઢી, એ બાનુના મુખ આગળ ધરી નમ્રતાથી કહ્યુ ('You can

see your face in it) 'તમે તમારું મોઢું આમાં જોઈ શકો છો !' કારણ કે આ સ્ત્રીના મુખ કરતાં પોતાનું ઉજ્જવળ ને પ્રતિભામય પણ મુખ જ એની કાળાશ ને કદરૂપતા પૂરવાર કરવા પૂરતું હતું આથી સૌ હસી પડ્યા

વિવેકી માણસે તો કામ જ એવું કરવું જોઈએ કે જેથી એનું કામ જ એની પ્રશંસા કરે માણસને તો બોલવાની ય જરૂર ન પડે, અને અભિમાન કરતાં નમ્રતાપૂર્વક મૂકવામાં આવેલી વાતને લોકો શાન્તિથી સાંભળે છે બોલનાર નમ્ર રીતે બોલતો હોય તો એના પ્રત્યે લોકોને સહાનુભૂતિ પ્રગટે છે, અને બોલનારના શબ્દો સામાના હૈયામાં સોંસરા ઉતરી જાય છે નમ્રવાણી એ વાચાનો અલંકાર છે

અતુચ્છમ્-વાણી તુચ્છ ન હોવી જોઈએ વાણીમાં પ્રૌઢતા, ગંભીરતા અને સહૃદયતા હોવી જોઈએ આજ આપણા ઘરોમાં કેવી તુચ્છ વાણી બોલાઈ રહી છે ! ગાળો, તોછડાઈ ને અસભ્યતાથી છલકાતા આજના ઘરો જોઉં છું, ત્યારે હૃદયને ક્ષોભ થાય છે ઉચ્ચ કહેવાતા માણસોના ઘરો પણ આજ કેવા સંસ્કારહીન બનતા જાય છે ! આર્યાવર્તના ઘરોમાં પત્ની પતિને 'આર્યપુત્ર' 'દેવ' 'નાથ' કહીને સંબોધતી અને પતિ પત્નીને 'દેવી' કહીને સંબોધતો, એના બદલે આજ તોછડાઈભર્યા અયોગ્ય સંબોધનોથી ગૃહો ગાજી રહ્યા છે બાપ દિકરાને ખોળામાં બેસાડી રમાડતો હોય અને બાળકને રમાડતાં રમાડતાં લાડમાં બાપ કહે છે 'મારો સાળો બહુ તોફાની' હું એને પૂછું છું કે 'ભાઈ! આ છોકરો તારો સાળો ક્યારે થયો ? કઈ રીતે થયો ?' ત્યારે કહેશે કે 'હું તો અમસ્તો જ બોલું છું. આમ બોલાય છે !' પણ પોતે શું બોલે છે એનું ભાન નથી છોકરાના કાનમાં ગ્રામીણતાનું કેવું ઝેર રેડાય છે એનો એને ખ્યાલ નથી છોકરી પાણીનું બેડું ભરીને આવતી

હોય અને ઠોકર વાગે ને બેડુ ફૂટી જાય તો મા એ દિકરીને કેવા હલકા ને તુચ્છ શબ્દોથી ઠપકો આપવાની શરૂઆત કરે? હુ નહિ કહુ તમે જ કહો હવે તમે નહિ કહો તોય ચાલશે, મનમા સૌ સમજે છે મૂળ વાત તો એ છે કે-આપણા શબ્દોમા તુચ્છતા વધી ગઈ છે આજ સુધરેલા માણસો પણ કેવુ તુચ્છ બોલે છે, તે આ પ્રશ્નોત્તર પરથી સમજાશે

એક શેઠે નોકરને તુચ્છતાથી કહ્યુ 'સાલા! તારામા જરા ય અક્કલ નથી' નોકરે નમ્રતાથી ઉત્તર વાળ્યો 'વાત સાચી છે શેઠ! મારામા અક્કલ નથી જ મારામા અક્કલ હોત તો હુ તમારે ત્યા નોકરી ન કરત પણ તમને મારે ત્યા નોકર રાખત!'

બોલો, આમા બોલનારે શુ સાર કાઢ્યો? એના કરતા તુચ્છ-હલકા વચનો ન ઉચ્ચાર્યા હોત તો કેવુ માન રહેત? તુચ્છ વાણીથી મિત્ર હોય તો ય શત્રુ થાય, જ્યારે અતુચ્છ અને સભ્યતાભર્યા પ્રિય વાર્તાલાપથી શત્રુ હોય તોય મિત્ર થઇ જાય.

પૂર્વમક્લિતમ્-જે બોલવુ તે સકલનાપૂર્વક ને પહેલા વિચારીને બોલવુ વિચારના ગળણાથી ગળીને કાઢેલુ વચન અતિરમણીય હોય છે અને બોલેલા વચનને ફેરવવાનો પ્રસગ આવતો નથી બોલતા પહેલા વિચાર કરવો કે આ સ્થાનમા આ બોલવા જેવુ છે કે નહિ? આ બોલીશ તો તેનુ પરિણામ શુ આવશે? મારા બોલવાનો શો ઉદ્દેશ છે? અને જે બોલુ છુ તેની કેવી અસર થશે?-આ રીતે પહેલા તૈયારી કરીને કે વિચાર કરીને ઉચ્ચારેલ વાક્ય ધારી અસર કરી જાય અરે! એવુ વચન તો રત્ન કરતા ય વધી જાય

શબ્દ સરીખા ધન નહિ, જો કોઈ જાને બોલ,
હીરા તો દામે મિલે, શબ્દ ન આવે મોલ!

પ્રથમ માન આપનારા ધર્મનિષ્ઠ ન્યાયાધીશ છે!" તે જ ઘડીએ પોતે ઝભ્ભામાં સંતાડી રાખેલી નોટી બતાવતા ન્યાયાધીશે કહ્યુ "રાજન! સારું થયું કે તમે અદાલતને માન આપ્યું અને મારો ન્યાય માન્ય રાખ્યો. નહિ તો હું સોગન ખાઇને કહુ છુ કે તમે ન્યાયને ઠોકર મારી હોત તો, હું આ નોટીથી તમારા બરડાની ખબર અહીં જ લઈ લેત સારું થયું કે આપણુને બન્નેને સદ્દબુદ્ધિ સૂઝી!"

વાહ આ કેવો ન્યાય! કેવી ધર્મમય વાણી! આ પ્રસંગ શું કહે છે? આપણી વાણીમાં ધર્મ જોઈએ, ન્યાય જોઈએ, સત્ય ને પાવિત્ર્ય જોઈએ કોઇને ય આપણી વાણીથી અન્યાય ન થઈ જાય એવી કાળજી રાખી વક્તૃત્વ કરનારા કેટલા? આવા વિચારક વક્તા હોય તો પ્રજામાં કેટલી શાંતિ ને કલ્યાણકામના હોય? એટલે આ આઠ ગુણોથી યુક્ત વાણી બોલે તે વક્તા, નહિ તો બક્તા-લમાડ તો છે જ!

માત્ર ભાષણ સારું કરી જાય, વાણી શુદ્ધ બોલી જાય, એટલા માત્રથી જ્ઞાનીઓ એને વક્તા નથી કહેતા એમ તો કાશીમાં એવા કેટલાક વિદ્વાનો છે કે જે બોલવામાં વ્યાકરણની એક અશુદ્ધિ આવે તો જીભ કાપવા હાથમાં ચપ્પુ લઈને બેઠા હોય, પણ એ જ પંડિતો ગંગાના ઘાટ પર જાય ત્યારે ગાયત્રીનો જાપ કરતા જાય ને માછલું દેખાય તો લોટામાં નાખતા જાય એમને પૂછો કે આ લોટામાં શું? તો કહેશે 'જળદોડી' આવા વાચાળ પંડિતો પોતાનુ કે એના સમાગમમાં આવનારનુ શું કલ્યાણ કરે? એવી જ હાલત છે આજની વિદ્યાપીઠોના સ્નાતકોની! આ જ્ઞાનનો વાણીવિલાસ જનકલ્યાણ માટે નથી વધ્યો પણ લોકોને છેતરવા માટે અને અજાણોને આંજવા માટે વધ્યો છે! એટલે આજે માણસ વાણીનો ઉપયોગ પોતાના વિચારોને વ્યક્ત

કરવા માટે નહિ, પણ પોતાના વિચારોને છુપાવવા માટે કરી રહ્યો છે

માણસની વાણીમાં સત્ય ન હોય અને જૂઠ હોય તો એની બીજી સજા તો થવાની હોય ત્યારે થાય, પણ પ્રત્યક્ષ સજા તો એ મળે કે-એ સાચું બોલતો હોય ત્યારે પણ લોકો એને ખોટું માને છે, એ સોગન ખાઈને કહેતો હોય તોય એના વચન પર લોકોને વિશ્વાસ ન બેસે, માટે વાણી પવિત્ર જોઈએ અને એ વાણીને પવિત્ર રાખવા માટે તપ જોઈએ

જેમ આચારને શુદ્ધ રાખવા માટે તપ, વિચારોને શુદ્ધ ને સ્વસ્થ રાખવા માટે તપ, તેમ ઉચ્ચારને શુદ્ધ ને પવિત્ર રાખવા માટે પણ વાણીનો તપ કરવો જોઈએ

अनुद्वेगकर वाक्य, सत्य प्रियहित च यत् ।
स्वाध्यायाभ्यसन चैव, वाङ्मय तप उच्यते ॥

વાણી એવી હોય કે સાભળનારને ઉદ્વેગ ન થાય, સત્ય છતા મધુર ને હિતકર હોય, ઊંડા ચિન્તન અને અભ્યાસમાથી પ્રગટેલી હોય-આ વાણીનુ તપ! આવા તપથી માણસ એ માણસ બને છે તપ વિનાની, ચિન્તન વિનાની, અભ્યાસ વિનાની કર્કશ વાણી તો પશુઓ પણ બોલી શકે છે એમા માણસ બોલીને શુ વધારે કરે છે? આ હુ એકલો જ નથી કહેતો હો! ગીતા પણ કહે છે કે માણસની વાણી પાછળ તપશ્ચર્યા હોય તપશ્ચર્યાવિહોણી વાણી તો પશુની હોય!

એક જૂના વખતની વાત છે જ્યારે માણસો આટલા ચાલાક ને જૂઠાબોલા નહોતા પણ ભદ્ર ને સાચાબોલા હતા તે વખતે એક ગૃહસ્થને ત્યા સત પધાર્યા પણ આ ઘરનાં માલિક-શ્રી પુરત-અદાજથી 'ઘણા સુદર' ને ભલાં લાગતા

હતા પણ અંદરથી સાવ જ બેડોળ! એક મહિનાના પરિચયથી સંત ત્રાસી ગયા એ ઘરમાં સત્ય, ચિન્તન, સ્વાધ્યાય, મધુરતા કંઈ જ ન મળે એકલા બાહ્ય વૈભવના આડંબરનો કોલાહલ હતો સંતે મહિના પછી વિદાય વખતે આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું: 'માણસ બનજો!'

પુરુષ ધમાલિયો હતો એણે આ વાક્ય પર જરાય વિચાર ન કર્યો, પણ સ્ત્રી ભારે ચકોર, એ પામી ગઈ એણે પતિને પૂછ્યું આપણે માણસ નથી? શું ઢોર છીએ? સંતે 'માણસ બનજો' એમ કેમ કહ્યું? આ સાંભળી પુરુષને પણ જરા વિચાર આવ્યો વાત સાચી હતી સંતે આમ કાં કહ્યું? એણે મનમાં ગાંઠ વાળી એ ફરી મળશે ત્યારે પૂછીશ

કોઈ પણ વચન પર ઊંડાણથી વિચાર કરીએ તો જ વક્તાની વાણીનો મહિમા સમજાય, નહિ તો શ્રવણ માત્ર એક વ્યસન બની જાય વ્યસની માણસ પ્રવૃત્તિ કરે ખરો પણ એમાંથી પ્રકાશ ન મેળવે પ્રકાશ તો ઊંડા ચિન્તનથી જ મળે

બે વર્ષ પછી ફરી સંત પધાર્યા ત્યારે પેલી સ્ત્રીએ પૂછ્યું 'મહારાજ! માણસ થજો એનો અર્થ શું? શું અમે ઢોર છીએ?' સંતે પોતાની પાસે એક કાચ હતો તે આપતાં કહ્યું "લો આ કાચ, આ કાચ એવો અદ્ભુત છે કે એના ઉપરના ભાગમાં જોશો તો તમે માણસ દેખાશો અને અંદરના ભાગમાં જોશો તો તમે જે છો તે દેખાશો."

સ્ત્રીએ કાચના અંદરના ભાગમાં જોયું ને એ ચમકી! 'કાં?' પતિએ પૂછ્યું ભડકીને કહ્યું "ઓ, બાપ રે! હું તો આમાં કૂતરી દેખાઉં છું અને શેરીના નાકા પર ઊભી રહીને ભસી રહી છું હાય રે! હું કૂતરી?" ઉતાવળિયા પુરુષે કહ્યું 'આમ લાવ, મને જોવા દે' અને પોતાની જાતને જોતાં જ

એણે રાડ પાડી ' અરે, આ શુ ? હું ગધેડો ? ઉકરડા પર ઊભો રહી ભૂકનાર હુ ગર્દભ ? અરે, મહારાજ ! જુલમ કર્યો રે તમે ! અમને આમ જાનવર કા બનાવો ? '

સંતે કહ્યુ " ભલા માણસો ! આમાં હુ શુ કરુ ? તમે જે રીતે જીવો છો તે રીતે આમા દેખાઓ છો ! માણસ બહારનો આકાર ગમે તે મેળવી શકે, પણ અંદર કૂતરા જેવો છે કે માણસ જેવો તે જ ખરો પ્રશ્ન છે જે મનથી સત્યને પૂજતો નથી, સત્યને ઉચ્ચારતો નથી, સપને આચરતો નથી અને જેના મન ને વાચાનો મેળ નથી તે મનુષ્ય હોવા છતા પશુ છે તે ભાષણ કરતો નથી પણ ભસે છે, બોલતો નથી પણ બકે છે ! "

આજનુ વ્યાખ્યાન એટલે વાણીના તપની વિચારણા જીવન ગભીર વિચારણા માગે છે બહાર તમે ગમે તે હો, હું એ અગે કઇ જાણવા નથી માગતો, તમે અદર આવો, અદર તમે કેવા છો તે મને કહો સત્યનો ઝભ્ભો તો પહેર્યો પણ એ ઝભ્ભા નીચે શુ છે તે મને કહેશો ? બોલો, મારા ભાઈઓ ! બોલો ! આજ નહિ બોલો તો ક્યારે બોલશો ? મન ને વાણીનો સુમેળ છે કે કમેળ ? મન ને વાણીએ આપણા જીવનને સગીતમય બનાવ્યુ છે કે બસૂરુ ? જીવનમા શુ છે આનન્દ કે અફસોસ ?

કોઈને ગુમડા થયા હોય અને ભારે કોટ પહેરીને ફરતો હોય તો કોને ખબર પડે કે આ કપડા નીચે ગુમડા ખદબદી રહ્યા છે ? ગુમડા ભલે બહાર ન દેખાય પણ અદર તો પીડા થાય ને ચળ ઉપડે ને ? લોહી નીકળે ને ? તમને કોઇ દિવસ અસત્યનુ ગુમડુ ખટકે છે ખરુ ? એની પીડા થાય છે ખરી ? અસત્યની પીડા જગાય નથી થતી ? કાંઈ નહિ આજ નહિ થાય તો મરતી વખતે આ ચિત્રો નજર સામે ખડા થશે ભૂતાવળની જેમ નાચ્યા કરશે અને અસત્યવાદીને મૂઝવી મારશે પણ જો

આપણા જીવનમા સત્યનો સૂર્ય ચમકતો હશે તો અન્ધકારનો જરા ય ભય નથી

આપણે નાનીશી વસ્તુ ખોઇએ છીએ ત્યા કેટલો બધો અફસોસ થાય છે એક રૂપિયો ખોવાઈ ગયો હોય તો કેટલી ચિંતા થાય? પણ આજે આપણો આત્મા આખો ને આખો અસત્યમા ખોવાઈ ગયો છે એનો જરા ય વિચાર આવતો નથી, આ કેવુ આશ્ચર્ય!

આજકાલ કેટલાક ભોળા માણસો આવે છે અને કહે છે – 'કંઇક મંત્ર બનાવો, કંઇક સિદ્ધ થાય એનો જાપ દેખાડો આપને વચનસિદ્ધિ આવડે છે' હું કહુ છુ કે 'અરે, ભોળા જીવો! આમ ભ્રાન્તિમા ખોટા કા ભમો છો? પ્રિય, પથ્ય ને સત્ય એ વચન–સિદ્ધિનો મંત્ર છે! સત્યના પ્રકાશથી ઝળકળતુ સુમધુર હિતવચન એ રામબાણ છે, એ અન્દર છે જેને વાગે તે વિંધાયા વિના ન રહે એ વચન જેના દિલમા પેસે ત્યા પ્રકાશના દીવડા પ્રગટે!"

આજનુ વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કરતા એટલુ જ કહુ કે सत्यवादी भवेद् वक्ता। સાચો વક્તા તે છે કે જેની વાણીમાથી સત્યનો પ્રકાશ ઝરે છે! Not only with our lips, but in our lives–એકલા હોઠમાથી નીકળતા શબ્દોથી નહિ પણ આપણા જીવનમાથી પ્રગટતા સત્યના તેજથી આપણી વાણીને રંગી સાચા વક્તા બનીએ!

: ૪ :

દાતા

માનવતાના સોપાન અંગે આપણે ત્રણ સોપાનનુ વિવેચન કરી ગયા આજે ચોથા સોપાનનો વિચાર કરવાનો છે ચિન્તકો શબ્દના ઊંડાણમા કેવુ રહસ્ય મૂકે છે તે જુઓ એ કહે છે કે

न दाता अर्थदानत કેવળ ધન વાપરવા માત્રથી દાતા નથી બનાતુ અને માત્ર પૈસા ખર્ચવાથી દાતા થઈ શકાતું હોય તો દાતા भवति वा न वा-દાતા હોય કે ન પણ હોય, આવો ગભીર ભાવ ન કહેત ચિન્તકો જાણે છે કે કીર્તિ માટે, ગયેલી પ્રતિષ્ઠા પાછી મેળવવા માટે, પોતાના અપકૃત્યોને દાનના પડદા નીચે ઢાંકવા માટે અને કેટલાક પુણ્યથી પાપ ઢેલાય એવા ભાવથી પણ દાન કરનારા છે આવી ભાવના દાન પાછળ રમતી હોય તો એ દાન ન કહેવાય યાદ રાખજો કેવળ પૈસાથી આત્માની એકેય વસ્તુ ખરીદી શકાતી નથી, ધનથી ચેતનજ્યોતનુ એક પણ કિરણ પામી શકાતુ નથી ધનથી માન મળશે, સન્માન મળશે, પૂજા મળશે, પ્રતિષ્ઠા મળશે, કીર્તિ મળશે, અરે! જગતની કદાચ બધી વસ્તુઓ મળશે, પણ આત્મજ્યોતનુ કિરણ ધનથી મળવુ મુશ્કેલ છે એ આત્મજ્યોત મેળવવા માટે ધન સાથે મન પણ જોઈએ

આજકાલ જ્યા ત્યા સમાજમા અપાતા માનપત્રો અને દીવાલો પર ચોટેલી કુકુમ પત્રિકાઓને જોશો તો લાગશે કે આજ ધનથી કીર્તિ કેટલી સસ્તી મળે છે તેનુ આ પ્રદર્શન છે કેટલીક કુમકુમ પત્રિકાઓ વાચુ છુ ત્યારે તો માથુ શરમથી નીચુ નમી જાય છે મનમા એમ થાય કે આવા મોટા આચાર્યો આવા નાના માણસોને આવા મોટા વિશેષણો આપે છે! આખી જિંદગી સુધી ન કરવાના કામો કરીને વેઠા પૈસા એકાદ ઓચ્છવ પાછળ વાપરી નાખ્યા એટલે એમને આવા વિશેષણો આપવાના? આ ગૃહસ્થો માટે જે વિશેષણો વાપર્યા છે, તેટલા ગુણો તેમનામા હોય તો હુ કહુ છુ કે મોક્ષ એમનાથી જરાય દૂર નથી એમને હવે બીજુ કઈ જ કરવાની જરૂર નથી એ વિશેષણો જોતા તો એ તરી ગયા છે એમ જ લાગે! પણ હુ આપને જ પૂછુ છુ આ બધા વાપરેલા ઇલકાબો આપને સાચા લાગે છે?

નરરત્ન અને દાનવીર જેવા શબ્દો વપરાયા છે, એને ત્યા એક ભૂખ્યો માનવી જાય તો એને એક ટક પણ પ્રેમથી ભોજન મળે ખરુ ?

સભામાથી "ભોજન તો ન મળે પણ ગાળો તો મળે ને !"

તમે પણ ઠીક કહ્યુ શુ મળે ? ગાળો ? અને એવા માટે વળી આવા વિશેષણો ! કેવા દાનવીર ને નરરત્ન ! અને આ વિશેષણ આપનારાઓના વિશેષણો જોયા કે ? અર્ધી ક કોત્રી તો એમા જ ભરાઈ જાય છે ? આ ઇલકાબો જ એટલા બધા છે કે આમા નામ શોધવા જાઓ તો નામ પણ ન જડે, એટલે એ પણ એટલુ તો જાણે કે આ પદોઓમા આપણુ નામ અટવાઈ જશે એટલા માટે એમણે વાચનારને સગવડ કરી આપી છે, પોતાના નામ મોટા ટાઇપમા ને બીજા કલરમા છાપ્યા છે ! એ જાણે છે કે પદવીઓમા નામ અટવાઈ જવાની સભાવના છે ! અને કેટલીક પત્રિકાઓમા તો વળી ફોટા મૂકાવ્યા છે અને આ ફોટાવાળી પત્રિકાઓમા ગાઠિયા ને ચટણી બધાશે ને ગટરમા સડશે આશાતનાની હદ થઇને ! આવાઓને આજે કહેનાર કોણ ? આ નિર્નાયકનુ સૈન્ય કયા જશે એ ખબર પડતી નથી મને તો ભય લાગે છે કે કયાક નીચે ન ઉતરી જાય ! જેમ એક નૌકામા સો નાવિકો બેઠા હોય અને સૌ પોતાને ઠીક પડે તેમ હલેસા મારે તો નૌકાની જે દશા થાય એવી દશા આજ આ સમાજની છે!

આવી ધમાલમા દાના શોધ્યાય જડે ? આ તો સૌ કીર્તિ માટે લૂટાલૂટ કરવા નીકળેલા બહાદરો છે ! દાન લેનારા ઊચા સાદે પેલા કાળાબજારિયાઓના વખાણ કરે અને પેલા સમાજને લૂટવાની ધૂનમા પડેલા આ મહાનુભાવોના ગુણગાન ગાય એટલે પરિણામે બન્ને—ઓલ્લુ ભાખેલા ગુરુઓ અને સમાજને લૂટનારા વહેપારીઓ—સમાજમા માન ને પ્રતિષ્ઠા મેળવી જાય ભોળા લોકો આમા શુ સમજે ?

એક સુભાષિત યાદ આવે છે

उष्ट्राणां विवाहे तु गर्दभा वेदपाठकाः ।
परस्परं प्रशंसन्ति अहो रूपं अहो ध्वनिः ॥१॥

ઊંટભાઈના લગ્નમાં ગધાભાઈ ગોર બન્યા. ગોર કહે 'વાહ! ઊંટનું કેવું સુંદર રૂપ છે!' ઊંટ કહે 'વાહ! ગધાજીનો કેવો મીઠો ધ્વનિ છે!' આવી આ સમાજની દશા છે. આવા વાતાવરણમાં ગુપ્તદાન દેનાર દાતા ક્યાંથી પાકે? સાધર્મિકોને ટેકો આપનારા, એમનો હાથ ઝાલી ઉપર ચઢાવનારા અને પોતાના ગરીબભાઈની આર્થિક રીતે પીઠ થાબડનારા આ કારણને લીધે વાતાવરણમાંથી બહુ જ અલ્પ મળવાના. આ દાતાઓનો ઘણો પૈસો તો વાજાવાળા, બેન્ડવાળા, પ્રેસવાળા અને રંગબેરંગી મોટી મોટી કુંકુમપત્રિકા છાપવાવાળા ચાવી જાય છે. બે દિવસ વાહ, વાહ થાય! અને પછી હવા હવા થઈ જાય! પહેલાના જમાનામાં માણસને પાડવા માટે સ્વર્ગલોકમાંથી મેનકા ને અપ્સરાઓ આવતી, હવે એ નથી આવતી. કારણ કે એમને જોઈ માણસો ગાંડા થઈ જાય! એટલે આજના યુગમાં એ મેનકા ને અપ્સરા કીર્તિ ને પ્રશંસાના રૂપમાં આવે છે, અને માણસોને પાડી દે છે. આજ માણસની જન પ્રશંસા કરો એટલે ફુલાઈને ફુગ્ગો થઈ જવાનો. વિદ્વાનો આવાઓને સાચા અર્થમાં દાતા નથી કહેતા. ત્યારે દાતા કોણ? दाता भूतहिते रतः । પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણમાં જેનું મન રમે છે, તે દાતા. દેવાના ઊંડાણમાંથી પ્રગટેલી જીવદયાની ભાવનાવાળો દાતા. એટલે જ અભયદાન ઉત્તમ છે, ઉત્કૃષ્ટ છે. આવી દાતૃત્વની ભાવના પ્રગટ્યા પછી પોતાના પ્રભાવથી, પોતાના બળથી કે પોતાના અધિકારથી કોઈનેય ભય ના થાય, એની કાળજી રાખે. તમારા હાથમાં તો એક સોટી હોય તોય હાથ સીધો ન રહે! કાં એ સોટી ઝાડ પર વિંઝાય, કાં કૂતરાના

બરડામા પડે, કા કોઈ રસ્તામા જતા ઢોર પર ફરી વળે" એક સોટી પણ ન પચાવી શકાય તો બદૂક કે તલવાર તો કઇ રીતે પચાવી શકો? જ્ઞાનીઓ કહે છે સાચા દાતાની આસપાસ તો એવી હવા હોય કે સૌ અભયનો મુક્ત આનંદ માણતા હોય!

ચૈતન્યદેવનુ નામ તો તમે સાભળ્યુ હશે? માર્ગાનુસારીમા પણ કેવા ગુણો હોય છે તે હુ કહેવા માગુ છુ ચૈતન્યદેવ અને રઘુનાથ શિરોમણિ-બને સહાધ્યાયી અને બને પાછા મિત્ર દોસ્તી એવી કે પુષ્પને પરિમલ જેવી કદી છૂટા ન પડે અથવા એમ કહીએ તો ચાલે કે મિત્ર તો ઢાલ જેવા હોવા જોઇએ.

મિત્તર ઐસા કીજિયે, ઢાલ સરીખા હોય,
સુખમે પીછે પડ રહે, દુ ખમે આગુ હોય

ખરો મિત્ર ઢાલનુ કામ કરે, સુખમા પાછળ હોય દુ ખમા ઘા ઝીલવા આગળ હોય તમારા મિત્રો સુખમા ને મહેફિલમા આગળ હોય ને દુ ખમા ને સ કટમા ભાગી જાય! એવા મિત્રો માલ ખાવા હાજર થાય, માર વખતે અદૃશ્ય થાય એટલે મિત્રોને પણ ચૂટવા પડે છે જેને તેને મિત્ર ન કરાય

રઘુનાથે ન્યાયશાસ્ત્ર પર એક સુદર ટીકા લખી અને ચૈતન્ય દેવને બતાવી. એણે મિત્રના કાર્યની પ્રશ સા કરતા કહ્યુ 'અદ્ભુત' છે આથી રઘુનાથ મનમા મલકાયા એને થયુ આ ટીકા મને જગતમા પ્રખ્યાત બનાવશે, મારી કીર્તિ ભારતભરમા ફેલાશે. તે અરસામા ચૈતન્યદેવ પણ ન્યાય પર ટીકા લખતા હતા. એમની ભાવના ખ્યાતિ મેળવવાની ન હતી એમને પ્રશ સાની ચ પડી ન હતી, એ તો કર્તવ્યબુદ્ધિથી લખ્યે જતા હતા. એક દિવસની સાજે, રઘુનાથ ચૈતન્યને ઘેર આવ્યા ત્યારે તે ટીકા લખી રહ્યા હતા રઘુએ પૂછ્યુ 'મિત્ર, શુ લખે છે?' સહૃદયી ચૈતન્યે ન્યાયના પાના મિત્રના હાથમા આપતા કહ્યુ 'આપણી પૂર્વે

થયેલા વિદ્વાનોએ વાવેલા વિદ્યાના વૃક્ષના ફળ આપણે ખાધાં તો આપણે પણ થોડા બીજ વાવતા જઈએ કે જે આવતી કાલની પેઢીને ખાવા કામ લાગે ’

રઘુનાથ જેમ જેમ એક પછી એક લીટી વચતા ગયા તેમ તેમ એમનો જીવ અધ્ધર ચઢતો ગયો એમના મુખની લાલી ઊડી ગઈ મો સફેદ પૂણી જેવુ થઈ ગયુ ચિતામગ્ન રઘુનાથને જોઈ એણે પૂછ્યુ ‘કેમ ? આટલો ઊડા વિચારમા ઊતરી ગયો ?’ સ્વસ્થ થતા રઘુનાથે કહ્યુ હવે મારી ટીકાને તો કૂતરાય નહિ સૂઘે ! તારી આ પાડિત્યપૂર્ણ ટીકા આગળ મારી ટીકા શુ હિસાબમા ? હુ માનતો હતો કે મારી ટીકાથી હુ ખ્યાતનામ થઈશ પણ આ જોતા લાગે છે કે એ એક કલ્પના જ હતી મિત્ર ! તુ આ ગ્રન્થથી અમર બની જઈશ ” એમ કહી પોતાના શ્રમને વિફળ જતો જોઈ, રઘુનાથે એક ઊંડો નિશ્વાસ મૂકયો

ચૈતન્યને વિચાર આવ્યો અમર તો કોણ થયુ છે ? નામ તેનો નાશ છે મે આ પ્રયત્ન કલ્યાણ માટે કર્તવ્યબુધ્ધિથી કર્યો છે પણ મારા જ મિત્રની કીર્તિને એ હણતો હોય, એને જ એ ભયજનક દેખાતો હોય તો મારે આ પ્રયત્ન ન કરવો

એક પૂર્ણિમાની રાતે બન્ને મિત્રો જલવિહાર કરવા નીકળ્યા હતા હોડી સરિતાની છાતી પર રમી રહી હતી બન્ને વાતોએ ચડ્યા એટલામા ચૈતન્યે બગલમાથી એક પોથી કાઢી જાણે પોતાના નાજુક હૈયાને, જળમા પધરાવતો ન હોય એ રીતે ગ્રન્થ પાણીમા પધરાવી દીધો ! રઘુનાથે પૂછ્યુ ‘ મિત્ર ! આ શુ કર્યુ ? ’ કરુણાર્દ્ર સ્મિત કરી ચૈતન્યદેવે કહ્યુ ‘ જે ગ્રન્થ મારા

મિત્રના કીર્તિચન્દ્રને રાહુ બની ગળી જતો હોય તે શા કામનો ? રઘુ ! આપણે તો બાળગોઠિયા તુ જાણે છે કે હુ સૌના ભલાની ભાવનામા રમુ છુ અને મિત્રનુ જ ભલુ ન કરી શકુ તો બીજાનુ ભલુ તો હુ શુ કરી શકુ ? જે ગ્રન્થે તારા દિલ પર ઘા કર્યો એ ગ્રન્થનો મે પાણીમા ઘા કર્યો ’

અર્પણના આ દશ્ય પર પૂનમનો ચાદ ચાદની વર્ષાવી રહ્યો હતો આખમા આવેલા આસુને લૂછતા રઘુનાથે કહ્યુ ‘મિત્ર, તે તો જુલમ કર્યો તારા વર્ષોનો શ્રમ પાણીમા ગયો પણ તારી આ જગતવ્યાપી કીર્તિ ?’

‘રઘુ ! કીર્તિની ખાખને જે શરીરે ચોળી જાણે તે જ કઇક કરી શકે કીર્તિનો મોહ છોડ્યા વિના કલ્યાણ નથી મારી કીર્તિ કોઈના ય માટે ભયરૂપ હોય તો એ કીર્તિથી સર્યું !’ આ સાભળી રઘુનાથ એના ચરણોમા ઢળી પડ્યા ‘ચૈતન્યદેવ ! તે જ ખરુ મેળવ્યુ મે તો કેવળ ટીકાઓ જ કરી છે અમે પૂજા[?]ુ તમે અણપ્રિછ્યા રહેશો, પણ પૂજનારા તળિયે જશે અને અણપ્રિછયા તરી જશે ’

આ પ્રસ ગ આપણને ક્ષણભર વિચાર કરતા કરી મૂકે છે આપણે આપણા વર્તમાન જીવન સાથે આ પ્રસ ગને સરખાવીએ તો આપણુ જીવન કેવુ વામણુ લાગે ? આપણે જ્યા જઇએ ત્યા ભય જ ઊભો કરીએ છીએ આપણી વાણીમા અભય નથી, આપણા વર્તનમા અભય નથી, આપણા હૈયામા અભય નથી ચારે બાજુ ભયનુ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તી રહ્યુ છે. આપણા સમાગમમા આવનાર આપણો ભય રાખે અને સામાના સમાગમમા જતા આપણે ભય રાખીએ આ રીતે અરસપરસ ભય ને અવિશ્વાસ

ઊભા થયા છે ખરી રીતે આ ભય હોવો ન જોઈએ પ્રાણી અને માનવી વચ્ચે તો અભય અને વિશ્વાસ હોવો જોઈએ !

ભગવાનના ઘણા વિશેષણોમાં એક વિશેષણ છે–અભયપ્રદાતા કેવુ સુંદર છે આ વિશેષણ ! ભગવાન અભયના દેનારા છે. દુશ્મનનેય ભગવાન તરફથી ભય નહિ કૂર પ્રાણી પણ ભગવાન પાસે અભય થઈને આવે એટલે ભગવાન સાચા અર્થમાં દાતા છે આપણે એમના જ ભક્ત છીએ, પણ આપણે દાતા નહિ, પણ ખાતા જેનુ મળે તેનુ ખાધે જ જઈએ

ભગવાન બધું ય જાણે છે શુ કર્યું, શુ કરે છે ને શું કરશે બધું ય જાણવા છતા એનાથી ભય નહિ ખૂન કરીને ગયેલો ખૂની પણ દયા માટે પ્રભુ પાસે જાય તો પ્રભુ સભા વચ્ચે એમ ન કહે કે 'અલ્યા ખૂની ! તુ અહીં કેમ આવ્યો ?' એ કરુણાસાગર તો એના ઉપર પણ ક્ષમા અને અભયની દૃષ્ટિ જ નાખવાના એટલે પાપી પણ એમની પાસે ભય વિના જઈ શકે છે.

જ્યારે તમારી દશા કેવી છે ? કોઈકની જરા સરખી ય વાત જાણતા હો તો દમ મારતા ફરો કહી દઈશ હો, હુ તારુ બધું ય જાણુ છુ તારી ચોટી મારા હાથમા છે, એમ કહેતા જાઓ ને તમારો સ્વાર્થ એમની પાસેથી કઢાવતા જાઓ તલવાર જેવી તીખી વાણી હોય, ખાબોચિયા જેવુ ક્ષુદ્ર હૃદય હોય, કાગડા જેવી દોષગવેષક દૃષ્ટિ હોય અને શિયાળ જેવી સ્વાર્થસાધુ બુદ્ધિ હોય એવા માણસો અભયદાનને જીવનમા કઈ રીતે લાવી શકે ? એવા માણસનુ મન પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણમા રમે એમ તમને લાગે છે ? એવા માણસો માટે તો એમ જ કહેવાય કે બીજાનુ ભલુ ન કરે તો કાઈ નહિ પણ કોઈનુ બૂરુ ન કરે તો ય સારુ !

અભય માટે જોઇએ અર્પણનુ શૌર્ય, ધર્મભાવથી તરબોળ હૃદય, નિર્ભય સત્યમિત વક્તવ્ય, અને હૈયાની ઉત્કટ ઉદારતા– આ ગુણો આવે ત્યારે માણસ દાતા બને છે જેણે સાચા દાનનો ઇતિહાસ સર્જ્યો છે, તે આવા ગુણવાળા હતા એટલે જ આ સુભાષિતમા કહેવામા આવ્યુ છે કે આવા પ્રકારના દાતા હોય કે ન પણ હોય ! નહિ તો ભાવ વિના પૈસા વેરનાર દાતાઓની કયા ખોટ છે ? સામાન્ય રીતે ધન વાપરનારા ઘણા મળશે પણ આવા જગતકલ્યાણમા રાચનારા, સૌના ભલામા ખુશ થનારા બહુ ઓછા હશે જીવનશિલ્પીઓની ઇચ્છા આપણને સાચા અર્થમા દાતા બનાવવાની છે મારી નજર અત્યારે ઘડિયાળ પર જાય છે એ કહે છે કે સમયની મર્યાદા થઇ ગઈ છે હવે હું મારા વિષયને વધારે ન લબાવતા એટલુ જ કહીશ

સૌનુ કલ્યાણ થાઓ સૌ એક બીજાના કલ્યાણમા લાગી રહો સૌના દોષ નષ્ટ થાઓ અને જીવ માત્ર સુખની દુનિયામા સફર કરો આ પવિત્ર ભાવનાની નૌકામા આપણે આપણી જીવન યાત્રા વ્યતીત કરીએ એવી શુભેચ્છા

આદર્શ શિક્ષક

પી. આર. ટ્રેનીંગ કોલેજના આચાર્ય શ્રી ગિરજાશંકર મથુરામ શુક્લના આમંત્રણથી કોલેજના ખંડમાં અભ્યાસ વર્ગને કરેલ ઉદ્બોધનમાંની કેટલીક કંડિકાઓ

जहा खरो चंदणभारवाही
भारस्स भागी न हु चंदणस्स ।
एवं खु नाणी चरणेण हीणो
नाणस्स भागी न हु सुग्गईए ॥

—ઉપદેશમાળા

જેવી રીતે ચંદનના લાકડાને ઉપાડીને જનાર ગધેડાને એનો ભાર મળે છે પણ ચંદનની સુવાસ કે શીતળતા મળતી નથી, તેમ સદ્આચરણ વિના માત્ર જ્ઞાનને ધારણ કરનારને પણ જ્ઞાનનો ભાર મળે છે પણ સદ્ગતિ–ઊર્ધ્વગતિ નથી મળતી!

આદર્શ શિક્ષક

આજે આપણે 'આદર્શ શિક્ષક' તરીકે વિચાર કરવાનો છે આપણા પ્રત્યેકના હૃદયમા જે જે ભાવનાઓ જાગે છે, જે જે ઊર્મિઓ દિવ્ય જીવનના સર્જન માટે ઝખના સેવે છે, તેનો પડઘો પડે છે અને અતે તે કાર્યમા આકાર પામે છે આદર્શ એટલે અરિસો આરસામા આપણુ મુખ જોઇ શકાય, પરતુ જો એ આરસો ગદો, મલિન કે ડાઘાવાળો હોય તો તેમા આપણુ પ્રતિબિબ સ્પષ્ટ દેખાતુ નથી. પ્રતિબિબને સ્વચ્છ અને નિર્મળ અરિસો જ ઝીલી શકે એ પ્રમાણે આપણુ જીવન પણ પવિત્ર, સ્વચ્છ અને નિષ્કલક હોવુ જોઇએ કોઇ પણ માણસ આપણુ જીવન તપાસે તો તેને આપણામાં કાઇ ઊણપ દેખાવી ન જોઇએ આપણા જીવનમાથી એને પ્રકાશ મળવો જોઇએ અને એનાથી એનુ જીવન પ્રકાશમય બની જવુ જોઇએ આપણા જીવનમાથી સારૂ તત્ત્વો એને મળવા જોઇએ, નબળા નહિ

ભવિષ્યના નાગરિકો તૈયાર કરનારા શિક્ષકોનુ જીવન આ દૃષ્ટિએ પવિત્ર અને નિષ્કલક હોવુ જોઇએ લોંગફેલોએ કહ્યુ છે કે—

'Lives of great men all remind us,
We can make our lives sublime,
And, departing leave behind us
Footprints on the sands of time '

મોટા માણુસોની જિદગી જીવનની મહત્તાને સભારી આપે છે કે જેથી આપણે આપણા જીવનને ઊર્ધ્વગામી બનાવી

શકીએ અને આ જગતમાથી વિદાય લેતી વખતે કાળની રેતી પર આપણા શુભ કાર્યોની પગલીઓ મૂકતા જઈએ કે જેને આધારે ભૂલા પડેલા પણ આપણા બધુઓ જીવન-પથમા હિમ્મત પૂર્વક આગળ વધી શકે એવા મોટા માણસના પગલે જઈશુ તો આ ભવસાગરના વમળમા ભૂલા પડતા માર્ગ મળશે આ જીવન અતિ ગૂઢ છે જીવન સહેલાઈથી જીવી જવાય એવુ નથી અનેક મુશ્કેલીઓ, આંટીઘૂંટી અને દુખની ઘડી ખીણો ઓળગવી પડશે અને તે વખતે આદર્શોનુ ભાથુ આપણી પાસે હશે તો જ આ જીવનપથને વટાવી શકાશે

દરેક માણસે પોતાના આદર્શો નક્કી કરી લેવા જોઈએ-એ તે એ જ કામ લાગશે આપણે બધા ભીત ઉપર સૂત્રો લખીએ છીએ, પણ એ સૂત્રનુ રહસ્ય જીવનમા ઉતારવુ જોઈએ જેમ એન્જિનની પાછળ ડબ્બો દોડી આવે છે તેમ આપણા જીવન રૂપી ડબ્બાને આદર્શરૂપી એન્જિન લગાડવુ જરૂરી છે કે જેથી જીવનમા વેગ આવે અને એ પ્રગતિ કરે

એક ઠેકાણે કહ્યુ છે કે સત્ય એ તો પ્રકાશ છે દશ હજાર વરસનુ અધારુ હોય છતા ત્યા જો એક દીવાસળી સળગાવવામા આવે તો તત્કાળ અધકાર દૂર થઈ જાય છે સત એ પણ પ્રકાશ છે એ આવે તો જ સ્વચ્છદતાનુ અધારુ જાય આ પ્રકાશના આગમનથી આપણામાથી દાનવતા નાશ પામશે અને માનવતા આવશે, કારણ કે માનવી દિવ્ય ચેતનાવત પ્રાણી છે એણે પોતાના જીવનમથી માનવતાની હવા પેદા કરવી જોઈએ

અત્યારે જે શિક્ષણ અપાઈ રહ્યુ છે, તે કેટલેક અશે જગતને છેતરનારુ છે-લૂટનારુ છે ચોરી કરનારી વૃત્તિ કેળવે એવુ છે મનુષ્ય જેમ વધારે ભણેલો તેમ તે વધુ પ્રપચી અને કાવાદાવાવાળો બને છે આજના કેટલાક વકીલો, બેરિસ્ટરો અને ન્યાયાધીશોને

જોએ તે કહે છે કે ચોરી કરીને આવો કે ખૂન કરીને આવો, પણ સાથે નાણાની કોથળી લેતા આવો. તમારો બચાવ કરવા બેઠા જ છીએ. શું આ જીવન છે?

ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ કહ્યું છે કે-જેમ ગધેડો ચંદનના લાકડા ઉપાડી જતો હોય તો તેને કાંઇ સુગંધ મળતી નથી, પણ ભાર જ મળે છે તેમ સદાચાર વિના માત્ર જ્ઞાનનો બોજ ઉપાડીને ફરનાર પણ એક પ્રકારનો ગધેડો જ છે આપણી પાસે જે જ્ઞાન છે તેનો સદુપયોગ ન કરીએ તો તે આપણને અને જગતના લોકોને શા કામનું? કરોળિયો અન્ય જીવને ફસાવવા માટે જાળ રચે છે, માખી કે બીજા જંતુને તેમાં ફસાવે છે પણ છેવટે પોતે પણ એમાં જ ફસાઇ જાય છે. આજનું શિક્ષણ પણ એની જેમ ફસાવે એવું છે ને? "सा विद्या या विमुक्तये" આ સૂત્ર જે સામી દીવાલ ઉપર છે તેને તમે તમારા દિલની દીવાલ ઉપર કોતરો

જે કેળવણી માણસને એવો બનાવે કે તે બીજાના ઉપર ભાર મૂકીને જીવે, તે કેળવણી પણ નથી અને તે લેનાર કેળવાયેલો માણસ પણ નથી જીવનમાં ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાત રાખો, સાદું જીવન જીવો, ઉંચા વિચાર રાખો, સાદો ખોરાક લો અને ઉચ્ચ જીવન બનાવો એમ જે શિખવાડે તેનું નામ જ તાલીમ એ કહે છે કે મગજદ્વારા નહિ પણ જીવનદ્વારા જીવન જીવતા શીખો

આ યંત્રયુગમાં તો મગજને પણ તસ્દી ન આપવી પડે એવા યંત્રો શોધાયા છે યંત્ર ઉપર હજારો રકમના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર થાય છે એવા યંત્રયુગમાં આપણે પ્રજાને શ્રમનું મહત્વ સમજાવવાનું છે આ કામ સહેલું નથી, કઠિન છે, પણ આ કઠિન કાર્ય કર્યા વિના આપણો આરો નથી,

આપણને શાન્તિ પણ નથી માણસ પોતાના પગ ઉપર ઊભો રહેતા શીખે, એ જ પાયાની કેળવણી કે જે કોઇના આધાર વિના જીવી શકે અંગ્રેજી કેળવણી તો વેલ જેવી છે તેને ઝાડનો ટેકો જોઇએ, પરંતુ બુનિયાદી કેળવણી તો વડના ઝાડ જેવી છે તેને ટેકાની જરૂર નથી તે અન્યને છાયડો આપે છે, પક્ષીઓ તથા માનવોને વિશ્રામ આપે છે

આત્માની જરૂરિયાત જેમ જ્ઞાન, સંયમ અને તપ છે, તેમ આપણા જીવનની મુખ્ય જરૂરિયાત ત્રણ છે અન્ન, વસ્ત્ર અને ઓટલો એ સિવાય તમામ જરૂરિયાત વધારાની છે, બોજારૂપ છે, માટે જીવનમા જે ખોટી જરૂરિયાત દેખાય છે તેને પોષણ ન આપો તેને વધારો નહિ આપણી જરૂરિયાત ઘટાડો

હાતિમતાઈએ મિજબાની આપી. તેમા આખુ ગામ આવ્યુ પણ એક કઠિયારો ન આવ્યો સાંજે કઠિયારો તેને મળ્યો ત્યારે તેને હાતિમતાઇએ પૂછ્યુ 'કેમ ભાઈ, આખુ ગામ જમવા આવ્યુ તોય તમે ન આવ્યા?' તેણે કહ્યુ 'જેના બાહુ સલામત છે, તેણે હાતિમતાઇને ત્યા શુ કામ જવુ જોઇએ?' એ પછી હાતિમતાઇને કોઇએ પૂછ્યુ 'દાતા કોણ?' ત્યારે એણે ઉત્તર વાળ્યો 'કઠિયારો' કારણ કે જેને પોતાને માટે બીજાની પાસે હાથ ધરવો પડતો નથી તે જ શ્રેષ્ઠ દાતા જે માણસને બીજાની વસ્તુ લેવાની જરૂર પડે તે પરાવલબી છે જે સ્વાવલબી છે તે કોઇને લૂટતો નથી એને કોઇનીય સ્પૃહા નથી આ પ્રકારનુ જીવન જીવનાર કોઇની પણ સામે અણનમ મસ્તકે ઊભો રહી શકે છે સાદુ જીવન જીવનારો નિષ્કલક હોય છે એવુ જીવન જીવીએ તો આભને આંબે એવુ ઉન્નત માથુ રાખી શકીએ મહાત્મા આનદઘનજી કહે છે કે જેમ કૂતરો આશા ધારણ કરીને ઘેર ઘેર ભટકે છે, તેમ વધારે જરૂરિયાતવાળો

એને. તે કહે છે કે ચોરી કરીને આવો કે ખૂન કરીને આવો. પણ સાથે નાણાંની કોથળી લેતા આવો. તમારો બચાવ કરવા બેઠા જ છીએ શું આ જીવન છે?

ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ કહ્યુ છે કે–જેમ ગધેડો ચ દનના લાકડા ઉપાડી જતો હોય તો તેને કાઇ સુગ ધ મળતી નથી, પણ ભાર જ મળે છે તેમ સદાચાર વિના માત્ર જ્ઞાનનો બોજ ઉપાડીને ફરનાર પણ એક પ્રકારનો ગધેડો જ છે આપણી પાસે જે જ્ઞાન છે તેનો સદુપયોગ ન કરીએ તો તે આપણને અને જગતના લોકોને શા કામનુ ? કરોળિયો અન્ય જીવને ફસાવવા માટે જાળ રચે છે, માખી કે બીજા જ તુને તેમા ફસાવે છે પણ છેવટે પોતે પણ એમા જ ફસાઇ જાય છે. આજનુ શિક્ષણ પણ એની જેમ ફસાવે એવુ છે ને? "सा विद्या या विमुक्तये" આ સૂત્ર જે સામી દીવાલ ઉપર છે તેને તમે તમારા દિલની દીવાલ ઉપર કોતરો.

જે કેળવણી માણસને એવો બનાવે કે તે બીજાના ઉપર ભાર મૂકીને જીવે, તે કેળવણી પણ નથી અને તે લેનાર કેળવાયેલો માણસ પણ નથી જીવનમા ઓછામા ઓછી જરૂરિયાત રાખો, સાદુ જીવન જીવો, ઊંચા વિચાર રાખો, સાદો ખોરાક લો અને ઉચ્ચ જીવન બનાવો એમ જે શિખવાડે તેનુ નામ જ તાલીમ એ કહે છે કે મગજદ્વારા નહિ પણ જીવનદ્વારા જીવન જીવતા શીખો

આ ય ત્રયુગમા તો મગજને પણ તસ્દી ન આપવી પડે એવા યન્ત્રો શોધાયા છે ય ત્ર ઉપર હજારો રકમના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર થાય છે એવા ય ત્રયુગમા આપણે પ્રજાને શ્રમનુ મહત્વ સમજાવવાનુ છે આ કામ સહેલું નથી, કઠિન છે, પણ આ કઠિન કાર્ય કર્યા વિના આપણો આરો નથી,

આપણને શાન્તિ પણ નથી માણસ પોતાના પગ ઉપર ઊભો રહેતા શીખે, એ જ પાયાની કેળવણી કે જે કોઇના આધાર વિના જીવી શકે અંગ્રેજી કેળવણી તો વેલ જેવી છે તેને ઝાડનો ટેકો જોઇએ, પરંતુ બુનિયાદી કેળવણી તો વડના ઝાડ જેવી છે તેને ટેકાની જરૂર નથી તે અન્યને છાયડો આપે છે, પક્ષીઓ તથા માનવોને વિશ્રામ આપે છે

આત્માની જરૂરિયાત જેમ જ્ઞાન, સંયમ અને તપ છે, તેમ આપણા જીવનની મુખ્ય જરૂરિયાત ત્રણ છે અન્ન, વસ્ત્ર અને ઓટલો એ સિવાય તમામ જરૂરિયાત વધારાની છે, બોજારૂપ છે, માટે જીવનમાં જે ખોટી જરૂરિયાત દેખાય છે તેને પોષણ ન આપો તેને વધારો નહિ આપણી જરૂરિયાત ઘટાડો

હાતિમતાઇએ મિજબાની આપી. તેમાં આખું ગામ આવ્યું પણ એક કઠિયારો ન આવ્યો સાંજે કઠિયારો તેને મળ્યો ત્યારે તેને હાતિમતાઇએ પૂછ્યું 'કેમ ભાઇ, આખું ગામ જમવા આવ્યું તોય તમે ન આવ્યા?' તેણે કહ્યું 'જેના બાહુ સલામત છે, તેણે હાતિમતાઇને ત્યાં શું કામ જવું જોઇએ?' એ પછી હાતિમતાઇને કોઇએ પૂછ્યું 'દાતા કોણ?' ત્યારે એણે ઉત્તર વાળ્યો 'કઠિયારો.' કારણ કે જેને પોતાને માટે બીજાની પાસે હાથ ધરવો પડતો નથી તે જ શ્રેષ્ઠ દાતા જે માણસને બીજાની વસ્તુ લેવાની જરૂર પડે તે પરાવલંબી છે જે સ્વાવલંબી છે તે કોઇને લૂંટતો નથી. એને કોઇનીય સ્પૃહા નથી આ પ્રકારનું જીવન જીવનાર કોઇની પણ સામે અણનમ મસ્તકે ઊભો રહી શકે છે સાદું જીવન જીવનારો નિષ્કલંક હોય છે એવું જીવન જીવીએ તો આસનને આંબે એવું ઉન્નત માથું રાખી શકીએ મહાત્મા આનંદઘનજી કહે છે કે જેમ કૂતરો આશા ધારણ કરીને ઘેર ઘેર ભટકે છે, તેમ વધારે જરૂરિયાતવાળો

પણ ભટકતો હોય છે, પરંતુ સ્વાવલબી કોઇના ઘેર જતો નથી

પહેલા ગામડાના લોકો પોતાના બાળકોને શિક્ષણ અપાવતા તેના બદલામા શિક્ષણ આપનારને માધુકરી આપતા પણ તેનુ સ્થાન સમાજમા ગુરુ સ્થાન હતુ આજ તો પ્રોફેસરો પણ પંતુજી ગણાય છે તે વખતે શિક્ષણ આપનાર વ્યક્તિ નિઃસ્પૃહી હતી આજે તો ગામડે-ગામડે અને શહેરે-શહેરમા સ્કૂલ, કોલેજમા શિક્ષણ અપાઈ રહ્યુ છે, પણ તે ભાડૂતી આ શિક્ષણ ભાડૂતી ધાવમાતા બાળકને રમાડે એવુ છે એમા સ્નેહ નથી, વાત્સલ્ય નથી, મમતા નથી, માત્ર બદલો લેવાની જ ભાવના છે વધારે લેવુ છે ને થોડુ આપવુ છે અહી અત્યારે યુરોપમાથી થોડી બહેનો ભારતમા આવી છે તેઓ અહી રહીને ભારતના કુટુબજીવનનો અનુભવ લે છે અને અહી ના કુટુબજીવનનો ખ્યાલ મેળવે છે તેઓ મને મળવા આવ્યા ત્યારે કહે કે 'યુરોપમા તો વૃદ્ધો માટે અલાયદા મકાનો તૈયાર હોય છે. ત્યા તેમને રાખવામા આવે છે' આ વાત કેવી વિચિત્ર લાગે છે! માણસમા જ્યા સુધી રસકસ રહે, ત્યા સુધી તેને ચૂસી લઇ પછી તેને ઓલ્ડ હાઉસમા (Old house) મોકલી આપવો? કેવી ખોટી ભાવના? સાચુ શિક્ષણ નહિ આવે તો મને લાગે છે કે ભારતમા પણ કદાચ એવો વખત આવે!

આણદના વલ્લભવિદ્યાનગરમા મારે એક ભાઇ સાથે વાત ચીત થઇ તે ભાઈએ કહ્યુ 'ઇશ્વર કેમ દેખાતો નથી?' આ પ્રશ્ન સાભળી મને એક ચિન્તકે આપેલો ઉત્તર યાદ આવ્યો પછી મે કહ્યુ, 'તમે આ કાગળ ઉપર ઇશ્વર શબ્દ લખો' પછી મે કહ્યું 'આના ઉપર એક રૂપિયો મૂકો,' અને એણે ખિસ્સામાથી રૂપિયો કાઢ્યો અને એના ઉપર મૂકયો મે પૂછ્યુ 'હવે ઇશ્વર કયા છે?' એણે કહ્યુ 'ઇશ્વર રૂપિયા નીચે દટાઇ ગયો છે.'

અમ આ જ વાત છે ઈશ્વર-પરમાત્મા ધન નીચે દબાઈ ગયો છે આજ રીતે પૈસાની નીચે જેમ ભગવાન દબાઈ ગયા તેમ કેળવણી નીચે માણસ દટાઈ ગયો છે આજે સમાજમા સૌ કોઈ પૈસા પાછળ પડયા છે જેની પાસે પૈસા વધારે હોય તેને સમાજમા વધારે માન મળે છે આવા ધનલોભી કરતા પશુ વધારે સારા તે પોતાના જીવન સુધી મૌનપણે સેવા બજાવે છે અને મર્યા પછી પણ તેના ચામડા, શીંગડા, હાડકા વગેરેથી કાઈક આપતા જાય છે માણસનુ શુ કામ લાગે છે!

શિક્ષકો આધુનિક ભારતના ઘડવૈયા છે તેના પર સૌએ મીટ માડી છે તેની પાસે જે બાળકો શિક્ષણ કે સસ્કાર મેળવવા આવે છે તેઓને એવુ શિક્ષણ આપવુ જોઈએ કે શિક્ષણ લેનારને થાય કે જેમ આપણા શિક્ષક જીવન જીવી ગયા, તેમ અમે પણ અમારુ જીવન વિતાવીએ શિક્ષકે ધૂળમાથી માનવ બનાવવાનો છે

એક વખત કોઈએ માટીના ઘડાને પૂછયુ, 'ઘડા, તારી કિમત કેટલી?' જવાબ મળ્યો? 'બે આના' 'બસ, બે જ આના?' 'હા, બે આના' ઘડો કહેવા લાગ્યો 'મારી કિમત બે જ આના કેમ છે તે સાભળો પ્રથમ હુ ઢેફુ હતુ (ઢેફુ નાન્યતર જાતિ) કુભારે મને ગધેડા પર નાખી પોતાને ઘેર લઇ ગયો ત્યા હુ માટી બની (નારી જાતિ) કુભારે મને ખૂદી પિડ બનાવી ચાક પર મૂકયો મે પુ'કળ ઘુમરી લીધી એટલે મારો આકાર થયો. કેટલોક ભાગ તેમાથી કાપી નાખી મને તડકામા મૂકયો હુ પુરુષ બન્યો (ઘડો) કુભારે મને અગ્નિમા નાખ્યો ત્યા જે કાચા ઘડા હતા તે ફૂટી ગયા અને ફૂટચા તેના ઠીકરા થયા, ઠીકરા શુ કામ લાગે છે તે તમે જાણો છો? કચરો ઉલેચવા. તેમ જે કાચા માણસ છે તેની પણ એ જ દશા થાય હવે બાકીના

જે સાંગોપાંગ રહ્યા તેમને કુંભાર લઇ આવ્યો અને રસ્તા પર પ્રદર્શન ભર્યું. તેને બહેનો કાંઇ એમ ને એમ લે છે? લેતા પહેલાં ટકોરો લગાવે છે ટકોરામાં હું પાસ થયો તો મારી કિંમત થઈ મૂલ્ય ભલે બે આના છે પણ મારું સ્થાન કયાં છે? સ્ત્રીના માથા ઉપર, સૌથી ઊંચે'

આ વાત કહીને હું એ કહેવા માગું છું કે જે આદર્શ શિક્ષક હશે તે ઊંચે સ્થાને બિરાજશે, નહિ તો ઠીકરાં તો છે જ

જીવનશિક્ષણ

[અમદાવાદ શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર મૂ૦ [illegible] શ્રાવકની જ્ઞાતિ કેળવણી દસ્ટફંડ તરફથી [illegible] ના વિદ્યાર્થીઓની જૈનવાડીમાં 'જીવનશિ[illegible]' પ્રવચન]

माता वैरी पिता शत्रु, येन बालो न [illegible]।
न शोभते सभामध्ये, हंसमध्ये बको [illegible]॥

જેણે પોતાના સંતાનને [illegible] તે માતા વૈરી છે અને પિતા [illegible]

હંસોની સભામાં જેમ [illegible] જીવનશિક્ષણને નહિ પામે[illegible] શોભતુ નથી

આજના મારા પ્રવચનનો પ્રારભ હુ એક પ્રસગકથાથી કરીશ થોડા વર્ષો પહેલાની વાત છે એક વૃદ્ધ રસ્તાની એક બાજુ આબો રોપી રહ્યો હતો ત્યા થઈને બે યુવાનો પસાર થયા એમણે જોયુ કે પોણોસો વર્ષનો વૃદ્ધ વૃક્ષ રોપી રહ્યો છે એમને હસવુ આવ્યુ એમણે કહ્યુ, "ડોસા, તમને આ શી માયા લાગી છે? આજ વાવો છો તે વૃક્ષ ઊગશે કયારે અને એના ફળ તમે ખાશો કયારે ?" વૃધે નમણુ હસીને જે ઉત્તર આપ્યો તે તો હૃદયમા સદા કોતરી રાખવા જેવો છે "ભાઈ, માર્ગની બ ને બાજુએ ઊભેલા વૃક્ષો આપણા પૂર્વજોએ વાવ્યા, તો એની છાયા અને એના ફળનો લાભ આપણને મળ્યો હવે આજ આપણે વાવીને જઈશુ, તો એનો લાભ આવની કાલની પેઢીને મળશે આપણે ગઈ કાલ પાસેથી કાઇક લીધુ હોય તો આવતી કાલને આપણે કાંઇક આપવુ જોઇએ આમ કરવુ એ માયા નથી, પણ માનવતા છે"

આ પ્રસગ આજના પ્રસગને અનુરૂપ છે સમાજનો આપણા ઉપર ઘણો ઉપકાર છે આપણે જે કેળવણી લીધી છે, તેની પાછળ કેટલાય વૃદ્ધોનો શ્રમ છે, આત્મત્યાગ છે આ ગિરધરભાઈ જેવા વૃદ્ધોને જોઉં છુ અને આબો વાવનાર વૃદ્ધ મને યાદ આવે છે આજે કેળવણી પામેલા, કેળવાયેલા આ કાર્યની પાછળ ભોગ આપનારાઓનો વિચાર કરી પોતે ભોગ ન આપે તો કેળવણી લાજે નહિ ? ઇમારતનો આધાર એના રગ-રોગાનથી નથી, પણ એના પાયામા પૂરાયેલા પથ્થરો, ચુના અને ઇટથી છે ઇમારતની મજબૂતાઇ જેમ પાયાને આભારી છે તેમ આપણી ઉન્નતિ આજ સુધી આ પ્રવૃત્તિ પાછળ જેણે ભોગ આપ્યો છે તેને આભારી છે આબો રોપનાર તેના ફળની આશા વિના તેની ભાવી પેઢીના ભલા માટે વાવે છે, તેમ આપણે પણ ભાવી પેઢીના ભલા માટે

કાંઈક કરવુ જોઇએ, તો જ સમાજ ઉત્કર્ષને માર્ગે આગળ વધે. એક જ્યોતનો પ્રકાશ બીજાને આપતા જવુ કે જેથી એ જ્યોતની પરપરા અખડ રહે

આજે હુ જોઈ રહ્યો છુ કે જ્ઞાતિમાજ નહિ, સમાજ, દેશ કે રાજ્યમા—જ્યા જુઓ ત્યા વૃધ્ધો યુવાનોની અદાથી કામ કરી રહ્યા છે જવાહરલાલજી અને વિનોબાજી યુવાનોને શરમાવે એવા જુસ્સાથી આગળ વધી રહ્યા છે યુવાનોએ એમાથી પ્રોત્સાહન મેળવવુ જોઇએ, એ જ રીતે જ્ઞાનની પરબમાથી જેણે લાભ લીધો હોય તેણે આ કાર્યને આગળ વધારવા પોતાનો હિસ્સો આપવા આગળ વધવુ જોઇએ એવુ નામ જ સાચો વારનો છે

સિહ જોઇએ, ઘેટા નહિ!

લોકો આજની કેળવણીને વખોડે છે, વિદ્યાપીઠોને ભાડે છે, પણ ખરી રીતે એ કેળવણી ખરાબ નથી, પણ એમા પેઠેલા દૂષણોએ આ પરિસ્થિતિ ઊભી કરી છે આ દૂષણોને ટાળવા યુવાનોએ કમ્મર કસવી જોઇએ, સસ્કાર અને સયમનુ હવામાન ઊભુ કરવુ જોઇએ

ચારિત્ર એ અમારુ જીવન છે, આથા એ અમારા પ્રાણ છે અને જીવનની સ્વસ્થતા એ અમારુ સર્વસ્વ છે, એમ જ્યારે વિદ્યાર્થીઓને લાગશે ત્યારે તે વખણાશે અને આજે જે કેળવણી વખોડાય છે તે પ્રશસાને પાત્ર બનશે.

આટલા આટલા વર્ષોથી તમે આ પ્રવૃત્તિ ચલાવો છો, પણ પ્રથમ કક્ષાએ આવે એવા કેટલા તૈયાર થયા? જેનુ નામ સાભળીને ટેરને આવતુ હોય એવો એક પણ તૈયાર ન થયો હોય તો વિચારવુ ઘટે કે આપણે ત્યા સિહ તૈયાર થયા છે કે ઘેટા?

પ્રાચીન ભારતની પુણ્યતીર્થ જેવી તક્ષશિલા, નાલંદા અને વલ્લભીની વિદ્યાપીઠોનું સ્મરણ કરતા આપણુ હૃદય ગૌરવથી છનકાઈ જાય છે જ્ઞાનના પુંજ અને તેજના ફુવારા જેવા ચારિત્ર્યવાન વિદ્યાર્થીઓથી આપણો દેશ, આપણો ધર્મ, આપણો સમાજ અને આપણો ઇતિહાસ ઉજળો છે ચીનના મહાયાત્રી હ્યુએનશાંગ જેવાને એમનો ઉલ્લેખ, પોતાની સ્મૃતિ-નોંધમા કરવો પડ્યો છે

આજના કેટલાક યુવાનો તો વાળ, કપડા અને બુટની ટાપ ટીપમાથી જ ઊંચા નથી આવતા આવા યુવાનો પણ પ્રથમ કક્ષાએ તો આવતા જ હોય છે પણ શામા ? સિનેમા અને નાટકના નટ-નટીઓની પસંદગી કરવામા ! આમ કહીને હુ મારા યુવાન મિત્રોને ઉતારી નથી પાડતો, હુ તો એમને જાગૃત કરવા માગુ છુ, ચેતવવા માગુ છુ આવતી કાલ ઉપર મને પૂર્ણ વિશ્વાસ અને આશા છે, કારણ કે આ યુગમા પણ આત્મતર્પણ અને સંયમથી શોભતા કેટલાએ ભણેલા આપણી નજર સમક્ષ છે, જે આપણી શ્રદ્ધા અને આશાના પ્રતીક છે હુ તો એટલુ જ કહુ છુ કે દૂષણોને દૂર કરી કેળવણીને નિષ્કલંકિત બનાવો

જ્ઞાતિવાદમા કેટલાય દુષણો અને દુર્ગુણો પેઠા છે, જેનો ઇતિહાસ લાંબો છે છતા એના ફાયદા પણ એટલા જ છે દુષણોને દૂર કરી, આપણે એ દ્વારા લાભ ઉઠાવવાનો છે. આજે વિદ્યાર્થીઓને છ માસની ફીની આવડી મોટી (લગભગ અડતાલીસ હજાર જેટલી) રકમ અપાય છે અને વિદ્યાર્થીઓને અધ્યયનમા જે સહાયતા મળે તે જ્ઞાતિને આભારી છે હુ તોડવા કરતા જોડવામા માનનારો છુ, એટલે જે છે તેમાથી સારું લેવાનુ છે અને ખરાબને છોડવાનુ છે

તમે જગતને સુધારવા માગો છો ? ભલે, સુધારો પણ તમે જ્યા છો ત્યાથી શરૂઆત કરો તમે તમારા ઘરથી કચરો કાઢવાની શરૂઆત કરો ઘરને વાળી, કચરો ઘર બહાર લઇ જાઓ પછી શેરીનો કચરો ગામ બહાર લઇ જાઓ અને ગામનો કચરો દેશ બહાર લઇ જાઓ દેશનો કચરો દુનિયાની બહાર લઇ જાઓ અને અતે એને દરિયામા ફેકી દો પણ આજે તો દુનિયા વામ માર્ગે ચાલે છે, ઊંધે માર્ગે ચાલે છે મને યાદ છે કે દેશમા લડત ચાલતી હતી ત્યારે કેટલાએ યુવાનો હાથમા ઝાડુ લઇ આખો બજાર વાળી આવતા, પણ એની મા માદી હોય અને ઘરનુ આગણુ વાળવાનુ હોય તો ના કહી ચાલવા માડતા તે વખતે સેવા જાણે ફેશન હતી આવા માણસો દુનિયાનો કચરો વાળવા નીકળે એ કચરો પોતાના દેશમા લાવે, દેશનો પોતાના ગામમા, ગામનો પોતાના મહોલ્લામા અને મહોલ્લાનો પોતાના ઘરમા લાવે આનુ નામ જ વામ–માર્ગ ! હુ તો કહુ છુ કે પહેલાં તમારી જાતને સુધારો પછી ઘર અને જ્ઞાતિને સુધારો, એ રીતે ચારે બાજુથી સુધારો આવશે તો આપણો ધર્મ, સમાજ અને દેશ જરૂર મહાન અને બળવાન બનશે

આજની કેળવણી જીવનને માર્ગદર્શક ત્યારે જ બને કે જ્યારે એ કેળવણીને ધર્મનુ માર્ગદર્શન હોય કેળવણીકારોએ ધર્મને આઘો મૂક્યો છે આવા સજોગોમા યુવાનોમા ધર્મનુ તેજ આવે ક્યાથી ? એટલે હવે આ કામ જ્ઞાતિઓએ અને સમાજે ઉપાડી લેવાનુ છે અને ધર્મનુ હવામાન ઊભુ કરવાનુ છે એક રીતે સુધરેલી વ્યક્તિ અનેક રીતે ઉપયોગી થશે. કારણ કે એક જ માણસને જીવનના કેટલા અગો છે ? ધર્મની દૃષ્ટિએ ધાર્મિક છે જ્ઞાતિની દૃષ્ટિએ જ્ઞાતિજન છે, સમાજની દૃષ્ટિએ

સામાજિક છે, દેશની દૃષ્ટિએ રાષ્ટ્રીય છે અને જીવનની દૃષ્ટિએ વ્યક્તિ છે આ રીતે કોઈપણ જ્ઞાતિનો એક સસ્કારી અને સંયમી માણસ ધર્મ, સમાજ, દેશ અને જીવનને ગૌરવરૂપ થઈ પડે છે અને એની સસ્કારછાયા સમગ્ર વર્તુલ ઉપર પડે છે.

પણ વાત સાચી છે આજે આપણી આસપાસની હવામા અમરત્વની ભાવના કયા છે? એ ભાવના સાચા ધાર્મિક શિક્ષણથી લાવી શકાય આધ્યાત્મિક વિચાર વિના એ અમરત્વનો ખ્યાલ કોણ આપે? આધ્યાત્મિક જ્ઞાન જ જીવનની અસ્મિતા પ્રગટાવી શકે, એટલે દુન્યવી જ્ઞાન સાથે આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પણ મળે એમ આપણે ઇચ્છીએ

હમણા એક ભાઈ બોલ્યા "દાન દેનારા ઘણા છે, પણ લેવા જનાર નથી" આ વાક્ય શેઠશ્રી કસ્તુરભાઈએ થોડા દિવસ પહેલા ઉચ્ચાર્યું હતુ એમનો અનુભવ સાચો છે પણ સાથે સાથે એ પણ સાચુ છે કે જેવા તેવા તકલાદી કર્યો ઊભા કરવાથી પૈસા નથી મળતા કાર્ય સાચુ જોઇએ, નક્કર જોઇએ, અને એ કાર્યની પાછળ કાર્ય કરનાર સાચો આત્મા જોઇએ આત્મા સાચો હશે તો સહાયતા એક નહિ તો બીજેથી મળી રહેશે કાર્ય કદી નહિ અટકે

આ પ્રસગે જે એક વાત યાદ આવે છે તે એ છે કે–કેટલાક લક્ષ્મીનંદનો પોતાના પસાને વિલાસને માર્ગે વાપરી રહ્યા છે જેના પાપે સમાજની સસ્કારિતાનો ધ્વસ થઈ રહ્યો છે પૈસે સારે માર્ગે ન વપરાય અને ખરાબ માર્ગે વપરાય, વિલાસને માર્ગે ખરચાય તો જાણજો કે એ અન્યાય અને માનવ શોષણમાથી આવેલ છે અને એ જેની પાસે હોય તેનો વિનાશ કર્યા વગર નહિ રહે

તમે જોયુ ને કે રાજાઓના રાજ્ય ગયા, તો આ ખોટી રીતે

આવતો અને ખોટી રીતે જતો પૈસો નહિ અટકે? આ સિવાય, અહીં સ્મશાનની સામે જ ઈન્કમટેક્ષ ઓફિસ છે એ સૂચવે છે કે દુનિયામાં વાપરીને આવો. સારા કામમાં નહિ વાપરો તો Death Duty અહીં ભરવી પડશે જમાનો કેવો આવ્યો! માણસ શાંતિથી મરી પણ ન શકે! મરતી વખતે ટેક્ષ અને મર્યા પછી પણ ટેક્ષ! પૈસો હાથે ન વાપરવાનું આ પરિણામ!

બ ગાળામાં ભારતેન્દ્ર હરિશ્ચંદ્ર નામના એક ધનપતિ થઈ ગયા. એ ઉદારતાપૂર્વક પૈસો વાપરતા એમના સ્વજનો અને મિત્રોએ કહ્યું "તમે પૈસાને પાણીની જેમ કેમ વાપરો છો?" એણે હસીને ઉત્તર આપ્યો " આ સંપત્તિ મારા બાપને અને મારા દાદાને ખાઈ ગઈ મને પણ એ ખાવા માગતી હતી. પણ મેં વિચાર્યું કે એ મને ખાઈ જાય તે પહેલાં હું જ એને ખાઈ જાઉં'

હું પણ આપને એ જ સલાહ આપું કે એ તમને ખાઈ જાય એ પહેલા તમે એને ખાઈ જાઓ. એને એમ કરવાથી તમે એક સામાન્ય સંપત્તિના બીજમાંથી મહાન્ સંપત્તિના અમર વૃક્ષને ઊભું કરશો કે જેને કાળ પણ નહિ ખાઈ શકે

આ સિવાય મારે આપને ખાસ વાત કહેવાની છે કે આવા કાર્યોમાં મોટામાં મોટું બંધસ્થાન તે મોટાઈનું છે એક માણસ કામ કરે ત્યારે બીજો વિચારે કે એ મને કયા પૂછીને કરે છે? કરવા દો એને હું પણ જોઉં છું કે એ કેવી રીતે કરે છે! એમ વિચારી કામ કરનારને સહાયતા આપવાને બદલે એને તોડવા પ્રયત્ન કરે, કાં એના કામમાં અંતરાય નાખે, અને એ રીતે પોતાની મહત્તા બતાવે.

પણ યાદ રાખજો કે ક્ષણભરની માણસની માણસનો વિકાસ નથી થતો પણ વિનાશ થાય છે. બનો, ... ટેકો આપો અને એકમી

જ્યાં સંપ છે, ત્યાં જંપ છે Unity is Strength એક તાતણો હોય તો તૂટી જાય, પણ તાતણાનો સમુદાય હોય તો દોરડું બને અને તે હાથીને પણ બાંધી શકે એક ઈંટ હોય તો તૂટી-ફૂટી જાય, પણ ઈંટો સમુદાયમાં ગોઠવાય તો ભવ્ય મકાન બને અને હજારોને આશ્રય આપી શકે ઊનના એક દોરાથી શરીર ઢંકાતું નથી પણ એકબીજામાં ગૂંથાય છે ત્યારે તે વસ્ત્ર બને છે અને માનવીને ઢાંકે છે અને માનવીને શિશિરમાં પણ હૂંફ આપે છે, તો આપ પણ આવી જાહેર પ્રવૃત્તિઓમાં એકબીજાની ત્રુટીઓ ધ્યાનમાં ન લેતા ગુણોને ધ્યાનમાં લઈ, સંપથી સહકારથી કાર્ય કરશો તો જરૂર પ્રગતિ સાધશો અંતે આપ સૌને એક જ કહેવાનું કે અત્તરનું પૂમડું જેમ વાતાવરણને સુવાસથી ભરે છે તેમ આપ પણ આપના જીવનને સત્કાર્યોની સુવાસથી ભરો એવી શુભેચ્છા

દિવ્ય દૃષ્ટિ

જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટીમાં ૨૩-૧-૫૫ના દિવસે આપેલું એક વિચારપૂર્ણ પ્રવચન

सर्वत्र सर्वस्य सदा प्रवृत्ति-
र्दुःखस्य नाशाय सुखस्य हेतोः
तथापि दुःख न विनाशमेति
सुख न कस्यापि भजेत स्थिरत्वम् ॥

બધે સૌની રોજની પ્રવૃત્તિ દુઃખના નાશ માટે અને સુખની પ્રાપ્તિ માટે છે, છતાં દુઃખનો નાશ થતો નથી અને સુખ સદા ટકતું નથી

દિવ્ય દૃષ્ટિ

ભયની છાયા

આજે સર્વત્ર ભય છે ભય વિનાનો માણુસ વિરલ દેખાય છે માનવજાત જાણે ભયના સાગરમા ડૂબી રહી છે અને હવામા પણ ભયનો ફફડાટ છે મુખથી ઘણા કહે છે ' અમારે કોની બીક છે? અમે તો નિર્ભય છીએ ' પણ એ તો વાચા બોલે છે હૃદય શુ કહે છે? હૃદય એમ કહી શકે ખરુ કે, મને કોઇનો ય ભય નથી? વાચા જ્યારે અભયની વાણી ઉચ્ચારતી હોય છે ત્યારે પણ હૃદય તો ધ્રૂજતુ હોય છે અને ભયના ઓળા જોતુ હોય છે!

ભોગીને રોગનો ભય છે ભોગ પછી રોગ તો નહિ આવે ને? એ ફફડાટમા ભોગમા પણ શોક દેખાય છે ધનવાનોને ચોરનો ભય છે, ટેકસોનો ભય છે, અગ્નિનો ભય છે, સામ્યવાદનો ભય છે પ્રધાનોને સત્તા ચાલી ન જાય તેનો ભય છે. વિદ્વાનને પરાજયનો ભય છે ગુણવાનને દુર્જનોનો ભય છે દેહધારીને મૃત્યુનો ભય છે, ગમે ત્યા જાઓ, ભય જ દેખાય છે હા, વૈરાગ્ય એક એવી વસ્તુ છે, જેને કોઇનો ય ભય નથી વૈરાગી તો મૃત્યુ સામે પણ મોરચો માંડી શકે વિરાગ થોડો પણ હૈયામા હોય તો માણુસ અભયનો આન દ માણી શકે. માણુસ આટલો ડરપોક, કાયર અને ભીરુ દેખાય છે એનુ કારણુ એ કે એને જડ વસ્તુઓમા આસક્તિ છે એનુ મો સિ હ જેવુ છે, પણ હૈયુ શિયાળ જેવુ છે માણુસ હૃદયથી સિ હ જેવો શૂરો કઇ રીતે થઇ શકે તે વિચારવાનુ છે

કબાટમા વસ્તુ મૂકી હોય [illegible] છે, પણ તે ચામ-
હોય તો વસ્તુ જોઈએ ત્યારે ન [illegible] જોઈએ દિવ્ય
બનાવેલી હોય, એની સાંકળ [illegible]
તાળુ દઈ ચાવી લઈ બહાર ચાલ્યો ગયો [illegible] સાર,
હોવા છતા અવસરે આપણને મળતી નથી. [illegible] વિચાર
કરવા એની ચાવી જોએ

[illegible] ન પણ

અમરત્વ અભયના ઓરડામા છે પણ [illegible] જીવન
વીતરાગતા છે તે આપણી પાસે નથી વીતરાગતા વિના [illegible] ખાખ
દ્વાર કઈ રીતે ખૂલે? આપણે રાગના હાથમા રમી રહ્યા [illegible]
પરાધીન છીએ સ્વાધીન નથી અને સ્વાધીનતા વિના સુખ [illegible]
ય કયાં છે? ધારો કે તમે સેફ ડિપોઝિટ-વોલ્ટમા રૂપિયાની
થેલીઓ મૂકી છે રૂપિયાની તમારે એકદમ જરૂર પડી. પૈસા
લેવા નીકળ્યા, પણ રસ્તામા હુલ્લડ [illegible] દો લોકરમા
મૂકેલા તમારા રૂપિયા અવસરે તમારે શા કામના? પરાધીનતાના
કારણે તમારી વસ્તુ તમારી નથી.

આજે આપણે નિર્ભય થઈને [illegible] પણ તે અભય
આપણો નથી, બીજાને લીધે [illegible] જેમ [illegible]
અમેરિકાના બળ ઉપર કૂદે છે, [illegible] નથી [illegible]
છે, પારકા બળ પર [illegible] જેમ [illegible] ને
ચોકિદારોથી અભય મેળવનાર [illegible]
છે અભય અંતરથી બનો એ [illegible] છે

પ્રાણ જાવે દેહ તજે [illegible]
ન મુઝકો હોય [illegible]

જ્યા સુધી અંતરમાં [illegible] સુધી [illegible]
થઈ શકે [illegible]

નો
મો
મા
એ

થવુ જોઇએ આજકાલ રેડિયો પર પણ શ્રી આનંદઘનજીનુ પદ આવે છે

અબ હમ અમર ભયે ન મરેગે

આ મહાન ગીત રેડીયો પર આવે એટલે એમ ન માનતા કે ઘર ઘરમા અમરત્વનુ ગુંજન થઈ ગયુ છે ! આ ગીત હૈયામા ગુંજવુ જોઇએ હૈયામા એ ત્યારે જ ગુંજે કે જ્યારે માણસનુ મન વીતરાગતા તરફ ઢળે

સિંહણનુ દૂધ સુવર્ણના પાત્રમા જ ટકે ઠીકરામા લો તો પાત્ર પણ ફૂટે અને દૂધ પણ જાય લાયકાતવાન પાત્રમા જ યોગ્ય વસ્તુ ટકે છે

આજ તો જાણે બધા મહાન થઈ ગયા છે બધા જ પોતાની જાતને પાત્ર માને છે. પચાસ હજારની મોટરમા બેસીને આવે અને વિરાગની, ત્યાગની, સયમની વાતો ઊચા મંચ પરથી લલકારે પોતે મેવા મીઠાઈ ઉડાવે અને લોકોને શકરિયાના લોટનો ઉપયોગ કરવાની અને એક ટક ભૂખે રહેવાની ભલામણ કરે, આવા આચારહીન વિચારહીન, માણસોનો શુ મેળો ભેગો થવાના કારણે જ કેટલીક મહાન સસ્થાઓની પણ બદનામી થઇ રહી છે થોડા સાચા માણસો જે કરી શકશે તે ખોટા લાખો ભેગા થઈને પણ નહિ કરી શકે

કાચા ઘડામા પાણી ભરીએ તો ઘડો ફૂટે ને પાણી નકામુ જાય માટે એને પાકો થવા દો અગ્નિમા-ભઠ્ઠીમા તપવા દો પછી ટકોરા મારીને લો એવા પાત્રમા જે વસ્તુ મૂકશો તે દીપી નીકળશે

આ પાત્રતાને પિછાનવા દૃષ્ટિ જોઇએ આખ જોઇએ તમે કહેશો કે 'આખ તો છે અને તેથી જ તો અમે જોઈ શકીએ

દીએ ' સાચી વાત છે, આપણી પાસે આખ છે, પણ તે ચામડાની છે સત્યને જાણવા માટે તો આત્માની આખ જોઇએ દિવ્ય નયન જોઇએ. મહાત્મા આનદઘનજી કાય છે

ચર્મ નયને કરી માર્ગ જોતા, ભૂલ્યો સકલ સ સાર,
જેણે નયને કરી માર્ગ જોઇએ, નયન તે દિવ્ય વિચાર

આત્માની આખ વિના ચામડાની આખથી જીવન પથ શોધનાર માનવી આજ ભૂલ્યો છે માત્ર ચર્મ-નયનથી જ જીવન-પથને શોધનારનો અ તે વિનિપાત થાય છે અ તરની આખ વિનાના માણસની મને એક વાત યાદ આવે છે

અ તરનાદ

ભાવનગરમા 'અ તરનાદ' ઉપર મે વ્યાખ્યાન આપેલુ. એ વ્યાખ્યાન સાભળ્યા પછી એક પરિચિત ભાઇ મળવા આવ્યા મને કહે 'મહારાજશ્રી આપ અ તરનાદને તો માનો છો ને ? એ નાદને અનુસરવુ એ માનવીનો ધર્મ છે ને?' મે' 'હા' કહી ત્યારે એ કહે 'મારે પણ અ'તરમાથી અવાજ આવે છે ' મે પૂછયુ 'અવાજ શુ કહે છે ?' એ કહે 'લગ્ન કરવાનુ'.' મને જરા આશ્ચર્ય થયુ. મે કહ્યુ 'તમે તો પરણેલા છો ને ?' એ કહે 'હા, એ ખરુ પણ બીજી વાર પરણવાનો અવાજ આવે છે પહેલાની પત્નીમા કાઇ જ નથી નથી રૂપ, નથી જ્ઞાન, નથી ગુણ કે નથી સૌન્દર્ય; કાઇ જ નથી '

મે કહ્યુ 'એ તમારા અ તરનો અવાજ નથી પણ શેતાનનો છે તમે બ'નેના અવાજને જાણુતા નથી એટલે આ ગોટાળો ઊભો થયો છે અ તરનાદ હોત તો તે એમ જ કહેત કે, જે છે એમા સ તોષ માન-અને તારામા કાઇ વિશિષ્ટ તત્ત્વ હોય તો તે એ અભણુમા રેડીને એને જ ગુણવતી જ્ઞાનવતીને સ સ્કારવતી બનાવ !'

સત્તુ તો નથી જ, માટે જોયેતી વસ્તુઓમા ગ્રહણ અને ત્યાગનો વિવેક જોઇએ, યોગ્ય વસ્તુનો આદર અને અયોગ્યનો ત્યાગ

માળી જેમ છોડવાઓને રોપે છે અને નકામા છોડવાઓને ઉખેડી નાખીને બગીચાને નયનમનોહર અને સુદર બનાવે છે તેમ આપણા મગજને પણ એક સુદર બગીચો બનાવવો જોઇએ પણ શુ સુદર બગીચો વાતો કર્યેથી બની જાય? આપણે પણ માળીની જેમ સારા વિચારોના છોડવાઓ મગજના કયારામા રોપીએ અને ખરાબને દૂર કરીએ તો એ બને પછી એ સ્થાનમા કેવી શાતિ મળે! કેવો આનદ આવે! કેવો સુર ભિની છોળો ઊછળે! પછી આપણને એ સ્થળમા અશાતિનો અનુભવ થાય ખરો! એ સ્થળમા તો આપણે ઠડા, શાત અને પુલકિત થઇ વિહરવાના પણ આપણે આપણા આ સુદર બગીચા ને નકામા વિચારો ભરી અરણ્યમા ફેરવી નાખ્યો છે, જ્યા એકલા જતા આપણને પોતાને પણ ક્ષોભ થાય છે જાણે ચારે બાજુ ભયના ભણકારા વાગતા ન હોય! જાણે આમથી આવશે કે તેમથી આવશે! આજ આપણુ મગજ સુદર બગીચો મટી ભયાનક અરણ્ય બન્યુ છે, ત્યા ફૂલ અને બુલબુલ નથી પણ કાટા અને કાગડા છે, ત્યા પ્રેમની ખુશ્બો નથી, પણ પાપની બદબો છૂટે છે

માણસમા દિવ્યતા આવે તો એની દૃષ્ટિમા ફેર પડી જાય છે એ સારુ અને ખરાબ પારખી શકે છે

એક દૃશ્ય

એક ગામ બહાર સરોવરની પાળે એક નવજુવાન સ્ત્રીનુ શબ પડયુ હતુ એના શરીર પર અનેક અલકારો હતા, મુખ

પર શાંતિ હતી જાણે પ્રગાઢ ઊંઘમાં ન હોય એમ એ પડી હતી! આ મુસાફર સ્રીનું શબ જોવા આખું ગામ ભેગું થયું પહેલાં એક ચોરની નજર એના પર પડી એના મનમાં થયું—હું મોડો પડ્યો, જો પહેલાં આવ્યો હોત તો કેવું સારું થાત! આટલાં બધાં અલંકારો મળ્યા હોત તો બે પાંચ વરસની પીડા ટળી જાત"

તે સમયે કામી વિચારી રહ્યો હતો—'શું મસ્ત યૌવન છે! યુવતી મળી હોત તો જન્મારો સફળ થઈ જાત!" દૂર દૂર એક શિયાળ સંતાઈને જોઈ રહ્યું હતું, એ વિચારતું હતું "આ શબને મૂકીને આ લોકો ચાલ્યા જાય તો કેવું સારું! કેટલું મોટું શરીર! સાત દિવસ પેટ ભરીને ખાઉં તોયે ન ખૂટે!"

ત્યાં થઈને એક ગુરુ શિષ્ય ચાલ્યા જતા હતા એમણે જોયું. અને ગુરુએ પોતાના શિષ્યને કહ્યું "વત્સ! જોયું, જગત કેવું નશ્વર છે! આ યૌવનના વૈભવથી છલકાતો દેહ પણ અણધાર્યો ઢળી પડ્યો! એના હૈયામાં કેટકેટલા કોડ હશે! પણ તે બધા અપૂર્ણ જ રહ્યા પ્રાણી માત્રને અણધારી આ મહાયાત્રા આદરવી પડે છે આ તનનો ગર્વ નકામો છે, આ દેહનું અભિમાન ખોટું છે આપણી તંદુરસ્તી છે ત્યાં સુધી સંયમની સાધના કરી લેવી. કાળ કોઈનાય પર કૃપા કરવાનો નથી" એમ વિચારી તે ત્યાગી પથે આગળ વધ્યા

આ ઉપરથી સમજાશે કે વસ્તુ એક જ છે પણ [illegible] દૃષ્ટિબિંદુ જુદા છે ચાર જણમાંથી સતની અ[illegible] હોવાને કારણે જે શરીર કામીને કામ તરફ પ્રેર્યું [illegible] શરીર ત્યાગીને વૈરાગ્ય અને ચિંતનનું પ્રેરણાધાર બન્યું [illegible].

આપણી દૃષ્ટિ મંગળમય હોવી જોઈએ. [illegible] દૃષ્ટિને ખોવાની જરૂર નથી દૃષ્ટિ ઘણી જ [illegible]

માત્ર એમા દિવ્યતા લાવવાની છે દિવ્યતાવાળી દૃષ્ટિ જગતમા આશીર્વાદ સમાન છે

સવાર જેમ તોફાની ઘોડાને કેળવીને કાબૂમા લે છે, પણ તેને મારી નાખતો નથી, કારણ કે અતે એ જ ઘોડો કામ આપવાનો છે, તેમ આપણે પણ આપણી સ્વચ્છદ ઇન્દ્રિયોને કેળવીને સયમમા લાવવાની છે એનો નાશ કરવાની જરૂર નથી નાશ કર્યે નહિ ચાલે ઇંદ્રિયો ઘણી જ મહત્ત્વવાળી છે મારુ કહેવુ તો એટલુ જ છે કે એને વશમા રાખો એ વશમા નહિ હોય તો જીવનરથને વાસનાની ખીણમા ખેચી જશે પછી નીકળવુ મુશ્કેલ થશે એ કાબૂમા હશે તો જ કામ આપશે

આપણી ઇન્દ્રિયો ને મન આખો દિવસ કઇ પ્રવૃતિમા મગ્ન રહે છે! પહેલા એને સારુ ગમે કે ખરાબ? છાપામા પણ કોઇ વિચારકનુ પ્રવચન આવ્યુ તો તમે નહિ વાચો કોઇ ખરાબ સમાચાર હશે તો પહેલા વાચી કાઢશો કોઇ પૂછે કે, 'આ સુદર પ્રવચન મૂકી આ ખરાબ સમાચાર પહેલા કેમ વાચો છો?' તો તમે બચાવમા ઉત્તર શુ આપો? 'ખરાબ જાણી લીધુ હોય તો આપણાથી ખરાબ થાય નહિ માટે!' પણ આ ઉત્તર સાચો છે? એમ નથી કહેતા કે, મારુ મન જ અધોગામી છે એટલે એને આવી વાતો વધારે ગમે છે, આપણે જે બીજામા જોવા પ્રયત્ન કરીએ તે આપણામા છે આપણે જે બીજાની નિન્દા કરીએ છીએ તે આપણા જીવનમા જ બેઠુ છે પ્રસિદ્ધ માનસ-શાસ્ત્રી નીત્શે કહે છે

'We hate in others what we dislike in ourselves'

છાપાઓમા કે વાતોમા માણસ તે જ શોધે છે, જે પોતાનામા છે જે માણસમાં સુદર તત્ત્વો હોય તે સારાં વસ્તુ તરફ જ

અને જ્ઞાનનો સૂર્ય તપે તો પ્રકાશ આવે અને દેખાય કે જે પરમાત્માને આપણે દૂર માનીએ છીએ તે તો સાવ નજીક છે. પછી સમજાય કે—

હુ મને ઓળખી શકુ તો જ પરમાત્માને ઓળખી શકુ. પણ આજ તો હુ પોતાને જ ઓળખતો નથી. સ્વરૂપની વિસ્મૃતિ કેવી થઇ છે એના પર કો'કે કહેલી એક રમૂજી વાત સાભરે છે

એક શીખ મુસાફરીએ ઉપડયો એણે ફર્સ્ટ કલાસની ટિકીટ લીધી અને જીવનમા પહેલવહેલો ફર્સ્ટ કલાસના ડબ્બામા બેઠો થોડીવાર પછી એને હાજત માટે સડાસમા જવાની જરૂર જણાઇ એણે બારણુ ઉઘાડયુ ત્યા સામે જ કાચ હતો એ કાચમા એનુ પ્રતિબિબ પડયુ એને લાગ્યુ કે અદર કોઈ છે એટલે બારણુ બધ કરી એ પોતાની જગ્યા પર બેસી ગયો પાચ દસ મિનિટ કરતા કરતા કલાક થયો પણ કોઇ નીકળે નહિ. અદર કોઇ હોય તો નીકળે ને? થોડી વાર એ પ્રતીક્ષા કરતો બેઠો ત્યા એને ઝોકુ આવી ગયુ પછી જાગ્યો એટલે એને લાગ્યુ કે હવે તો બહાર નીકળી ગયો હશે પાછુ બારણુ ખોલ્યુ તો સામે જ માણસ દેખાયો. 'આટલી વારથી આ અદર ભરાઈ બેઠો છે એટલે જરૂર કોઈ બદમાસ હશે 'એમ જાણી એણે ટિકિટચેકરને બૂમ પાડી. આવનાર પણ આના જેવો જ બુદ્ધિનો જરા દુશ્મન હતો એણે વાત સાભળી પછી બારણુ ઉઘાડયુ તો પોતાના જ જેવો રેલ્વે હેટવાળો માણસ અદર દેખાયો એણે ઝટ પાછુ બારણુ બધ કરતા કહ્યુ 'યહ અદર તો હમારે સ્ટાફકા આદમી હૈ, ઉનકો હમ કુછ ભી નહી કર શકતે તુમ બાજુ કે કમ્પાર્ટમેન્ટમેં જા સકતે હો '

આ વાત રમૂજી લાગે છે, કેમ? પોતાના જ પ્રતિબિબને કાચમા નહિ ઓળખનાર આ બને મૂર્ખ

લાગે છે, ખરુ ને? પણ આપણે પણ આપણુ સ્વરૂપ કયા ઓળખીએ છીએ? આપણા પોતાના સ્વભાવનુ, પોતાની વૃત્તિઓનુ, પોતાના માનસનુ આપણને પોતાને જ ભાન નથી બીજાની વૃત્તિઓનો અને વિચારોનો આપણે જેટલો અભ્યાસ કરીએ છીએ, એટલો આપણો પોતાનો અભ્યાસ ક્યારે કર્યો છે?

આખમા મોતિયો આવે તો માણસ પોતાના સ્વજનને પણ ઓળખી શકતો નથી કોઈ કુશળ ડોક્ટર મળે, મોતિયો ઉતારે અને યોગ્ય ચશ્મા મળે તો એ જોઈ શકે, તેમ માણસની આખ પર વિકારનો મોતિયો આવ્યો હોય તો એ પોતાના સ્વરૂપને કઈ રીતે જોઈ શકે? સદ્ગુરુનો યોગ મળે, એ વિકારના મોતિયાને ઉતારે, જ્ઞાનનુ અજન કરે, દિવ્ય ચક્ષુ મળે, તો સમજાય કે આત્મા માટે દેહ છે દેહ માટે આત્મા નથી જ શરીર માટે વસ્ત્રો છે, વસ્ત્રો માટે દેહ નથી માણસને લાગે કે વસ્ત્રો વિના દેહને ફાયદો થવાનો છે તો એ અવસરે વસ્ત્રને પણ ફેંકાવી દે છે તેમ જ્યારે આત્માને એમ લાગે કે આ દેહના અર્પણથી આત્માને લાભ છે, તો દેહના અર્પણમા પણ આત્માને આનદ આવે. આપણે અર્પણનો આખો ઇતિહાસ વાચીશુ તો લાગશે કે અર્પણની પાછળ આવી કોઈ મહાન ને દિવ્ય ભાવના જ કામ કરી રહી હતી આ દૃષ્ટિ આવ્યા પછી માણસ પામર નથી રહેતો એનામા નવુ બળ, નવુ તેજ, નવો જુસ્સો આવે છે. આ બળ દેહનુ નહિ પણ આત્માનુ છે

હાથી દેહની અપેક્ષાએ ઘણો બળવાન હોય છે દસ સિહ ભેગા થાય તોય હાથીના સ્થૂલ બળને ન પહોચી શકે. એટલો હાથી બળવાન હોય, છતા એક જ સિહની ગર્જના દસ હાથીને ઢીલા કરી દે છે ઘણીવાર તો એની ત્રાડ સાભળી હાથી જીવ લઈ નાસે છે, એનુ કારણ એ જ કે સિહની ચેતનામા કૈ ...

અને જ્ઞાનનો સૂર્ય તપે તો પ્રકાશ આવે અને દેખાય કે જે પરમાત્માને આપણે દૂર માનીએ છીએ તે તો સાવ નજીક છે. પછી સમજાય કે—

હું મને ઓળખી શકું તો જ પરમાત્માને ઓળખી શકું. પણ આજ તો હું પોતાને જ ઓળખતો નથી સ્વરૂપની વિસ્મૃતિ કેવી થઇ છે એના પર કો'કે કહેલી એક રમૂજી વાત સાભરે છે

એક શીખ મુસાફરીએ ઉપડયો એણે ફર્સ્ટ કલાસની ટિકીટ લીધી અને જીવનમા પહેલવહેલો ફર્સ્ટ કલાસના ડબ્બામા બેઠો થોડીવાર પછી એને હાજત માટે સડાસમા જવાની જરૂર જણાઇ એણે બારણુ ઉઘાડયુ ત્યા સામે જ કાચ હતો એ કાચમા એનુ પ્રતિબિબ પડયુ એને લાગ્યુ કે અદર કોઈ છે એટલે બારણુ બધ કરી એ પોતાની જગ્યા પર બેસી ગયો પાચ દશ મિનિટ કરતા કરતા કલાક થયો પણ કોઇ નીકળે નહિ. અદર કોઇ હોય તો નીકળે ને? થોડી વાર એ પ્રતીક્ષા કરતો બેઠો ત્યા એને ઝોકુ આવી ગયુ પછી જાગ્યો એટલે એને લાગ્યુ કે હવે તો બહાર નીકળી ગયો હશે પાછુ બારણુ ખોલ્યુ તો સામે જ માણસ દેખાયો .આટલી વારથી આ અદર ભરાઈ બેઠો છે એટલે જરૂર કોઈ બદમાસ હશે એમ જાણી એણે ટિકિટચેકરને બૂમ પાડી આવનાર પણ આના જેવો જ બુદ્ધિનો જરા દુશ્મન હતો એણે વાત સાભળી પછી બારણુ ઉઘાડયુ તો પોતાના જ જેવો રેલ્વે હેટવાળો માણસ અદર દેખાયો એણે ઝટ પાછુ બારણુ બધ કરતા કહ્યુ 'યહ અદર તો હમારે સ્ટાફકા આદમી હે, ઉનકો હમ કુછ ભી નહી કહ શકતે તુમ બાજુ કે કમ્પાર્ટમેન્ટમે જા સકતે હો.'

આ વાત રમૂજી લાગે છે, કેમ? પોતાના જ પ્રતિબિબને કાચમા નહિ ઓળખનાર આ બને મૂર્ખ

લાગે છે, ખરુ ને? પણ આપણે પણ આપણુ સ્વરૂપ કયા ઓળખીએ છીએ? આપણા પોતાના સ્વભાવનુ, પોતાની વૃત્તિ ઓનુ, પોતાના માનસનુ આપણને પોતાને જ ભાન નથી બીજાની વૃત્તિઓનો અને વિચારોનો આપણે જેટલો અભ્યાસ કરીએ છીએ, એટલો આપણો પોતાનો અભ્યાસ ક્યારે કર્યો છે?

આખમા મોતિયો આવે તો માણસ પોતાના સ્વજનને પણ ઓળખી શકતો નથી કોઈ કુશળ ડોકટર મળે, મોતિયો ઉતારે અને યોગ્ય ચશ્મા મળે તો એ જોઈ શકે, તેમ માણસની આખ પર વિકારનો મોતિયો આવ્યો હોય તો એ પોતાના સ્વરૂપને કઈ રીતે જોઈ શકે? સદ્ગુરુનો યોગ મળે, એ વિકારના મોતિયાને ઉતારે, જ્ઞાનનુ અજન કરે, દિવ્ય ચક્ષુ મળે, તો સમજાય કે આત્મા માટે દેહ છે દેહ માટે આત્મા નથી જ શરીર માટે વસ્ત્રો છે, વસ્ત્રો માટે દેહ નથી માણસને લાગે કે વસ્ત્રો વિના દેહને ફાયદો થવાનો છે તો એ અવસરે વસ્ત્રને પણ ફગાવી દે છે તેમ જ્યારે આત્માને એમ લાગે કે આ દેહના અર્પણથી આત્માને લાભ છે, તો દેહના અર્પણમા પણ આત્માને આનદ આવે. આપણે અર્પણનો આખો ઇતિહાસ વાચીશુ તો લાગશે કે અર્પણની પાછળ આવી કોઈ મહાન ને દિવ્ય ભાવના જ કામ કરી રહી હતી. આ દૃષ્ટિ આવ્યા પછી માણસ પામર નથી રહેતો એનામા નવુ બળ, નવુ તેજ, નવો જુસ્સો આવે છે. આ બળ દેહનુ નહિ પણ આત્માનુ છે

હાથી દેહની અપેક્ષાએ ઘણો બળવાન હોય છે દશ સિહ ભેગા થાય તોય હાથીના સ્થૂલ બળને ન પહોચી શકે એટલો હાથી બળવાન હોય, છતા એક જ સિહની ગર્જના દશ હાથીને ઢીલા કરી દે છે ઘણીવાર તો એની ત્રાડ સાભળી હાથી જીવ લઈ નાસે છે, એનુ કારણ એ જ કે સિહની ચેતનામા પ્રૈપ છે.

અને જ્ઞાનનો સૂર્ય તપે તો પ્રકાશ આવે અને દેખાય કે જે પરમાત્માને આપણે દૂર માનીએ છીએ તે તો સાવ નજીક છે પછી સમજાય કે—

હુ મને ઓળખી શકુ તો જ પરમાત્માને ઓળખી શકુ. પણ આજ તો હુ પોતાને જ ઓળખતો નથી સ્વરૂપની વિસ્મૃતિ કેવી થઇ છે એના પર કો'કે કહેલી એક રમૂજી વાત સાભરે છે

એક શીખ મુસાફરીએ ઉપડયો એણે ફર્સ્ટ કલાસની ટિકીટ લીધી અને જીવનમા પહેલવહેલો ફર્સ્ટ કલાસના ડબ્બામા બેઠો થોડીવાર પછી એને હાજત માટે સડાસમા જવાની જરૂર જણાઇ. એણે બારણુ ઉઘાડયુ ત્યા સામે જ કાચ હતો એ કાચમા એનુ પ્રતિબિબ પડયુ એને લાગ્યુ કે અદર કોઇ છે એટલે બારણુ બધ કરી એ પોતાની જગ્યા પર બેસી ગયો પાચ દશ મિનિટ કરતા કરતા કલાક થયો પણ કોઇ નીકળે નહિ. અદર કોઇ હોય તો નીકળે ને? થોડી વાર એ પ્રતીક્ષા કરતો બેઠો ત્યા એને ઝોકુ આવી ગયુ પછી જાગ્યો એટલે એને લાગ્યુ કે હવે તો બહાર નીકળી ગયો હશે પાછુ બારણુ ખોલ્યુ તો સામે જ માણસ દેખાયો આટલી વારથી આ અદર ભરાઈ બેઠો છે એટલે જરૂર કોઈ બદમાસ હશે ?એમ જાણી એણે ટિકિટચેકરને બૂમ પાડી આવનાર પણ આના જેવો જ બુદ્ધિનો જરા દુશ્મન હતો એણે વાત સાભળી પછી બારણુ ઉઘાડયુ તો પોતાના જ જેવો રેટવે હેટવાળો માણસ અદર દેખાયો એણે ઝટ પાછુ બારણુ બધ કરતા કહ્યુ 'યહ અદર તો હમારે સ્ટાફકા આદમી હે, ઉનકો હમ કુછ ભી નહી કહ શકતે તુમ બાજુ કે કમ્પાર્ટમેન્ટમે જા સકતે હો '

આ વાત રમૂજી લાગે છે, કેમ? પોતાના જ પ્રતિબિબને કાચમા નહિ ઓળખનાર આ બન્ને મૂર્ખ

લાગે છે, ખરુ ને ? પણ આપણે પણ આપણુ સ્વરૂપ કયા ઓળખીએ છીએ ? આપણા પોતાના સ્વભાવનુ, પોતાની વૃત્તિ ઓનુ, પોતાના માનમનુ આપણને પોતાને જ ભાન નથી બીજાની વૃત્તિઓનો અને વિચારોનો આપણે જેટલો અભ્યાસ કરીએ છીએ, એટલો આપણે પોતનો અભ્યાસ કયારે કર્યો છે ?

આખમા મોતિયો આવે તો માણસ પોતાના સ્વજનને પણ ઓળખી શકતો નથી કોઈ કુશળ ડોકટર મળે, મોતિયો ઉતારે અને યોગ્ય ચશ્મા મળે તો એ જોઈ શકે, તેમ માણસની આખ પર વિકારનો મોતિયો આવ્યો હોય તો એ પોતાના સ્વરૂપને કઈ રીતે જોઇ શકે ? સદ્ગુરુનો યોગ મળે, એ વિકારના મોતિયાને ઉતારે, જ્ઞાનનુ અજન કરે, દિવ્ય ચક્ષુ મળે, તો સમજાય કે આત્મા માટે દેહ છે દેહ માટે આત્મા નથી જ શરીર માટે વસ્ત્રો છે, વસ્ત્રો માટે દેહ નથી માણસને લાગે કે વસ્ત્રો વિના દેહને ફાયદો થવાનો છે તો એ અવસરે વસ્ત્રને પણ ફગાવી દે છે તેમ જયારે આત્માને એમ લાગે કે આ દેહના અર્પણથી આત્માને લાભ છે, તો દેહના અર્પણમા પણ આત્માને આનદ આવે આપણે અર્પણનો આખો ઇતિહાસ વાચીશુ તો લાગશે કે અર્પણની પાછળ આવી કોઈ મહાન ને દિવ્ય ભાવના જ કામ કરી રહી હતી આ દૃષ્ટિ આવ્યા પછી માણસ પામર નથી રહેતો એનામા નવુ બળ, નવુ તેજ, નવો જુસ્સો આવે છે. આ બળ દેહનુ નહિ પણ આત્માનુ છે

હાથી દેહની અપેક્ષાએ ઘણો બળવાન હોય છે દશ સિહ ભેગા થાય તોય હાથીના સ્થૂલ બળને ન પહોચી શકે એટલો હાથી બળવાન હોય, છતા એક જ સિહની ગર્જના દશ હાથીને ઢીલા કરી દે છે ઘણીવાર તો એની ત્રાડ સાભળી હાથી સૂઢ લઈ નાસે છે, એનુ કારણ-એ જ કે સિહની ચેતનામા [illegible]

એ હાથીની પ્રચડતાનો વિચાર જ કરતા નથી એ પોતાના બળ ઉપર મુસ્તાક છે એ પોતાની શક્તિથી સજાગ છે

હાથી બળવાન હોવા છતા હૈયાનો કાયર છે એ સિહની ગર્જના સાભળતા જ હિમ્મત હારી જાય છે એના શરીરમાથી પરસેવો ઝરવા માડે છે આ તકનો લાભ લઈ સિહ એના ગડ સ્થળ પર કૂદી પડે છે અને પહાડ જેવા હાથીને પણ હાની દે છે આ બળ મનનુ છે આ દષ્ટાન્ત પરથી સમજાશે કે મન શુ કામ કરે છે? એક કવિ કહે છે

મનકે હારે હાર હૈ, મનકે જિતે જિત
મન ચઢાવે ચાકડે, મન બનાવે નાચ

મન વરાળ જેવુ છે વરાળના સચયથી એ જિન જેમ લાખો માણસના બોજાને ખેચી જાય છે, તેમ મનની સચિત શક્તિથી પણ ધાર્યું કાર્ય કરી શકાય છે આ મનને બળવાન બનાવવાનુ સાધન એક જ છે —અભય

જેનુ મન અભય છે, તે જગતમા એવુ કોઈ પણ કાર્ય નથી જે ન કરી શકે આ અભય ત્યારે જ આવે કે જ્યારે આપણી દષ્ટિમા દિવ્યતા આવે

તો હવે આપણે એક જ કાર્ય કરવાનુ છે દષ્ટિને દિવ્ય બનાવવાનુ

આત્મ અને ઈન્દ્રિયોની ભિન્નતાના જ્ઞાનમાથી આપણી દષ્ટિમા દિવ્યતા પ્રગટે અને એ દ્વારા આપણુ અતર અભયના આનદથી સભર બને એ જ પ્રાર્થના

ધર્મ–રત્ન

મૂલ્યવાન હીરો સોનાની વીંટીમા જ શોભે, પિત્તળ તેને માટે અપાત્ર છે, તેમ આપણુ મન સુવર્ણ જેવુ શુદ્ધ હોય તો જ ધર્મરત્ન એમા શોભે માટે ધર્મરત્ન પ્રાપ્ત કરવા, પહેલા પાત્રતા મેળવો આપણુ મન સયમવિહોણુ હોય તો એ અપાત્ર ગણાય

તો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે, શુ આપણે અપાત્ર છીએ? ના, આપણે આ દુનિયામા કદાચ અપાત્ર ન પણુ હોઈએ, પણ જ્ઞાનીની દુનિયામા પ્રવેશવા માટે તો મહાપુરુષોએ ચીંધેલી પાત્રતા મેળવવી પડશે જ, કારણ કે દુનિયાની દૃષ્ટિએ પાન બનેલો માણસ ઘણીવાર જ્ઞાનીઓની દૃષ્ટિએ અપાત્ર પણ ઠરે છે અને પાત્રતા મેળવવા ફરીથી એકડો ઘૂટવો પડે આત્મિક પાત્રતા, સત્તાથી, વૈભવની વિપુલતાથી કે ધનથી નથી મળતી, આત્મિક પાત્રતા વાસનાના વિજયથી, સત્સમાગમથી, ગર્વના નાશથી અને યોગ્ય વચનના વ્યવહારથી મળે છે અને આ વસ્તુઓનો આધાર હૃદયની સૂક્ષ્મ ભાવના પર છે સ્થૂલ વસ્તુ પર નથી જ

કેટલીક વાર એવુ પણ જોવા મળે છે કરોડો રૂપિયાના માલિકમા જે પાત્રતા હોતી નથી તે એક નિર્ધનમા પણ જોવા મળે છે એ બહારથી સામાન્ય ને નિર્ધન દેખાતો માણસ અદર રાતદિવસ વાસના સામે યુદ્ધ કરતો હોય છે એ યુદ્ધ એ જ એની પાત્રતા

પાત્ર માણસ તો અજાણતામા આવેલા ક્રોધને, માયાને કે લોભને પોતાના હૈયામા વધારે સમય ટકવા દેતો નથી દુર્જનના સ્નેહની જેમ એના કષાયો પણ ક્ષણજીવી હોય છે।

આ અંદરની પાત્રતા લાવવા માટે મનુષ્યે પોતે જ પોતાના ચોકીદાર બનવું પડશે, કારણ કે દરેક ક્રિયાની પાછળ મનની શુદ્ધિનું જ મહત્વ છે, દુર્ગુણો અંતરમાં જ થાણું નાખીને પડયા છે, આ દુર્ગુણોને કાઢવા માણસને બમણી મહેનત લેવી પડે છે-આ દુર્ગુણોને કાઢવાની અને નવા ન પ્રવેશી જાય તેની

નવા દુર્ગુણો માણસોમાં કયારે પ્રવેશી જાય તે કહેવું મુશ્કેલ છે, તેથી દરેક મનુષ્યે મહાપુરુષોની સેવા કરી, એમની પાસેથી શાસ્ત્રશ્રવણ કરવું જોઈએ શાસ્ત્રશ્રવણ માણસને દુર્ગુણ તરફ જતો રોકે છે એના પર આવતા વાસનાના દબાણને એ અટકાવે છે અને માણસને સદ્‌વિચારમાં રાખે છે

જેવું સારું સાંભળે તો એને વિચાર પણ સારા આવે ખરાબ વાંચે-વિચારે તો એને નબળા વિચાર આવે. સોબત તેવી અસર ઘોડાને ગધેડાની સાથે બાંધ્યો હોય તો એ ભૂકતા ભલે ન શીખે, પણ લાત મારતા તો જરૂર શીખે.

ઉકરડા પાસે બેસીએ તો બદબો આવે અને બગીચામાં બેસીએ તો ખુશબો આવે દુર્જન સાથે બેસીએ તો અધમતા આવે સજ્જન સાથે મૈત્રી હોય તો ઉત્તમતા આવે

આજ માણસોને ઉત્તમ સાધુઓની સોબત ગમતી નથી કારણ કે અંતરમાં રોગ છે અંદર રોગ હોય ત્યાં બાહ્ય ઉપચાર નકામા નીવડે છે વાસના એ અંદરનો રોગ છે

અપવિત્ર તત્વો હરહંમેશા આપણી આસપાસ ચક્કર લઈ રહ્યા છે એ નિર્બળ પળની પ્રતીક્ષા કરે છે સમય મળતા એ આત્મા પર ચઢી બેસે છે એની સામે માણસ જાગૃત હોય તો એનું કંઈ જ નથી ચાલતું પણ એ અપવિત્ર તત્વો માણસને ઘેનમાં નાખે છે, એને ગાફિલ બનાવી ઢાળી પાડે છે આ ઘેનની સામે રક્ષણ આપનાર સત્સંગ છે.

આ સત્સંગ પછી બીજી વાત તે ગર્વને ગાળવાની છે જેમ સોડાવૉટરની શીશીમા ગોળી હોય છે, તેમ માણસમા પણ ગર્વની ગોળી હોય છે આ ગોળીને લીધે અંદરનુ અંધારુ બહાર જતું નથી અને બહારનો પ્રકાશ અંદર આવી શકતો નથી ગર્વ ગળે તો પ્રકાશ મળે

આ ગોળીને ગાળવા માટે આત્મામા લઘુતા લાવવી, મહાપુરુષોને વંદન કરવુ, એમની નિશ્રામા રહેવુ, એમના પ્રત્યે સદ્ભાવ બતાવવો, આ ગર્વને ગાળવાના ઉપાય છે

માણસ સત્સંગ કરતો હોય, ગર્વને ગાળવા સતત પ્રયત્ન કરતો હોય તો એની વાણી કેવી હોય? એવા માણસની વાણીમા સત્ય હેય, પથ્ય હોય અને મધુ હોય સત્ય એટલે પ્રકાશ આપનારી, પથ્ય એટલે યોગ્યના ભરેલી અને મધુ એટલે પ્રિય કારિણી–આવી વાણીવાળો માનવી ધર્મરત્નને માટે ખરેખર પાત્ર ગણાય

રત્નકણ

દુનિયાના અભિપ્રાય ઉપર તમે શા માટે નાચો છો? થોડી વાર પહેલા જ પૂજન કરતી દુનિયા, પથ્થર ફેંકવા માટે તૈયાર નવાઈ નહિ કાર્ય કરતી વખતે દુનિયાને સમજાવી દો, "તારી નિંદા અને સ્તુતિ બંને મને ધૂળ જેટલીય કિંમત નથી હું તો મારા કાર્યોમા મશગૂલ છુ, મારા આત્માના ગીતમા લીન છુ અને એ ગીતના સૂરે જ કાર્ય કરુ છુ"

× ×

આપણે પૂજા કોની કરીએ છીએ મૂર્તિની કે તેના ગુણોની? આપણે તેના ગુણો પામીએ નહિ, તેનુ રહસ્ય પારખી શકીએ નહિ તો પૂજા પણ શું કામની?

×

સિંહનો સિંહ, રાજાઓનો રાજા, બાદશાહોનો બાદશાહ, એવો આપણો આત્મા છે એવો આત્મા જ જો પૈસા અને વૈભવ મેળવવામા જ કંગાલ બની જાય તો તેના જેવી બીજી હીનતા કઈ?

× ×

મારા કાર્યોમા હુ તલ્લીન બન્યો હોઉ તે વખતે મને મારી જાતનુ ભાન પણ નથી હોતુ હુ કોણ છુ એનો મને ખ્યાલ પણ નથી આવતો મારી દૃષ્ટિ મારા કાર્યોની આરપાર ઉતરી ગયેલી હોય છે મારુ હૃદય મારા કાર્યોમા સૌંદર્ય પૂરતુ હોય છે મારુ મન ભાવોર્મિની પાવનતામા મગ્ન હોય છે અને તેથી જ મારુ કાર્ય જ મારો આનંદ બની જાય છે

× ×

હુ બીજાના દોષો જોઉ તેના કરતા મારા જ દોષો જોઉ તો શુ ખોટુ? બીજાના દોષો જોઈ મલિન થાઉ તેના કરતા મારા પોતાના દોષો જોઈ નિર્મળ કા ન થાઉ?

× ×

મનુષ્યનો મંથનકાળ એ એવો સમય છે કે—એ વખતે જે બાજુથી હૃદયને સાથ મળે એ તરફ એ ઝોક ખાઈ જાય છે પછી એ પરિણામની જરા ય પરવા કરતો નથી

× ×

શ્રદ્ધા એ જીવનના ઊંડાણમાથી વહેતુ એક પ્રશાંત છતા બળવાન ઝરણુ છે—કે જે મુશ્કેલીઓની ગમે તેવી કઠિન શિલાઓને પણ ભેદી શકે છે

× ×

દુન્યવી જીવનમા તમે ગમે તેટલા મીણ જેવા હો, પણ મૃત્યુ આવે ત્યારે ખડગ જેવા અડગ અને કઠણ બનો મૃત્યુને વીરતાથી ભેટો હા, ભેટો જ તેની સામે નમવાનુ નથી એ કાઈ

આપણુને છોડી દેવાનુ નથી જ તમારી વીરતા જોઇ મૃત્યુ તમને વરે એવુ કરો

× ×

મૃત્યુ તો દરેક મનુષ્ય માટે નિર્મિત જ છે, પણ જે પોતાના મૃત્યુને ઉજ્વળ બનાવે, જે નિર્ભય બની તેને અણનમ રીતે ભેટે તે જ મનુષ્ય શાણો એ જ ખરો વીર

× ×

ગમે તેટલો જ્ઞાની હોય પણ જીવનની આફતો અને વિપત્તિઓને સમતાપૂર્વક સહન ન કરી શકે અને એ મુશ્કેલીઓમાથી માર્ગ પણ ન કાઢી શકે તો એનુ જ્ઞાન શા કામનુ ?

× ×

જે માણસે મન સાધ્યુ તેના જીવનમા દ્વિધા અને ચ ચળતા ન હોય તેના જીવનનુ પ્રત્યેક કાર્ય નક્કર હોય, તેનુ જીવન ગભીર અને વિચારશીલ હોય, તેના કાર્યમા તે મક્કમ હોય, તેના વિચારો અચળ હોય, દુનિયા એને પગલે ચાલે, એ દુનિયાની પાછળ ન તણાય

× ×

એક જ પશ્ચાત્તાપ-સાચો પશ્ચાત્તાપ, બગડેલાને સુધારી શકે, પડેલાને ઊભો કરી શકે, પતિતને પાવન કરી શકે

× ×

અ તરની આશિષ પણ જગમમા ગજબની હોય છે પાણી-માથી ઉત્પન્ન થતી વીજળી કેવી ગજબની હોય છે? અ ધકારના અન ત થરને પણ એ બાળી મૂકે છે ને?

× ×

આત્માની સ્થિરતા વિના હર્ષ અને શોકમા રાચનાર મનુષ્યો પાણી ઉપર નાચતા પરપોટા જેવા છે ફુટે તો જાય અ દર પુલાયા ત્યા સુધી જ ઉપર દેખાય!

× ×

મનુષ્યની મોટામા મોટી ક્ષતિ હોય–ભૂલ હોય તો તે એ છે કે એ પોતાનો ગુનો છુપાવવાનો જેટલો પ્રયત્ન કરે છે, તેટલો પ્રયત્ન એ બીજાની ભૂલો પ્રગટ કરવામા કરે છે

× ×

ભલે એ પાપીમા પાપી હૃદય હશે તેના હૃદયમા ગમે તેટલું અધારુ હશે તો પણ એક એવી નાની તારલી છૂપી છૂપી પણ તેના હૃદયમા ટમટમતી હશે જ જે એને કો'કવાર જરૂર પ્રકાશ આપશે

× ×

જેને પોતાની જાત ઉપર વિશ્વાસ નથી, પોતાના મિત્રો પર શ્રદ્ધા નથી અને જેને દુનિયાની માનવ જાત ઉપર પ્રેમ નથી તેના કાર્યો કોઇ દિવસ સગીન નહિ હોય, કારણ કે તે શ્રદ્ધાવિહોણો છે, શકાશીલ છે, નિર્બળ છે

× ×

જે મનુષ્યને વિશ્વાસભર્યા નેત્રો મળ્યા, શ્રદ્ધાભીની દૃષ્ટિ મળી અને જ્ઞાનના તેજ મળ્યા, તેના હૃદયમાથી પ્રેમ ઝરવાનો જ

× ×

તમારી નમ્રતા હૈયાની હશે, સ્વયભૂ હશે, તો તમે બીજાને જરૂર નમ્ર બનાવી શકશો

× ×

સસારને મીઠો બનાવવા માટે કડવા ઘુટડાઓ પણ પીવા પડશે

×

મનુષ્યના જેટલી અસર નથી
કરી કરે છે, માટે
રાખે લો
મૌન